

268379

TUL AZ OCEÁNON.

ÖT HÉT TENGEREN,
ÖT HÉT AZ EGYESÜLT-ÁLLAMOKBAN.

23 KÉPPEL.

IRTA

BILKEI FERENC,

A „FEJÉRMEGYEI NAPLÓ“
SZERKESZTŐJE.

ÁRA 2 KORONA.
AMERIKÁBAN 50 CENT.

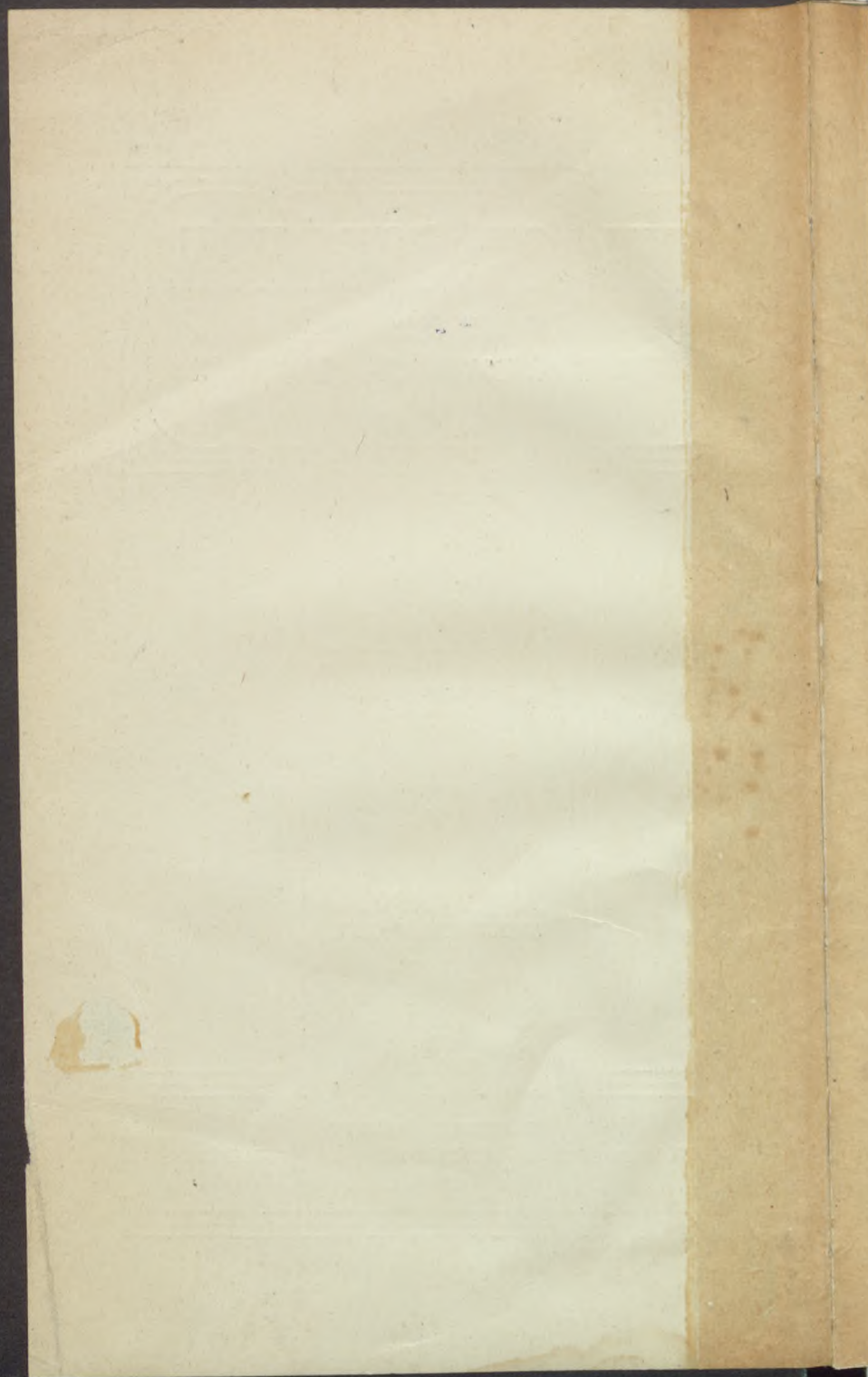
SZÉKESFEHÉRVÁROTT
NYOMATOTT AZ EGYHÁZMEGYEI KÖNYVNYOMDÁBAN
1909.

A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT

Könyvnyomdájában

BUDAPESTEN.

1909. évi kiadás.

TUL AZ OCEÁNON.

ÖT HÉT TENGHEREN, ÖT HÉT
AZ EGYESÜLT-ÁLLAMOKBAN.

• • • • IRTA • • • •

BILKEI FERENC,
A FEJÉRMÉGYEI NAPLÓ SZERKESZTŐJE.

ÁRA 2 KORONA.
AMERIKÁBAN 50 CENT.

Magyar Irodalmi Társaság

SZÉKESFEHÉRVÁROTT
NYOMATOTT AZ EGYHÁZMEGYEI KÖNYVNYOMDÁBAN
1909.

TUL AZ OGYÉNYI

OT HETI TENGELEREN OT HETI
AZ EGYEZSÜLT ÁLLAMOKBAN

ANDRÁS S. ÁRÁ
1937. 10. 10. / 1937. 10. 10.

268379

ORSZ. SZÉCHENYI-KÖNYVTÁR
N. Művelődéskönyvtár
1954. évi 4682 sz.

AZ OCEÁN FELÉ.

Az utazás keltette izgatottság addig tart nálam, míg vonatra ülök. Napokkal az elutazás előtt valóságos lázban voltam. Nem volt maradásom öt percig egy helyen, mindig rettegtem, hogy lekésem és hogy ezt-azt elfelejtem. De mikor szívélyes bucsuzások után a Déli Vasut egyik kocsiában elhelyezkedtem, elfelejtettem minden bajomat, nagyot lélekzettem és azt mondtam:

— No most már a magam ura vagyok, nem parancsolok senkinek, de nekem se parancsol senki.

Egy barátságos uri ember egész Balatonszentgyörgyig fáradozott, hogy gazdatiszti és bérlői élményeivel és gazdag tapasztalataival mulattasson. Én pedig azon fáradoztam, hogy valamelyik ásitásom a sok közül ne legyen akkora, hogy őt is, meg az egész vasutat elnyelje. Mikor végre megszabadultunk egymástól, arra az örvendetes tapasztalatra jutottam, hogy az egész kocsiban Fiumé felé egyedüli utas vagyok. Végig nyújtóztam az ülésen s csak valahol Karinthiában kezdtem eszmélni, mikor a vonat hol erre, hol arra dőlt. Félálomban a tengeren képzeltem magamat, hogy a hajó düllöng jobbra-balra és én a tengeri betegség ellen teszem meg a szükséges óvintézkedéseket. Szerencsére csak a Száva partját kerülgettük. Rendbe hoztam magamat, aztán gyönyörködtem a Fiume felé mindinkább vadregényessé

váló tájék szépségeiben. A vonat jó darabig nagy erőlködéssel pöfögött fölfelé a hegynek, aztán csikorogva nyomult előre a tenger partja felé.

Egyszerre kinyílt a táj s megjelent bűvös-bájos szépségében a reggeli napsugár tündéri fényében fürdő tenger, a kedves, a bájos, a fölséges tenger, az én barátom, az én gyógyítóm. Fölvidult az arcom s ha tegnap este elfelejtettem minden bajomat, most alig birt más gondolat a fejembe férni, mint a tenger dicsérete. Szerettem volna énekelni, himnuszot írni a magasztalására.

Egy-kettőre Fiumében voltunk s én siettem az első stációra, az Adria palotába, hogy ott a kapott utasítás szerint jelentkezzem. Ujra hálát adhattam szerencsés helyzetemnek, hogy bármerre menjek Magyarországon területén, mindenütt akadok ismerősre. Nagy Imre hajóskapitány urhoz siettem, aki régi és valóban szeretetreméltó ismerősöm, akinek szíves közbenjárása sok előnyt biztosított számomra.

Apróra megvizsgálták minden ügyemet, rováásra veszik itt az utas ember szemét, száját, fülét, haját, hogy hány láb a magasságom, van-e pénzem s nem leszek-e kénytelen más emberek kegyelméből éldegélni s nem kell-e majd a társulat terhére per zsupp hazatoloncolni. Persze nem hagytam megjegyzés nélkül ezt a mód nélkül való figyelmességet. Nagy kapitány ur erre az ő megszokott humorával a következőket felelte:

— Azelőtt keveset törődött Amerika azzal, hogy kik jönnek, kik nem jönnek Európa felől hozzája. Most azonban így gondolkodik:

— Elegen vagyunk már gazemberek idekűnn, tehát megválogatjuk, hogy ki jön ide közénk. Mert hát ott is több lesz lassankint az eszkimó, mint a foka.

Volt aztán még egy igen érdekes epizód.

Az Adria pénztári helyiségében pénzt váltottam. Nagy kapitány ur rövid időre eltávozott mellőlem és kért, hogy ott a pénztári helyiségben várjam meg. Épen akkor rengeteg pénzt hoztak a helyiségbe. Lehetett legalább százezer korona. Nekem tetszett a látvány, a szépen összesorakoztatott ezresek, százasok, a kék hasu tizesek, aztán az arany rudak és ezüst koronások csinos garmadája. Föl-alá jártam, aztán meg-meg álltam és gyönyörködtem a nekem nem mindennapi látványban. Egyszerre azon vettem magamat észre, hogy hol az egyik, hol a másik tisztviselő néz rám lopva, gyanakodva. Mit tudják ők, hogy mi lakozik bennem, hiszen nem mutattam be magamat, nem mondtam el összes fő- és mellékcimeimet, se az utazásom célját, se azt, hogy a hajójegyet már *visszafelé* is megváltottam. Ők csak annyit tudtak, hogy pár óra múlva Amerika felé vitorlázom. Miért ne lehetnék én egy újpesti kasszarabló újabb kiadásban, mikor annyi gazember utazik Amerika felé? Négyen voltak a szobában s néhány perc alatt mind a négyen csupa szem és fül voltak, még a szájukkal is figyelték minden mozdulatomat. Én meg azonnal a helyzet magaslatára emelkedtem. Tetszelegtem ebben a szerepben. Elgondoltam, hogy szürke utiruhámban, fehér kalappal, bő felöltőmmel, simára borotvált arcommal, amelyre ők titokban már bizonyára odaképzelték a hirtelen fölesatolandó hamis szakált — egészen jó kasszarablónak képzelhetnek. Egy darabig forgolódtam még, jobbra-balra, rángattam egyet-kettőt a felöltőmön, mintha rejtenék alatta valami revolvert vagy efélét, aztán mikor láttam, hogy elég lesz már a mulatságból, melegen mosolyogva ajánlottam magamat és kacagva

mondtam el Nagy kapitány urnak a legujabb szereplésemet.

Egyébként pár nap alatt igen sokfélekép szerepeltem: A hajóstársaság liverpooli igazgatósága állandóan *Mister Ferenc* néven levelezett rólam, azt hívén, hogy az első nevem a keresztnév. A hajón, mikor első nap a földélzeten reggeli előtti sétámat tettem s komoly arccal, senkivel nem törődve, senkit figyelembe nem véve, körüljártam, utitársaim egyértelműleg megállapították felőlem, hogy *angol* vagyok. A társaság egy része *doktor ur* néven szólít, mert az utlevelemben a rendőrség ezt vezette: *docteur en theologie* (magyarul: hitoktató). A vacsora után azonban, mikor már a zene mellett a társalgás is megkezdődött, ledobtam az inkognitót s a ki akarja, tudhatja, hogy körülbelül ki-mi vagyok: lelkész, szerkesztő, hitoktató, író, várostatya, stb. (Bocsánat, hogy ezt az alkalmat használom fel a bemutatkozásra)

Ebéd után fölmentünk a hajóra, a hatalmas Carpathiára, a Cunard legnagyobb nyári járművére. A közébső árbocon vígan lobogtatja a tengeri szellő a nemzeti lobogót, körülötte száz meg száz ember nyüzsög, sir és bucsuzkodik. Maszatos matrózok óriási ládákat emelgetnek befelé, csikorog a csiga, zörögnek a láncok s a hatalmas elevátorok oly könnyűséggel emelgetik befelé a tonnás tömegeket, mint mikor a mi kereskedősegedeinktől két krajcár áru paprikát kérnek. Amott bikákat szállítanak. A hasuk alá egy nagy ruhát kötnek, fölülről leeresztenek két kötélen lógó hevedert, fölötte összekapcsolják. A bika bambán bámul, fészkelődik, de mire észrevenné magát, lába alól kisiklik az anyaföld s ő emelkedik a magasságban fölfelé legalább 10 méternyire. Ott egyet fordul vele a csiga és leteszi a hajófenékre s

szárazföldi marha átváltozott tengeri utazóvá.

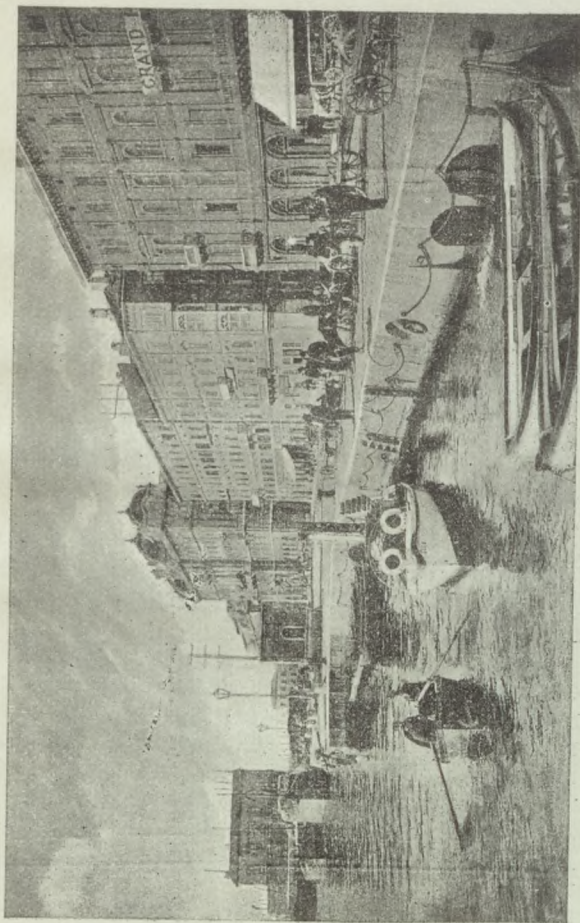
Benn a hajó nagy ebédlőjében mozgalmas élet folyik. A hajó tisztviselői megfelelő rendőri asszisztenciával most vizsgálják az utleveleket. Verejtékező arcok várják aggodalommal a tortura végét, félve, hogy valamikép akadályt gördítenek majd az utjukba az utolsó pillanatban s szedhetik a sátorfájukat és mehetnek visszafelé kezdeni a dolgot ott, a hol elhagyták. Ha az utlevél rendben van, következik a második tortura az orvossal. Amerika főleg a trahoma behurcolásától fél s ezért a legszigorubb ellenőrzés alá veszi a kivándorlókat. Egy kicsit fájdalmas is a vizsgálat, mert a doktor bácsi nem nagyon kimél bennünket attól, hogy jó mélyen beletekintsen a szemüregünkbe.

Denikve ennek is vége lett. Mentem tanulmányozni a helyzetet, a kivándorlás faksztotta hangulatot. Nem tagadom, kiesordult az én könnyem is. Nem a magam válása fájt annyira — hiszen az elég könnyű és kellemes — hanem azé a sok szegény magyaré, a kik talán utoljára vetnek tekintetet az édes szülőföld felé. A gyerekeket valami ösztönszerű félelem fogja el. Némelyiknek majd a szíve szakad meg, oly keservesen sir. Az anyja csitítja, szorongatja szívéhez, de mi haszna, ha az a szív maga is összeszorul és olyan keserves könnyet sajtol ki a szemből, melynek a nagyságát nem lehet szóval kisebbíteni. Nem beszél itt senki, a ki szól is, csak suttogva teszi. Erős férfiak a szájuk szélét harapják s birkóznak valamivel, a mi ott benn tombol, zokog s két marokkal szoritja azt a kis husdarabot.

— Hát miért küzködöl a fájdalmaddal atyámfia, rokonom, földim, testvérem? Hiszen hányszor mondtál átkot erre a földre, amely talán mostohának mutatta magát,

bojtorjánt, tövist termett neked, mikor acélos, piros buzát vártál tőle; a bal kezével sujtott reád, mikor igazságot, szabadságot kértél tőle; talán testvéreid, idegenek lettek hozzád? Mi fáj hát a lelkednek, hogy annyi az okod ennek a mostoha magyar hazának az elhagyására? Ott túl az Oceánon pénzt, jólétet, vagyont, függetlenséget kínálnak számodra és te mégis könnyekkel, névtelen fájdalommal birkózol, mikor mindezt elhagyni akarsz?

Ugy-e, bármennyire mostoha volt is, mégis csak a *hazád* volt. Az a bogárhátú kis ház ott az alszezen a fehér falaival, az apró, tisztára törülgetett, csillogó ablakaival a te tanyád, a te házad, a te őseid öröksége volt — mit ér ezekkel szemben New-York annyi 20—30 emeletes háza minden ragyogásával — ha abból a ragyogásból hiányzik a szeretet melegsége? Az a hullámozó vetés inog, reng, hajladozik a te szemed előtt, ami között ott kéklik a buzavirág, a szarkaláb, ott piroslik a pipacs. Aztán ha sárgul majd a vetés, ha a pacsirta zengése, a fűj pitty-palatty szava után fölhangzik az aratóleányok csengő dala, megpendül a sarló, peng a kasza s halomra omlik az aranyszínű istenáldás — én Istenem! összehasonlítható-e ez mind Pennsylvania összes szénbányáival, fekete, földalatti alagútjaival, a hol nem látod te a ragyogó napsugarat, nem ver meg a nyári zápor, nem süti pirosra-barnára arcodat a napsugár, nem hallod a hazatérő nyáj kolompszavát, a kondás ostorának durranásait, hanem a bász parancsát, a ki, ha hibáztál, rövid szóval kiadja az utadat. Aztán sorra elhagyod azt a kis akácás temetőt, a hol apád, anyád, testvéreid szive porladoznak, a kik téged szerettek, öleltek, a kiknek szeretetét nem pótolja tenéked senki, semmi, még Amerika összes kincsei sem.

Ahonnán a kívándorlók utrakelnek.

Ne szorítsd vissza azt a könyvet jó magyaram, édes testvérem. Érdemes mindezt megsíratni, ne rösteld, ne szégyeld azt a könyccseppet, drága, legdrágább gyöngye az a te szegény kifosztott lelkednek!

Ez az a kapocs, amely minden láncnál erősebben fűzi a te árva létedet az elhagyott édesanyához, a magyar hazához és vissza is hoz még egyszer annak a kebelére!

*

Elbucsúztunk Magyarországtól és szép csendesen elhelyezkedtünk a hajón.

A hajónk méreteiről érdemes elmondani egy-két adatot. Hivatalos adatok szerint a hossza az orrától a faráig 246.87 méter, szélessége 19.58 méter. Vagyis magasságban megfelel egy jól kiépített kétemeletes háznak. S hogy a hasonlat teljes legyen, a két árboc alulról számítva, körülbelül megfelel a legmagasabb templomtornyok magasságának: 53.64 méter. A hajó óránként átlag 14.5 angol tengeri mértföldet fut be, a mi 26—27 kilométernyi gyorsaságnak felel meg. A valóságban azonban nem futunk meg átlagos gyorsaságban 25 kilométernél nagyobb gyorsaságot.

A hajó sulya 13.564 tonna, vagyis 135 ezer métermázsa, ehhez járul 86 ezer 600 métermázsa suly, amekkora sulyu víztömegnek helyét a tengerből kiszorítja. Ezentul elbir a hajó 110 ezer métermázsa sulyt, vagyis a Carpathia összesen 33.224 tonna = 332 ezer 240 métermázsa sullyal esik a latba. Ami azt illeti, elég tiszteletreméltó tömeg s vele nem kell félni, hogy a különben félve-félt Oceán őfelsége minden szelid nyomásának engedünk. Elfogyaszt a hajó naponta 106 tonna szenet, vagyis 1060 métermázását, még pedig a legfinomabb antracit szénből, amit egyébként az állandó finom

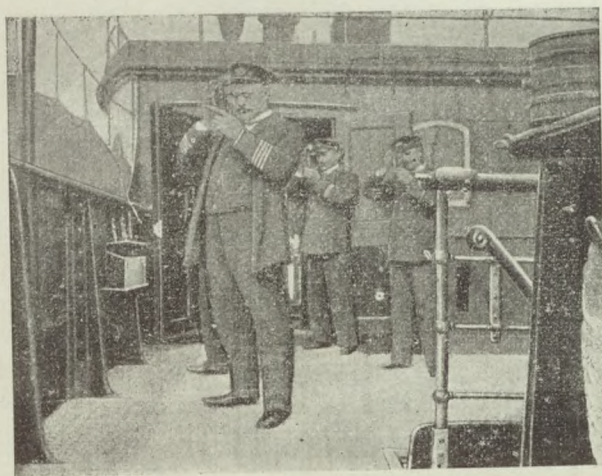
fehér füstje is mutat. Ha rossz és olcsó szemet használnak, az kétszer akkora súlyt és kétszer akkora helyet jelent, pedig a hely és a súly egy ekkora tömeggel szemben óriási fontossága. Hiszen az 1060 mm. szén tíz vagonnak felel meg s ha a hajónknak csak 20 napi időt számítunk is Amerikáig, egy vonatra 20 vaggont számítva, csupán a szén 10 vonatnak kell a Carpathiára elszállítani. Pedig a készletnek annál jóval jelentősebbnek kell lennie, mert nagyon könnyen megtörténhetik, hogy egy vihar kitereli a hajót a rendes irányból vagy köd ereszkedik le a tájra, eltörik valami kerék, vagy elpusztul a kormány s a 20 nap helyett 40—50 napig vagyunk kénytelenek a tengeren vesztegelni. Az Océánon pedig nincsenek boltok, hogy egy-két métermázsa fűtőanyagért leszállani lehetne.

Érdekes maga a hajó kéménye is, amelynek az átmérője 4.75 méter, vagyis egy lokomotiv egész kényelmesen sétálhat benne fel és alá, sőt a bősége egy szépen megalakított alagutnak is tökéletesen megfelel. A gépekhez szükséges 21 fűtő, 18 szénhordó 8 olajozó bácsi, a kiknek a dolga egyébből se áll, mint ebből a nagyon maszatos mesterségből.

Van a hajón 6 főbb tiszt, 8 gépész, 3 orvos, két főrendező, 25 egyéb tiszt, 37 matróz, 113 pincér, 2 tolmács, 1 betegápoló, 1 betegápolónő, 6 szakács, 6 pék, 3 tányérmosó, 2 jégkészítő, 2 villanykészítő, mert az egész világítás villanyra van berendezve és 2 rendőr. Az összes személyzet 275 ember.

Mindezek fölött áll mint egy király, annak a hatalmával és parancsszavával a kapitány, egy megfagyott képű tengeri medve, aki mosolyogni elfelejtett s csak parancsolni tud. Ur élet és halál fölött. Őrzője a hajó szigorú törvényeinek. Mert pld. ha egy nő

a férfi kabinban, vagy egy férfi a női kabinban találódik, a kapitánynak joga van őt az I. osztályból a II-ba, a II-ból a III-ba letenni, esetleg vasra veretni s a kapitányi fedélzet melletti áristomba rakni, ahol áldogálva, kenyéren és vizen elmélkedhetik a felől, hogy milyen nagy ur a kapitány s minek is van szerelem a világon. Szidhatja, fenyegetheti ujságokkal, miniszterekkel, képviselőházzal, akár európai konflagrációval — nem használ semmit. — Itt a kapitány az ur, fölötte csak a jó Isten van, aki nem dörög le minden jókedvű legény óhajtására menydörgéssel a haragos égből. Egyébiránt a büntetés legtöbbszörre pénzbüntetés szokott lenni, ami elég keserves dolog a matrózoknak, akik 2—3 heti keserves munka után annak a pár órai lumpolásnak a reménységével biztatják magukat, a mit majd a partalépéskor engedélyeznek nekik.

A hajótisztek munkában.

A hajóra ráfér a személyzetten kívül összesen 2300 ember: 320 I. oszt., 240 II. oszt. s a többi a III. oszt. Jelenleg 1164-en vagyunk, ebből 17 az I. osztályon, 230 a II. osztályon, 944 a III. osztályon. Az utóbbiak 51%-a magyar, 30%-a Boszniából, Hercegovinából és Horvátországból került ki s 8% az oláh s a többi különböző nemzetségű. Ha melegen ajánlhatok valamit kívándorló honfitársaimnak, akkor első sorban az lehetne, hogy ne a III., hanem a II. osztályon utazzanak: A különbség 70–80 kor. pénzben. Ez aránylag csekélység, különösen, ha az ellátásban s még inkább a helyiségek tekintetében való eljárást nézzük. Mindig megessett a szívem, ha a nők osztályára menve, különösen rossz idő esetén százával a deszkapadlón ülve és fekvé láttam őket. A hajó orránál, a hol a nők vannak, egyébként is jobban érzi az ember a tengerzabolátlanságát. Akárhány asszony már az első napokban megkapta a tengeri betegséget. Gyöngébb idegzetűeknél pedig elég, ha egyet ebben a nyavalyában látnak s tiz utána hullik. Lassankint egész sereg nyög, imádkozik és nyilatkozik. Ha ehhez hozzá vesszük a zárt levegőt, a homályos, nyirkos helyiséget, aztán étkezésnél a kényelem hiányát, a pléh edényeket stb., könnyen megértjük, hogy a tengeri utazás a legtöbbnek purgatorium. Pláne most, mikor egy napi biztos késéssel érkezünk. Lám az olaszok praktikusabbak. A III. osztályon alig van közülük csak tiz. Mikor én misézni készülök a magyarjaimnak, mindig keserűség fog el, hogy az én honfitársaimnak csak a legutolsó helyiségben beszélhetek. Az olaszok a II. osztály kényelmes, tágas ebédlőjében kapnak elegáns helyet.

Magyarok—amintmondám—elég kevesen vagyunk. Talán egyharmada az egész tömegnek. De egyszersmind a java. Értelmes,

tagbaszakadt, erőteljes nép. Kilencven százezlékük volt már Amerikában. Hazajöttek látogatóba vagy elfogyott itthon az aprópénzük s most mennek újra „biznic“-ért, mert úgy hallják, hogy odakün ismét bővebben hullatják. Alig találtam közülük csak egyet is — a III. osztályon, — a ki künn akarna maradni. Az amerikaiak csak a pénzét akarja, majd ha aztán megszédte magát, szépen vissza jön az „ó-kontri“-ba, a régi hazába, elhossa a sok tallért, (dollárt) és itt első ember lesz a faluban. (Ha így volna!?)

Az I. osztályon csak négy magyar van. Egy mérnök egy orvos, egy felsőbb leányiskolai tanárnő és a hajóorvosunk. Az előbbieket csak Palermóig maradnak velünk.

A mi másodosztályu társaságunk nagy része a középosztályból verődött össze. Iparosok, kereskedők és majdnem kétharmad részben nők és gyermekek. Van köztük két menyasszony is, a kikre az a különös sors vár, hogy mint menyasszonyok léptek föl a hajóra s mint asszonyok szállnak le róla s ami szintén nem mindennapi, egyedül tesszik az utat. Az amerikai törvények megkívánják ugyanis, hogy még ott a hajón megesküdjenek.

Milyen az életrend?

Hét óra táján kelek. Illetőleg jelentkezik aajtómnál a fürdőszolga, hogy a hideg tengeri fürdő rendelkezésemre áll. Első nap, mikor fürödni akartam, szépen kikerekített mosoly kíséretében kértem a fürdőt tőle.

— Szpik inglis! (Speake english!) — beszélj angolul — felelte.

Másnap reggel adtam neki egy dollár (5 kor.) borravalót, megelégedéssel konstátálta, hogy most már tudok angolul beszélni s azóta rendben vagyunk.

Fürdés után következik a séta a fedélzeten. 105 lépés hosszú a sétám. Valami-

vel hosszabb az első osztályuaké, a kik egy vékony deszka kerítéssel vannak tőlünk elválasztva. A fedélzeten különben hatalmas terület is áll rendelkezésre, ahol játszani, táncolni, mulatni lehet. Ott van a szalon a hölgyek és külön az urak számára. Ott szövik az asszonyok a pletykát egymás ellen. Ez is hozzátartozik a mulatsághoz. 8 órakor van a reggeli, 1 órakor az ebéd és 6 órakor a vacsora.

Mindenütt természetesen az angol az uralkodó, annak a szelleme és kimértisége. A koszt teljesen angol koszt. Van ugyan 3 magyar szakács, de azok is csak angolul főznek. A paprikás csirkét csak elméletben ismerik. A Cunard mindenesetre okosan tenné, ha a nagymennyiségű étel helyett legalább részben a magyar iznek is juttatna teret. 10—12 fogás kerül minden étkezésre, ha annak csak egy negyed részét adnák ki magyar kosztban, jobban járna a társaság és bizonyára nem volna annyi panasz, mint a mennyit — s nem ok nélkül — emigy halunk. Az angol só nélkül főz, minden étele izetlen, nyers husai erős próbára teszik atletikai tudásunkat, míg lebirkózzuk. Főzeleke nem rántással készül, főtt tésztát ő se ismer. Egy tál turós csuszaért, egy magyaros rostélyosért vagy egy tányér babért, rajta illatos friss kolbásszal szívesen odaadná a magyar Ézsau módjára nemcsak első szülötti jogát, hanem a többi következő ételprogrammot is. Van ananász, fagyalt, crem, datolya, füge, sonka (uborkáva), pulykapécsenye (spékeletlenül és só nélkül) nyul (erre mindig ráfogjuk hogy a hajón lőtték), de nincs paprikás csirke, turós csusza, foghagymás kolbász, a melyekért a magyar odaadná az egész Atlanti Oceánt. Így történik aztán, hogy a legtöbb étel egy falat bekebelezése után vissza a tengerbe kerül — pedig

tengeri betegségről még nem is beszélhetünk.

Az ebédhez és vacsorához bor is jár, erős fekete dalmát bor, a mellyel azonban csak szűkebb határok közt jó barátkozni, mert könnyen földhöz teremti a magyart. A fekete kávé minden étkezéshez jár. Akkora bögrékbe töltögetik, mint a mekkorából a Trézsi néni issza a pikolóját a Takarékpénztár előtt. Tejet azonban nem szükséges belevegyíteni, mert az angolok eleve gondoskodtak róla, hogy sok izgató anyag ne keveredjék közéje.

Reggeli után rövid terepere következik, a mely után én pl. levonulok a szobámba és dolgozom. Ebéd után pihenés és újra munka a vacsoráig. Vacsora után séta, beszélgetés 10-ig, 11-ig, kinek meddig jól esik. A gyerekek játszanak, lapdázna, az asszonyok pletykáznak, firtatják egymás multját, jelenét, jövőjét, a kinek kedve van hozzá nótázik — ezt különösen a horvátok kultiválják s olyan keserves nótákat nyöszörögnek, hogy most már teljesen tisztában vagyok vele: miért háborog néha a tenger. A kinek tetszik, este 9 órakor zenét hallgat, mert a hajónak külön zenekara is van. Persze nem Csányi dr. legényeiből van összeállítva, mert akkor nehéz volna a magyarral birni.

Tizenegy óra táján elcsendesül minden. Az utazók bevonulnak lakásaikba, szuszognak, horkolnak, kiki a maga módja szerint, a hajón pedig átveszi a tücsök csendes birodalmát, azaz pardon! dübörög egyforma zuhogással a hajógép, mintha egy óriási hordó tetején üldögeálnánk s valaki a hordó alját óriási kalapáccsal döngetné, a tenger vize pedig hófehér tajtékká gyűrődik körülötte, zúg, susog, álomba ringat, csendes, édes, pihenő álomba. Álmodunk az otthon-

ról, az édesanyánkról, elhagyott szép hazánkról, és reméljük, hogy ki előbb, ki utóbb, de viszont fogjuk látni újra valamennyien valamennyit.

Másnap folytatjuk a semmittevés munkáját tovább. Ne gondolják azonban, hogy mindez zokon esik nekem. Legkevesbbé sem. Egész uton nem jutott időm arra, hogy unatkozzam. Sőt ellenkezőleg, hangoztatom, hogy a pihenésre, a kellemes üdülésre, aligha találhattam volna alkalmasabb helyet, mint ezt, a tenger hullámain rohanó várost. Hogy a helyzetet egészen megvilágítsam, bevallom, hogy édes keveset gondolok haza. Én, a kinek elemem volt az újságírás, a ki hétfőn mindig úgy éreztem magamat, mintha valami kiesett volna a világból, mert nem olvashatok újságot — most egész könnyűséggel nélkülözöm a nyolcadik nagyhatalmat. Csak néha jut eszembe, hogy: Uristen! mi lehet az újság odahaza? vagy, hogy miként szerkesztődik a Fejérmegyei Napló? csinál-e botrányt a szerkesztőség, hogy legyen érdekes olvasni valója a tisztelt olvasóközönségnek. Élelem világomat: pihenek nagyokat s hogy ne csupán ebből álljon a mulatság, irogatok, olvasgatok, tanulok angolul (vagyis szidom azt is, a ki ezt a különös nyelvet kitalálta) résztveszek a dalkoncertekben, társalgok az utasokkal, végighallgatom a III. osztály keserűségeit, szalonomban viziteket fogadok — mindezt azért, hogy aztán annál izesebb, annál kellemesebb legyen a pihenés.

Julius 14-én közelebb értük Olaszországot, mikor pedig a csizma talp alá értünk, egész közvetlen közelségből láttuk azokat a csupasz, kopasz, Istentől megátkozott, embertől elhagyatott sziklahalmazatokat, a melyek ma Itália déli részét képezik s amelyeket maguk az emberek tettek

kietlen sivataggá, mikor a termékenyítő erdőséget kiirtották róluk s elfelejtettek helyükbe ujakat ültetni.

15-én délben feltűntek előttünk Szicília szikláí. Most már jobbról-balról a fehér hegyek bámultak ránk. Termékenységek sehelse látszik, csak ott, a hol Taormina vadregényes vidéke következik, látjuk, hogy élet is van ezen a szomorú vidéken. Fölötte pedig, kiemelkedve valamennyi hegy fölé, mogorván, fenyegetve mutogatja szörnyű homlokát az Aetna, a halálhozó, életet romboló, borzalmas Aetna . . .

Taormina után nemsokára Messinánál vagyunk. Itt a tenger annyira összeszűkül már, hogy alig szélesebb 2—3 kilométernél. Hajónk — sajnos — nem mer egészen közel menni a városhoz. Hiszen mindenki tudja, hogy a karácsony utáni földrengés nemcsak a föld színén hozott létre változásokat, hanem a tenger mélyét is fölforgatta. Ismeretlen sziklák nyomultak fölfelé a víz felszínére, veszedelemmel fenyegetve minden hajót, a mely a tájékukon jár; úgy, hogy a tenger egész térképét újra meg kellett állapítani. Mindemellelt tökéletesen jól láttuk az egész várost, házaival, környékével együtt. A ki a térképet, illetőleg az angol, francia, német, magyar képeslapokat tanulmányozta, egész könnyedén eligazodhatott a rombolás megdőbbentő tanyáján. Az is tudvalevő, hogy Messina külső képe nem ismertet meg az egykor virágzó város teljes pusztulásával. A tenger felé eső házaknak legalább külső falai nagyrésztben épen maradtak, de szabad szemmel kivehetjük például a városháza falainak megrongálódását, az oszlopcsarnokos szép épület egyik részének összeomlását. A laikus szemnek is föltűnhetett, hogy nincs egyetlen kiemelkedő épülete, temploma, tornya a városnak, a mely a többin áttekin-

tene. Beomlott valamennyi a büszke székes-egyháztól kezdve a legutolsó kis kampaniléig. A város két oldala tele van barakkokkal építve, a melyeknek friss cserépfödélzete élesen elüt a többi házak viharverte gyászától.

Messinától nem messze, csak alig egy-két kilométernyire Szicilia csúcsa következik már. Ott egy másik város fehérlik, illetőleg az új épületeknek, barakkoknak egész tömege rajzik előttünk. Ugy látszik, mintha a környék megszabadult népét ezen a ponton tömörítették volna össze.

Sokkal szembetűnőbb a másik part, az olaszországi terület pusztulása. Reggionak s a vele szomszédos falvaknak sivár képe valóban megdöbbenti a szemlélőt. Vannak falvak, a melyekből nem lát az ember egyetlen épen maradt falat s az emberek is, mintha megszöktek volna erről az istenverte vidékről, sehol nem mutatkoznak. Egyetlen nagyobb bárkát láttunk Messina alatt vitorlázni, egyebütt mintha kipusztult volna az élet mindenünnen.

Hajónk nagyot kanyarodott Szicília homlokánál s nyugati irányban szelte a tenger hullámain. Jobbról hagytuk a tenger habjaiból cukorsüveg módjára kiemelkedő Strombolit, amely vékony füstjével most is bizonyította, hogy belseje tüzet és halált rejt magában. Késő este lett volna, mire Palermoba érünk, a kapitány tehát meglassította a hajó járását s reggelre félkerékkal, csöndesen poroszkálva értünk Palermo falai, illetőleg hegyei alá. A hajó egyhangu zakatolását, akár a molnár kereke kattogását annyira megszoktuk már, hogy mihelyt megszűnt, azonnal fölébredtünk.

Nem is annyira Palermot látja az ember első pillanatban, mint azokat a hatalmas óriási fekete szikláit, a melyek ka-

rikában övezik a várost: a Monte Pellegri-not s a többit. Az éjszaki szél összerombolná, semmivé tenné ezt a szép várost, ha nem állanának mögötte őrt a viharverte ősi sziklák fekete tömegei. S kevés város is van, a melynek tengerpartját a természet jobban kikötőnek alkotta volna, mint Palermoét. A hegyek tökéletes félkarikát képeznek a város fölé. Lenn maradt annyi hely, hogy lábnál egy hatalmas, jelenleg 280 ezer lakost számláló város háztömegei megépülhessenek, de mögötte meredeken, szinte fenyegető komorsággal állanak védőül a sziklák alakulásai. Talán a Gellérthezhez hasonlíthatnám legjobban — de persze nagyobb kiadásban. Fönn a homlokukon apró várak, citadellák épültek, mintha most is bizonyítani tudnák, hogy Palermo ágyuval is megtudná védelmezni a maga lenn épült házait. Lenn azonban pálmálgaték citrom- és narancserdők övezik Szicília ezen legszebb városát.

Ezuttal nem akarok vele hosszabban foglalkozni, hanem átugrom a kellemesen eltöltött napot és sietek olvasómmal tovább a gyönyörűségei Nápoly felé.

Junius 16-án este hosszan, keserveset dudált a hajó, a gép megindult s belevágatott az éjszakába. Mikor a reggeli szürkület áttörte az éjhomályt, fölébredtem. Valahol Székesfehérvárott voltam álmomban s meglepetve néztem körül magános kabinom hófehér falain. Aztán a kerek hajóablakhoz léptem, kinéztem a nagyvilágba. Első pillanatra megismertem az előtttem meredeken fölemelkedő Capri sziget különös alakulásait.

— Nagyszerű! Tehát csak alig fél órányira lehetünk Nápolytól, az olaszok örökszép városától, amelyre azt szokták mondani:

... Vedere Neapoli e mori!

— Látni Nápolyt és meghalni!

Nápoly látását szívesen felcserélem ugyan egy pár órára Székesfehérvár — reménylem — immár poros utcáival, de a meghalást, Isten kegyelméből, majd csak későbbre hagyjuk. Egyideig gyönyörködtem a ködben ülő Capri formáin, azután sietve felöltöztem s gyönyörködtem a Vezuv félelmesen szép panorámájában. Csonka csucsán vékony füstfelleg emelkedett az ég felé.

A nap áttörte a köd fátyolát és ragyogó színeiből aranyos csipkét terített a komor hegy oldalára.

Az egyik része zöldelő szőlőkertekkel ékes, de közte itt-ott fehérszürke nagy folyamok sivársága ütközik ki: a látatómegek, a melyek két esztendővel ezelőtt annyi gyönyörűséges termékenységet tettek semmivé. Beeveztünk a kikötőbe. Egy nagy félkör tárul elénk. Jobbról a Vezuv, a mellette kiemelkedő hegyóriással, a másik oldalon Nápoly városának tarka, sűrűn, egymás háttára épített házai fehérlettek.

A hegytetőn a régi vár meredek sziklái néztek le, fölöttük a camalduli barátok vadregényes környezet keretébe épített kolostora kandikált ránk. A zöld ligetekkel, pompás villákkal beültett hegyoldalon és hegycsucson kiemelkedtek azok a bokrétás fenyőfák, a melyek Nápoly egy fényképéről sem hiányoznak: alul semmi lomb, hanem a csupasz ágak tetején, mint a legyező terület bokrosan, sűrű árnyékot nyutva a fa szép zöld koronája.

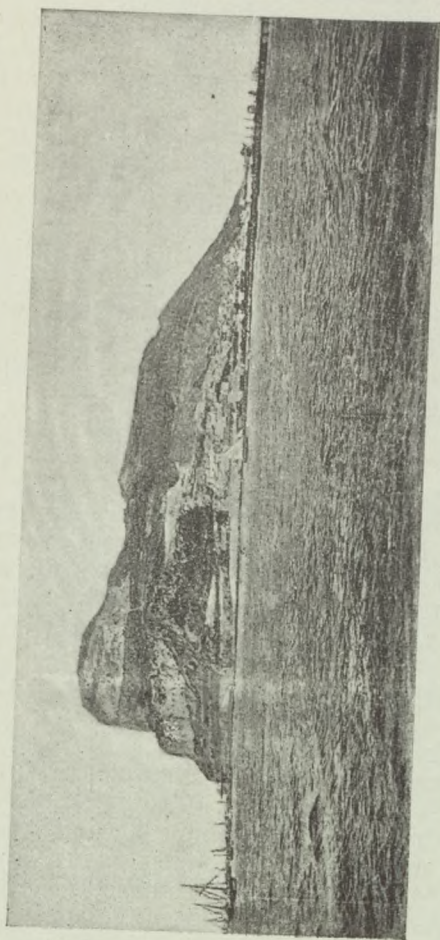
Egy féligmeddig kellemes napot töltöttem Nápolyban. Kellemes volt Nápoly miatt, kellemetlen a népe miatt, mint a hogyan az olasz mindenütt kellemetlen, illetőleg szemtelen. A tarka képek leírását talán akkora hagyom, majd ha kedvem szerint bebarangolom Nápolyt. Most sietek tovább, ki, a szabad tengerre!

Aki a Földközi tengerről képet alkot magának, rendesen úgy gondolja el a dolgot, hogy egy esetleges veszedelem alkalmával felkötí a mentőövet s kiuszik szép lassan akár az afrikai, akár az európai partokra. Hiszen akár Franciaország, akár Itália vagy Spanyolország partjai biztatva kínálnák számára a menekülés útját. A valóság azonban meglehetősen különbözik a képzelt álmoktól. 50–60 angol tengeri mérföld (egy angol tengeri mérföld 1854 méter) elég a hajónak, hogy minden partot elveszítsünk szemeink elől. Nápoly után pár óra alatt elveszett szemeink elől a szárazföld, aztán Sardinia kopár szikláit láttuk, utána majdnem két napig csak a bárányfelhőkkel tarkázott kék ég biztatott bennünket reménnyel.

Aki Gibraltár felé közeledik, két hatalmas sziklaóriást lát maga előtt. Már a régi görögök „a két Herkules” megtisztelő címével látták el ezt a két hegyfokot, amelyek fenyegető örként állottak útjában annak, aki az Atlanti Óceán végtelennek látszó birodalma felé merészkedik.

A Gibraltári szoros nem szélesebb, mint Siófok és Tihany közt a Balaton. Ritka érdekessége az is, hogy az Atlanti Óceán vize valamivel magasabb, mint a Földközi tengeré s így annak a hullámai örökös áramlással nyomulnak befelé a Földközi tenger medencéjébe.

Mikor kinéztem a nap már magasan állott az égen. Első tekintetem a Gibraltári hegy aljában elterülő városka tarka házaira esett. Mögöttük komoran, mogorván bámult le a ködben uszó gibraltári erődítmény 1200 méteres csúcsa. Ha a Gellérthegyet ötször-hatszor akkorának képzelnők, talán fogalmat alkothatnánk magunknak erről a fontos sziklatömegről, amely az angol tengeri hatalmasságnak egyik legkiválóbb erőssége.

A gibraltári hegyfok.

Nem tudom, a spanyolok élıhetetlenségét vagy az angolok kapzsiságát jellemzi-e jobban, de valóban érdekes jelenség, hogy ezt a fontos földdarabot, amely értékesebb, mint fele Spanyolország, az angol magának szerezte meg. A spanyoloknak meg viszont nincs nagyobb nemzeti szégyenük, minthogy országuknak, a saját házuknak a kapujánál egy vadidegen nemzet ágyui teljesítik a házörző kutya szerepét s azt eresztik be a Földközi tenger udvarába, aki neki tetszik. Nincs az a földi hatalmasság, amely a mostani viszonyok közt Gibraltáron keresztül tudna hatolni az angolok akarata ellenére. A kikötő előtt állandóan 40—45 angol hadihajó örködik. Komor, fekete alkotmányok, amelyeknek a napfényben csillogó ágyui fenyegetve figyelmeztetnek, hogy itt senki fia bujósát nem játszhatik.

Ez azonban az erödménynek csak az egyik része. A másik fönn a hegyen, jobban mondva: benn a hegyben van. Aki messziről nézi a Gibraltár hegyfokot, egy fekvő bundás kutyához is hasonlíthatná, amelynek a buksi nagy feje kifelé néz az Oceánra. No, ebben a fejben éles fogak lövésre kész, ágyuk vicsorognak a ház tája felé közeledőkre.

Hajónk csak pár órát időzött a kikötő előtt.

Ez a rövid idő épen elégséges volt arra, hogy egy hajó besíessen a városba jelentést tenni, a hajón összegyűlemlött postát átadni, egy másik hajócska néhány utast hozott még közénk, illetőleg egy sereg kereskedőt, akik ezalatt a rövid idő alatt elég jó üzletet csináltak az elmaradhatatlan képeslapokkal, gyümölcsökkel, valamint a jó angol szivarokkal, és cigarettákkal, amelyeket itt meglehetősen olcsón lehet bevásárolni. Én azonban világjártamban kitapasztaltam

már, hogy olyan jó szivarokat, mint a magyar szivarok, sehol a világon nem kaphatunk, a többi vagy tulságosan erős, vagy tulságosan gyenge, vagy tulságosan drága s legfeljebb a szép formájával akarja pótolni azt, ami az izból hiányzik.

Tíz órakor búgott a hajó, megindult a gép s mi nekivágtunk a nagy Oceánnak. Bucsut intettünk ó hazánknak, az öreg, kopott Európának, lelkünk tele álmokképekkel egy új világról, tele reménységgel nézett a nagy Oceán felé, amelyen 10 napig hasítjuk a vizet s nem látunk vizen és égen kívül egyebet semmit.

AZ OCEÁNON.

Valami különös varázslatos érzés fogott el, mikor hajónk az Oceán hullámaint kezdte hasogatni, azt a végtelennek látszó, a borzalmas erejű, a bárány szelidségű Oceánt, a mely 10 hosszú napon át éjjeli tanyánk, nappali gyönyörűségünk, vagy kinjaink színhelye lesz, a szerint, a mint szeszélye hozza magával.

Mily büszkék vagyunk mi magyarok a mi Balatonunkra, hogy feszült bennem az önérzet, mikor először a tengerre szálltam. A Fekete tengert kivéve, jártam Európát körülvevő valamennyi tengeren, de semmivel sem hasonlítható össze az a varázslatos érzés, a melyet a Oceánnal szemben éreztem.

Mi ez az érzés? Talán az, a mit az ember kicsisége tudatában a naggyal, az óriással, a legyőzhetlennel szemben érez. Mint mikor felhőkbe burkolt sziklatömeg lábainál állok, vagy mikor óriási tölgy árnyékában pihenek s a magam semmiségét érzem. Van valami belőle. De az én lelkem a csodálaton kívül valami rajongó lelkesedést is érez. Nemcsak nagynak látom a tengert, hatalmasnak, legyőzhetetlennek, hanem bájosnak, szeretetreméltónak, a melyért lelkesedni lehet, a mely lenyűgöz, a mely dalra, álmo-

dozásra késztet, a mely elaltatja lelkünkben a gyarlóságok érzését s a tökéletességet, a fenségeset, az istenit juttatja eszünkbe, himnuszra ihleti ajkainkat:

— Ó mily hatalmas az Isten, a ki a tengert alkotá!

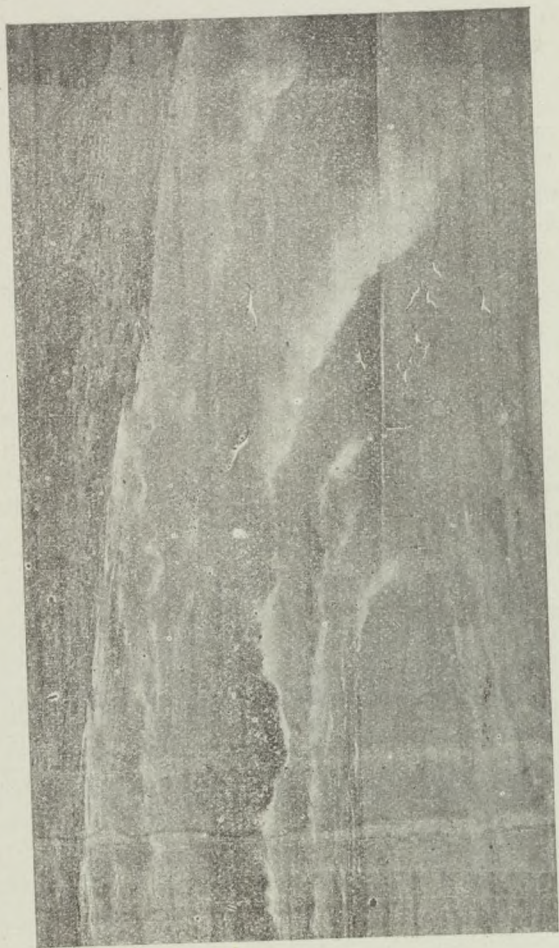
Benedicite maria Domino!

Sokszor órák hosszat állok a hajó fedélzetén és nézem a hullámok kifogyhatatlan játékát. A mikor csendes, mikor apró fodrai csillognak az üde, ragyogó napsugárban, mindig az jut eszembe, mintha zöld pázsitot látnék magam előtt, a melyen puha-gyapjas hófehér báránycák beláthatatlan se-rege legelész.

Aztán haragudni kezd. Ilyenkor mintha száguldó paripák vágtatnának rajta lobogó sörénnyel, egyik a másikat kergetve, egyik a másikat soha el nem érve, hófehér tajték habzik el róluk, rohannak, egyik megsemmisül, nyomába kél a másik, hogy egy harmadiknak adjon éleletet vagy azenyészetsírhába temesse azt.

S mily fölséges, mikor nekivadulva, dühében tombolni kezd. A haragos orosz-lánhoz hasonló ilyenkor, a mely a szikla ormáról fehér fogait csattogtatva, sörényét fölborzalva beleordítja a tájékozó vad dühét a sivatag végtelenségébe. Kérheted, könnyöröghetsz neki, ellene feszülhetsz, mint a pelyhet úgy dobál félre az utjából. Recseg, ropog, inog, Istenhez könnyörög ilyenkor minden, a mi él. Neki pedig korbáccsá válik minden idege, hogy végigostorozza, hogy összerázza, hogy megremegtesse azt, a ki utjába kerül.

Vihar a tengoren.

Azután ha kidühöngte, kitombolta magát, ha megmutatta az embernek, annak a büszke önhitt, magát az égig emelő féregnek, hogy mily semmiség a hatalma, hogy mily hiu ábránd a nagysága, lágyra, süppedőre egyengeti büszke hullámain, csak suttogni tud, csak enyelgésre képes, mintha szeszélye a haragot, a gyűlöletet, a rombolni vágyást, özvegyek kesergését, árvák jajjait, a kiktől szeretteiket tépte el — soha nem ismerte volna. Bujósdit játszik a napsugárral, dalra tanítja a zefírt, ábrándokba ringatja az álmadozásra hajló lelkeket.

Szép vagy ó hatalmas tenger! Letelepünk nagyságod lábainál és hallgatjuk meséidet, a melyekre gyermeki lelkünket tanítod. Nem csudálom, ha az ősök regéi szirénekkal népesítették be hullámaid mélységét, a kik bűvös dalt suttogva a szíveknek, örvénybe csalják a nekik hívőket. Én azonban a tökéletességedet csodálom. A fenséges, a mocsoktalan, hibátlan tökéletességedet. Nem tudom miért, nem tudom hogyan, de ha hasonlatot keresek, a mely a tenger szépségét, nagyságát sugározza vissza — mindig a milanói dóm jut eszembe. Az a carrarai márványból épült fehér csoda, a melyre az Isten tudománya ihlette a földi embert. Széles, hatalmas alapzata mintha hasonlítana a tenger vállához, a melyen szintúgy, mint a milanói dóm tetején, kényelmes, veszélytelen a járás-kelés. Azok az apró, ezernyi ezerre tehető fehér tornyocskák mintha a tenger apró hófehér fodrait akarnák mintázni, bennük egy-egy hófehér lelkű szentnek a megörökítést kiérdemelt szobrocskájával. Mily szép, mily csodás külön-külön, önmagában. S mégis együtt, a nagy összességben látjuk, mily csodás az összhang, a mely benne kifejezésre jut, mily erő, mily szépség lett

örökös tulajdona benne a gyarló föld emberének.

Aztán még egy hasonlóság. A milánói dóm finom művészi fehér tornyocskái közül, a templom mélységéből, a szívéből, a méhéből, az áldozati oltár fölül karsun, bájos finomsággal emelkedik ki a művészet remeke, a hófehér torony. Benne a Szűz Mária képe. Azé a Szűz Máriáé, a kit a hajók reménykedése tenger csillagának, Stella Marisnak nevezett el. Ő az emberiség leg-tisztább eszménye, a ki ember létére az Istent fogadta magába, ő a fehérség, a tisztaság, a szépség, a bölcsesség, a jóság, a szeretet, a ki a legmagasztosabb szeretetet, az édesanya szeretetét táplálta szívében s mivel ez a szeretet örökös, soha el nem muló, soha nem kisebbülő, ezt a szeretetet árasztja áldva, gyengéden szerteszét mindazokra, a kik szeretetet igényelnek, a kiknek földi útjában az édesanya fölemelő, feledni, megbocsátani tudó szeretetére szükségük van.

Mily magasztos a tenger, mily tiszta, mily mélységes, mikor Mária a koronája, Mária a reménysége, Mária a csillaga mindazoknak, a kikben hullámai közt a veszély érzete támadott föl. Mily kedves találékony-sága mindez a gyengéd, eszményekért hervuló emberi szívnek!

Oly szép az a milánói dóm, oly szépek az eszmények, a miket az ember hozzájuk fűz. De valahányszor rájuk gondolok, mindig el kell választani az eszményt az ember erejétől, művészetétől, mely amazt megvalósítani törekszik. A hányszor fölmentem a milánói dóm tetejére, mindig találtam rajta embereket, a kik az ember alkotásán javítani, pótolni valókat találtak. Hol van az, a ki a tenger báját, örökös szépségét megkorrigálni tudná vagy akarná? Im a kép tökéle-

tessége, mely ebben a tekintetben is közelebb esik az örök eszményhez.

Hozzánk nagyon jó volt a tenger. Volt már alkalmam megismerni erejét, hatalmát, tomboló dühét, fékezhetetlen zsarnokságát, de az Oceánról csak dicséretet mondhatok. Bárányzelidsége a legegyszerűbb embereket is akárhányszor elragadta a legnagyobb dicséretre, azontul irgalmas volt, az idő dühe elsiklott hullámai fölött.

Bocsássák meg nyájas olvasóim ezt a kis kitérést, a mivel én az Cceánnak, az örök szavu hatalmas urnak adóztam. A földön nem ismertem még hatalmat, se sziklatömeget, se hó-, se jéghegyet, amelynek szépsége annyira ihlette volna a lelkemet, amely bájaival annyira lenyűgözött volna, mint az Oceán. Aztán engem meggyógyított. Megkínzott idegeimet, agyonhajsolt gondolatvilágomat egyenletessé, simává tette, ápolgatott, gyógyítgatott s most úgy érzem, mintha ifjúságomból éveket tüntetett volna el, feledtetve a kellemetlenségeket, mindent, a mi fáj s csak azt hagyva meg, a mi kellemes, a mi békét, a mi enyhülést hoz. Órák hoztat néztem a hullámokat, most is gyönyörködtem a zugásukban s úgy éreztem, mintha balzsamos illatot lehelő fenyőerdő titokzatos susogását, meséjét hallanám. Ugy-e érzitek, hogy szép a tenger, hogy lehet is, érdemes is érette lelkesülni?

Most a hajónk utazásáról akarok egyet-mást, — nem sokat — elmondani.

Nagy ur az Oceán s lássátok, ez az uszó város dacol vele. Nem föltétlenül, de a halálos veszedelem úgy aránylik hozzá, mint egy az ezerhez. Az ember úgy érzi magát velé szemben, mint az oroszlánok ketrece előtt. Hatalmas vasrácsok zárják el előttünk. Érezzük, hogy ha ránk szabadtanák, perc alatt izekre szedne szét ben-

nünket, de ez a vasrács összetöri az erejét, zsarnoki bilincseket rak minden hatalmára.

Vasból épült város a hajónk. Az egész külső bordája, a belső vára kovácsolt vasból készült. A külső fala két cm. vastag, a belső gerendák, amelyek az egészet keresztül-kasul hálózzák, fele olyan vastagságúak. Fát csak az egyes szakaszok szétválasztásához használnak. A vihar hatalma ugyszólva teljesen tehetetlen vele szemben. Kizártnak látszik, hogy a víz ereje összetörje. Ha baja esik, legfeljebb úgy történhetik, hogy kormányosaink érthetetlen ügyetlensége folytán zátonyra kerül s a teljes sebességgel haladó hajó valami gránit sziklának ütődván, léket kap. Az elsüllyedés még ebben az esetben is kizártnak látszik. Minden modern hajó duplán épül. Az első része tele van rekeszekkel s ha valamely baleset folytán a hajó vastag vas oldala kilyukadna is, a víz csak rövid időn keresztül ömölhetne bele, mert azt a kamarát, amelyet a víz beömlése érintett, lezárják s akkor a hajó többi része mentve van.

Óriási előnye minden hajónak Marconi pompás találmánya, a drót nélküli táviró, a mellyel minden hajó azonnal tudtul adhatja veszedelmét, a mely a tengeren érte. Amint a hang elhat egyik helyről a másikra, épen olyan most a fény az emberiségre. A különbség csak az, hogy míg a hangot legfeljebb egy-két mérföldnyire hallja a segélyért kiáltó, addig a marconigrammal egész kényelmesen beszélgethetünk Fiume és New-York között. A hajók most már majd mindannyian úgy vannak berendezve, hogy a marconigramra mindegyik egy bizonyos magasságot állapít meg. A gépnél állandóan van egy ember, aki az esetleg érkező felhívásokat tudomásul veszi. Az idei tavaszfélel, amikor a Csendes Oceánon a tajfunok

dühöngeni szoktak, a meteorologiai állomás a tenger összes hajóinak tudtul adta a marconigram utján, hogy két nap múlva kitör a tajfun, a legborzalmasabb tengeri vihar s aki tud, meneküljön a legközelebbi kikötőbe. Csak egyetlenegy hajó pusztult el abban az itéletidőben s az is csak azért, mert nem volt berendezve a modern technika eme vívmányával.

A hadihajók minden nemzetnél különböző magasságban állítják be a marconigramot. Ez volt a veszedelme az orosz flottának is Csuzimánál. A szerencsétlen fuvolások nem gondoltak arra, hogy a japán furfang el fogja lesni marconigramjuknak magasságtitkát és leolvassa minden izenetüket. Mikor Csuzimánál megjelentek, úgy lelődözték őket, mint a verebeket.

A Slavoniának, a Cunard Line másik kivándorló hajójának szerencsétlen sorsáról bizonyára sokat olvastak már önök is az újságokban. Ha jól tudom, 13-áról 14-ére forduló éjjel történt a katasztrófa, amikor mi már az Adriai tengeren jártunk s látszólag a világtól teljesen el voltunk zárva. A marconigram utján azonban még aznap mindent részletesen megtudtunk.

Természetesen nagy szerencse, hogy a Marconi nem közli pl. a magyar politikai válság fázisait, mert akkor a tenger hánykolódásai nélkül is szert tehetnénk egy kis tengeri betegségre.

Föltéve tehát azt az esetet, hogy utközben valami szerencsétlenség érné a hajónkat, Marconi segítségével rövid idő alatt segítséghez is hozzájuthatnánk.

Nagyobb bajuk azonban a hajóknak azt a mi 26-án, 27-én és 28-án fenyegetett bennünket. Dél tájban hirtelen nehéz köd ül, a tájra. Sűrű felhőben uszott a hajónk, a mely semmikép se akart szétoszlani. Vala-

melyik méltóságos felhőtömegnek eszébe jutott elhagyni a 33-dik emeletet és lenn kíván sétálni a mi országutunkon s mi teljességgel tehetetlenek vagyunk vele szemben. A hajó ilyenkor képtelen észrevenni a szemközt jövő másik hajót s ki van téve annak a veszedelemnek, hogy azzal összeütközik. Mihelyt a sűrűsége megkezdődött, meglassították a hajó gyorsaságát. A hajó nem tudván másképp jelt adni, minden percben dudált egy keserveset. Így tartott ez az egész éjjelen át — képzelhető, hogy mekkora gyönyörűségünkre. A ki hallott hajóhangot, tudja, hogy a képzelhető legotrombábbak közé tartozik. A sip van vagy félméter vastag, ezen bocsátanak ki egy nagy tömeg gőzt, valóságos felhőt, amely azt a keserves hangot adja. Mindenki elgondolhatja, hogy mekkora gyönyörűségem telt benne az éjjel, mikor ugyyszólva semmit se tudtam miatta aludni. Mindig egy árva borju jutott eszembe, amely az erdőben eltévedt s most az édesmamája után bög keservesen. A hajónk hangja talán erre a hasonlatra a legérdemesebb.

A köd csak 28-án, Amerikától körülbelül 1000 mérföld távolságban oszlott szét s Péter és Pál előtt gyönyörű időt élveztünk, a legszebbek egyikét, a mi a tengeren csak elképzelhető. Ragyogó napsütés s méltóságos hullámváz, amelyen millió csipke tükrében veri vissza szépségét a nap.

A harmadik s talán leggonoszabb veszedelmei a hajónak a jéghegyek. Fönn a Jegestenger fölött a Spitzbergáktól Grönlandig a tél folyamán óriási jégtömegek fagnak össze. Akkorák, mint egy-egy ország. Mikor aztán a tavasz elkezdődik, ezek a jéghegyek a vihar korbácsoló hatalma, a nap mindinkább növekedő heve előtt darabokra szakadoznak s mint jéghegyek lassan nyaralni indulnak az egyenlítő felé. Egyik ki-

sebb, másik nagyobb, akárhány fölér egy vármegye nagyságával. Hogy mily mélyen van az alsó felük, senki se tudja, a vízből kiemelkedő részei azonban sokszor a legremekebb gletscherek szépségével pompáznak. A míg a vízből kiemelkednek, kevés veszedelmet rejtenek magukban, de mihelyt a nap ereje a felső tömeget elolvasztotta, alattomos utonálló lesz belőlük, amely a hajósoknak valóságos réme. Ha észreveszik, a hajó hirtelen irányt változtat s mértföldre kerüli az orvtámadót, de ha az éjjeli sötétség leple alatt támad reá, illetőleg ütközik össze a hajóval, a legnagyobb veszedelmek származhatnak a kellemetlen vizit következményeképen. A hajósok nem tudnak ellene másként védekezni, minthogy félóránként megméri a tenger vizének hőmérsékét. Mert ha jéghegy van közelben, a jég lassu olvadása mértföldre távolságára lehüti a víz hőfokát. Ilyenkor a kormányos tudja, hogy veszedelem van közeledőben. Egyébiránt a jéghegyek valósággal áldás is tudnak lenni Amerika népeire. Tudvalevő, hogy New-York egyike a legmelegebb városoknak. Nyár idején 40—50 fokra is felszökik benne a meleg, amely különösen a 20—30 emeletes házak között megszorulva, oly átkos teherként súlyosodik az emberekre, hogy azok légy módjára hullanak rakásra. A szegényebb néposztály ilyenkor éjjelre kimenekül a lakásából és a nyilvános parkokban tanyázik. Ha azonban egy ilyen jéghegy közeledik lassan, méltóságosan, a március hűvösségét varázsolja az egész városra s az emberek kánikulai pihegés helyett tavaszi dalokat fuvoláznak.

S ha a veszedelem az Oceán végtelen hullámain érné az embert, az Oceán puha, csendes nyugalmat nyújtana sötét ölné. A zúgó hullámok jajongása, fehér sirályok vij-

jogása, járomba fogott, küzdő, robotoló emberek nyögése nem hallatszanék le soha abba a mélységes temetőbe. És mégis borzalmas lenne ott lenn a pihenés. A kis harang zokogása ott a temető kapujában nem fogadná pihenésre térő tetemünket, rokonok, szülők, testvérek könnye nem áztathatná sirunk hantjait, a megváltás jelét nem tűzné senki porladó csontjaink fölé s nem volna senki, aki néha-néha kijönne sirhalmunkhoz, hogy könnyeivel öntözzze meg a hervadó virágokat s belefűzné elmélkedésébe a mult szeretetét, emlékeinket, amelyek neki egykor egy egész világ voltak.

Borzalmas, kegyetlenül borzalmas volna a temető az Óceán mélyében. Talán sohse tudtam ezt igazabban, mint 20-án, mikor magyar testvéreimhez a hajón szentbeszédet intéztem. Elég vén szónok vagyok immár, ismerem a szónoki hatás sokféle csinját-binját, de nagyobb, megrendítőbb hatással talán életemben sem beszéltem még, mint mikor ezeket a főnnebb említett gondolataimat magyar honfitársaimnak a lelkem mélyéből elmondottam. Szinte görcsös, fuldokló zokogásban törtek ki a nők, férfiak egyaránt, s én láttam, hogy ezeket a szegény embereket elválaszthatja az élet gondja, a pénz, a vagyon után való görcsös ragaszkodás, de az örök pihenés, az ősök iránt való szeretet, az akácfás kis temető még az életnél is erősebb kapocs a szívekben.

Az isteni tiszteletről szólván, örömmel emlitem meg, hogy Gibraltár óta naponta miséztünk. Öten voltunk papok. Két new-yorki, a kik Rómában voltak a pápánál tisztelegni Amerika katholizálásának 400 éves évfordulója alkalmából. Ezek hoztak magukkal oltárt s szívesen fogadtak bennünket, mikor a két olasz pappal misézni óhajtottunk. Az egyiknek kabinjában volt naponként 7-től

9-ig a mise. A mosdó szekrény volt az oltár. (igaz, hogy tükör rajta az oltárkép, de arról mi nem tehetünk). Végtelenül jól esik itt a nagy tengeren ez a kis ájtatoskodás s a mit már annyiszor tapasztaltam: a katolikus vallás egyetemessége. Legalább tízezer kilométerre vagyok szép hazámtól. Összehoz a sors négy katolikus pappal, más az anyanyelvük, más a nemzetségük, mások a szokásaik. De egyben, a hitünkben az utolsó betűig megegyezünk. Előveszem a misekönyvüket, ugyanazok a szertartások elsőtől az utolsó mozdulatig. Egy közös nyelven, a latin nyelven teljesen megértjük egymást. Az egyik olasz pap s az amerikai pap Romában végezték tanulmányaikat s a latin nyelvben eléggé jártasak lévén, minden gondolatunkat kicserélhettük. Beszéltünk politikáról, nemzetek sajátságairól s mindezt a katolikus vallás egyetemességénél fogva. Valóban nincs szervezet az egész világon, a mely a kath. egyház szervezetének tökéletességével mérközhethné. Ezért csodálják az egyházat maguk a protestánsok is és ezért hirdetik ők maguk is annak elpusztíthatatlan voltát az idők végeig, a mint Maculay, a híres protestáns történetíró és bölcsész is mondotta, hogy az egyház tökéletes voltánál fogva fönn fog állani még akkor is, mikor egy ujjélandi utazó a londoni hid omladékain ülve fogja lerajzolni a Szt. Pál templom romjait.

A tengert leirtam egy-két vonással. Szépségéről, hatalmáról, ezernyi bájáról jól tudom, érzem, soha sem írhatnék eleget. Csak az időjárásról akarok egyet-mást elmondani. Az Oceán különösen a nyári hónapokban általában nyugodt szokott lenni. Nagyobb viharok ritkán születnek ilyenkor s ha születnek, hamar meg is halnak. De a teljes de-

rült időjárás is csak a ritkaságok közé tartozik.

A hajón eltöltött 19 napnak mind a két felét felhők árnyékolták be vagy szélvész tombolt körülöttünk. Viharunk nem volt, már t. i. olyan, a mi a Carpathiát nagyobb kilendülésekre ragadta volna. Az asszony nép különösen a harmadik osztályon többször elragadtatta magát s a Vezuv példáját követte, de én úgy megszoktam ezt a kis ingást, hogy épen nem érzem a kellemetlenségeit.

Utazásunk az Oceánon a végéhez közeledik. Egész őszintén megmondom, hogy a 18 nap nemcsak nem viselt meg, sőt minden tekintetben jót tett. Kipihentem magamat, felüdültem. Kellemetlenségekről talán nem is beszélhetek.

Azt a kis ingást, a mi a nagy tengeren elkerülhetetlen, nemcsak könnyen elviseltem, sőt meg is szoktam s egyáltalán föl sem veszem. A gyengébb idegzetűek azonban keservesen szenvedtek miatta.

A hőmérséklet a 19 napi utazás alatt a tengeren mindig alatta volt a 16 foknak.

Most, hogy az újvilághoz közel jutotunk, végre valahára vége lesz a folytonos óraigazításnak is. A nap ugyanis folyton kergetett bennünket s mi menekültünk előle, úgy hogy naponta 40 perccel később nyugodott nekünk le. Mikor önöknél Fehérvárott, ott az ó hazában éjféle 12 óra van, mi itt akkor dörzsöljük ki szemeinkből az álmot, mert óránk még csak 16-ot mutat.

Most pedig búcsut mondok neked pott vén Európa! Sietek befejezni írásaimat. Leszámoltam veled, leszámoltam az Oceánnal s minden szépségeivel is. Egy új világ fénye integet ragyogva felém a szabadság, az egyenlőség szövétnekjével. Ebben a percben úgy áll még előttem, mint egy érdekes,

csukott könyv, a melyről tudom, hogy minden lapja új tudományra tanít.

Este 10 órakor valóságos fényárban uszik New-York. Valami csodálatos, hogy egyes házai, templomai mintha tűzből volnának, úgy világítanak bele az éjszakába. Egyik oldalon a hold aranyozza be a tengert, másik oldalról a csodaváros integet felénk ragyogó képeivel.

Én Istenem! szinte felfoghatalan előtttem e percben, mi mindent rejthet előttünk ez a titokzatos idegen?!

A hajónk egész népe a fedélzeten van. Bámulja a félkörben millió és millió villanylámpától kivilágított, tündéri fényben uszó várost. Szóval, Amerika méltóan fogad bennünket. Most meg áll a hajó. Megérkeztek a pilótások, a révkalauzok, akik hajónkat a fővényes, zátonyos partok között az éj sötétjében bevezérlik a város alá. A Coney Island mesésen ki van világítva, egyetlen tornyán azt mondják négyszázezer villanylámpa ég. Körülötte minden épület olyan, mintha tűzáradatban állana. . . Most értünk a milliomosok nyaralójához. . . De ugyan mit értenek — nyájas és nyájtalan olvasóim — mindehhez . . .? Önök az öreg, kopott, csoszogó, süket is, vak is Európa lakói? Hiszen Önöknek fogalmuk sincs minderről. Ezt csak az látja, aki Amerikában jár, a szabadságnak, az egyenlőségnek, a nagyságnak s a . . humbugnak országában! . . Pá, Önöknek szegény európaiak! Pá!

BEVEZETÉS.

Sohasem áltam még ország előtt, a melyet az ismeretlenségnek oly sűrű köde burkolt volna homályba, mint a milyenben Amerika, illetőleg annak szive, feje, koronája: az Egyesült Államok rajzolódott.

Franciaországot, Németországot, Olaszországot könnyen el tudtam képzelni s mikor szemtől-szemben láttam magam előtt, sohasem éreztem, hogy a lelkem elé rajzolódott képek tulságosan különböztek volna a valóságtól. Amerikával, illetőleg az Egyesült Államokkal egészen másként voltam.

Nevezik a szabadság országának, a munka, az egyéni érvényesülés hazájának, de mégis legtöbbször utána kullog a homály, hogy Amerika a humbugnak, a csalásnak a tanyája. Sohase tudja az ember, hogy mit higgyen el belőle s mit írjon a hazugság rovására. Magam rendszerint a szertelenségek, a színes álmok országának tartottam, a hol a mérhetetlen gazdagság és sötét nyomor ölelkeznek. Ugy képzeltem, hogy az embernek csak kis szerencsével kell birnia, a mihez még egy kis ügyesség járul s előttünk áll az aranytojó tyuk: az ember csak a kalapját tartja s belehull

a szerencse adománya, a milliók, a földi boldogság határtalansága.

Amerikáról rendszeren csak kiszakított képek és csempe tükrök állanak az ember előtt. Hallunk a Rockefellerek, Carnegiek, a Wanderbiltek, Rotschildok stb. mérhetlen vagyonáról, olvasunk a 40—50 emeletes házak felhőket karcoló csucsairól; európai hercegekről és grófokról, a kik koronáért, rangért milliárdokkal kibélelt házasságot hódítanak, csodás találmányokról, a melyek diadallal utazzák be a világot: füstös gyárkéményekről, a melyeknek homályos árnyékában a munka összeölelkezik a nyomorral és az állatiasságig lesüllyedő zülléssel; aztán hallunk sok-sok csodálatos nagyzásról, képmutatásról, csalásról, a hol a bűn az ügyességgel karöltve arannyal kirakott ország-uton jár.

Természetesen mindezen fogalmak kialakulásához magyar testvéreink is hozzájárulnak. Értem a kivándorlókat — de persze nem általánosságban. Az intelligens elemet tekintve jóformán minden másodiknál fölteheti az ember a kérdést:

— *Miért* jött ki az ur?

S ez alatt a *miért?* alatt egy csomó anyagi vagy erkölcsi folytonossági hiány értendő, a melyet egy új élet kezdésével lehet csak befolytozni. A sikkasztó pénztárostól s az adósságcsináló katonatisztól fölfelé és lefelé a szerelmében csalódott telefonos kisasszonyig minden hajótörött egy új világot s természetesen jobb világot remél Amerika szabad földjétől. Hogy egészen életbevágó példát hozzak föl: mikor jó magam ez év júniusában tudtára adtam a hivéimnek, hogy hosszabb tanulmány-utra Amerikába megyek, akadt köztük olyan, a ki nem arra volt kíváncsi, hogy én milyen híreket hozok onnan haza, hanem titokban

oldalba döfte a szomszédját és sokat jelentőleg hunyorítva azt kérdezte tőle:

— Mit követhetett el, hogy ki köll neki menni?

Ebből a sok árnyékból kívántam én az igazságot napvilágra hozni.

Ha azt kérdi valaki tőlem, hogy láttam-e mindent? — egész nyugodt lélekkel felelem a *nemet*. Sokat láttam s még több az, a mit nem láttam. Azt se mondom, hogy széltében-hosszában összebarangoltam Amerika földjét. Mindössze csak az Egyesült Államokban voltam s annak 46 állama közül se láttam többet tiznél. De bejártam akkora területet, mint Magyar-, Német és Franciaország s talán ez se csekélység, mikor az Egyesült Államok területe nem nagyobb Európáénál, leszámítva belőle Spanyolországot. Láttam s jó részt bejártam vagy husz kisebb-nagyobb várost, köztük a legnevezetesebbeket, a melyek nélkül Amerikát ismerni nem lehet. Állandóan olyan emberekkel érintkeztem, a kik már hosszabb időt töltöttek az Egyesült Államokban, a kiket az érdekel, a mi bennünket magyarokat érdekelhet, a kik magasabb intelligenciájuknál fogva felsőbb és tisztultabb szempontok szerint ítélik meg azt, a mi körülöttük történik. Hivatásomnál fogva első sorban katolikus papokkal érintkeztem, de velük szívesen látott vendég voltam nem katolikus testvéreink körében is, megismerhettem a magyar kívándoroltak több kiválóságait, sőt ismerettségbe jutottam sok angol családdal is, a kiknél az amerikai életet közvetlen közelségében szemlélhettem. Köszönetemet első sorban Grósz Ferenc perth-amboy-i magyar plebánosnak fejezem ki, a ki az amerikai utamra biztatott s annak sikere érdekében mindent elkövetett. Kivüle legtöbbször köszönhetek Csernitzky István south-norvalki, Ku-

binyi Viktor south-riveri, Fojtán József joungestowni, Farkas László chicagói, Böhöm Károly buffaloi, Szeniczey István new-brunswicki, Messerschmidt Géza passai, Madár János volt bridgeporti, Tomcsányi János trentoni magyar, Szuchy József perth-amboyi tót plebánosoknak, valamint Nánássy Béla perth-amboyi és Kováts Béla joungestowni ref. lelkészeknek, Hámory Gusztáv joungestowni bankárnak, Kuntz Tivadar clevelandi gyárosnak, Bárándy Oszkár southbendi magyar doktornak, Almássy József ügynöknek s még sok másoknak, a kiknek szives és áldozatkész kalauzolása mellett óriási s mindenesetre a legérdekesebb területeket jártam be. Ők a megmondható, hogy tudásvágyam, minden iránt való érdeklődésem hány ezer kérdéssel ostromolta őket. Lelkük rajta, ha itt-ott tévedtem, ha hosszú évek tapasztalatai után nem iparkodtak úgy megismerni az Egyesült Államokat, hogy alapos és igazságos bírálatot tudjanak róla mondani. Nem követtem föltétlenül sem az egyiknek, sem másiknak szavait, hanem összehasonlításokat tettem s az ítéletem szerint való legjobban összhangzó ismereteket óhajtom olvasóimmal közölni. Fő célom az, hogy igazságos legyek minden irányban, hogy úgy mutassak be mindent, a hogyan a valóságban van, hogy a ki könyvemet elolvassa, szórakozék s lehetőleg tiszta képpel bírjon a mesék országáról s ábrázolja le azt, a mi a humbug rovására irandó. A mit néztem, egy magyar ember érző, sokszor fájdalomtól sajtó vagy irigy szívével láttam. De azért nem tartottam és nem tartom kötelességemnek, hogy bármit kisebbitsek azért, mert nem magyar s bármit fölemeljek, mert közelebb áll hozzám. Olvasóim sok olyan dicséretet fognak az írásaimból olvasni, amely lelkesedve dicséri Amerika sajátját s találhatnak elítélő szavakat

a magyar dolgokkal szemben is. A fő célom, hogy igazságos legyek, hogy a tanulásra példát mutassak. S azt hiszem, hogy sokkal többet használok olvasóimnak, ha soraimból inkább az igazságos szemlélő, mint az elfogult sovíniszta érzik ki.

Öt hétig jártam a tengert s kerek öt hétig voltam Amerika lakója. Ennek az időnek legnagyobb részét uton, vagy nézelődve, tanulmányozva, jegyzeteket készítve töltöttem, ha a méz mellett itt ott a fulánk is érezhető lesz, nem baj, hozzátartozik a dolog természetéhez. Mert a magyar ember mindenütt magyar ember. Én legalább úgy érzem magamat. Körülbelül 8 esztendő óta minden szünidőt felhasználtam arra, hogy ismereteimet utazások keretében bővítssem. Belőlem a külföld nem hódított ki soha egy szemernyit a hazám, a nemzetem iránt való fanatikus szeretetből. Ha a tekintetem csodálkozva csüngött a külföld érdekes látnivalóin, a szívem annál hevesebben vert az én édes kedves magyar hazámért. S ha éreztem ezt az elmúlt években, amikor Norvégia csucsától, az Északi foktól Gibraltárig, sőt azontul, Marokkó fővárosáig, Tangerig bekalandoztam Európát s immár Afrika egyik legérdekesebb városát is, — annál erősebb volt ez az érzélem lelkemben az idén, a mikor magyar honfitársaimat, véreinket, édes anyáknak, a hazának édes gyermekeit láttam idegenbe átültetve. Fájdalmában vergődött a szívem, sok könnyet hullatott a szemem, szavaim sokakat indítottak könnyekre, a mikor annyi testvérünket láttam annak a szirénnek karjai között, a honnan a legtöbbre nézve — sajnos — nincsen többé visszatérés. Utam legszebb célja az volt, hogy föllobbantsam Amerikába szakadt honfitársaim lelkében, hogy erősebbé tegyem azt a vágyódást, a mely minden

érezni tudó lélekben gyökerét bírja. Hiszem, hogy sokszor elértem a célomat is. S mindenestre nyugodt lélekkel vallom, hogy nem jártam Amerikában hiában. S vallom azt is, hogy minél több komoly intelligens magyar embert szeretnék tanulmányuton látni Amerikában. Ott megtanulhatnánk igazán, hogy mi a bajunk itthon, hogy mi szükséges nekünk arra, hogy a magyarnak ne csak az ajkára adjuk a dalt, hanem a valóságban tetté váljon a költő imádsága:

Hasádnak rendületlenül . . .

NEW-YORK.

Emlitettem már, hogy Amerika eléggé ünnepélyesen fogadott bennünket. Junius 30-án este értünk a Long Islandhoz, New-Yorkot hosszan elfödő szigethez. Ennek déli csucsán van a Coney Island nevű mulató hely, a melynek tündéri kivilágítása az éj sötétjében valósággal mámorossá tette lelkünket. Az Amerikába induló ember azt mondja ilyenkor:

— Istenem! mi minden lehet abban a csodaországban nappal, ha itt az éjjelből is tündérkertet varázsolnak. Hiszen e mellett a mi európai fényességünket csak nagyító üveggel lehetne látni.

Aztán ránk borult az éj. Apró szigetekeské közt poroszkált a hajónk. Nem is tudott volna egyedül eligazodni, a pilótás emberek, a révkalauzok igazították utba, hogy valahogyan zátonyra ne jusson a sekély vizálás mellett. Aztán nagyobb szigetek következtek. Fényes uri lakások körvonalai, gyönyörű terebélyes fái rajzolódtak a csillagfényes és villanylámpákkal sűrűn megvilágított éjszakába. — Ezek valamennyien milliomosok házai — mondotta valaki. Másnak nem jut pénze rá, hogy ilyen drága helyen építkezzék.

Dehogyan tagadom, hogy bizonyos félő

tisztelettel tekintettem ezekre a sötét palotákra. Hiába is tagadnám, az arany garma-dája, a pénz nagy hatalma a magamfajta szegény legény előtt is csodálatot ébreszt. Pláne, ha valaki olyan szegény országból megy Amerikába, mint a milyen Magyar-ország, a hol naponta érkeznek az ember-hez a praesta quaesumus-ok s az ember egyéb hiányában mélyen kótorász a zse-bében és sóhajtozik: *ha volna . . . !*

S hiszem, hogy nem egyedül voltam, a ki valamiféleképen a milliók köré fűztem álmaimat: hogy lehetne belőle legalább egyet-kettőt Magyarországra átszármaztatni? Az amerikainak maradna azért elég, én pe-dig annyi ezer embert, egy egész várost bi-zonyosan boldoggá tennék, hogy én lehessek köztük a legeslegboldogabb.

Igy aludtam el.

Reggel négy órakor azonban már tal-pon voltam az egész hajó népével együtt. Körülöttem, a szigetek, virágos, terebélyes fáktól árnyékolt parkok s nyári paloták emelkedtek. Jobbról Brooklynnak, New-York egyik felének gyárkéményei árasztották a fekete füstöt az amugy is sűrű köddel bo-ritott láthatárra.

De tekintetemet mégis más kötötte le: a Szabadságszobor. A magassága 47 méter s a piedesztálja szintén van akkora. Nem az imponált, hogy a világnak legnagyobb tö-megű szobrát látom magam előtt, a melynek csupán a fejében 15 ember sétálhat kényel-mesen, hanem az eszme, a melyet jelképez:

— Vándor, ha oly területen éltél eddig, a hol az emberi elme nem emelkedett még fel arra a magaslatra, a melyet idők folya-mán, talán köny- és vér keresztségen keresz-tül fog magának kieroszakolni, tudd meg, hogy az Egyesült Államok népe 130 esztendő óta el a tökéletes és ideális szabadság bir-

A new-yorki Szabadságszobor.

tokában. Isteni eszmét vett birtokába s ez az ő nagyságának és boldogságának alapja most és az idők méhében.

Szinte megbódul az ember a csodálattól és irigységtől, mikor ezeket a gondolatokat forgatja agyában.

Aztán a próza következett. Jött egy nyurga, nyakigláb angol orvos, sorra vizsgált bennünket s a kik legmagasabb meglegedését kiérdemeltük, azokat szabadon bocsájtotta, a ki gyanus volt előtte, azt visszatartotta s esetleg visszaküldette a hajóval Európába (Az Ultonia hajó, a melyen haza-

felé jöttem, öt ilyen hajótörött szerencsétlent szállított Magyarországnak). Az orvos azonban nem volt elég, hanem utána egy másikat, még szigorubb bácsi következett, a ki a pénzem után érdeklődött.

— Mennyi pénzed van? (Itt nem szokás nagyságosurazni az embert.)

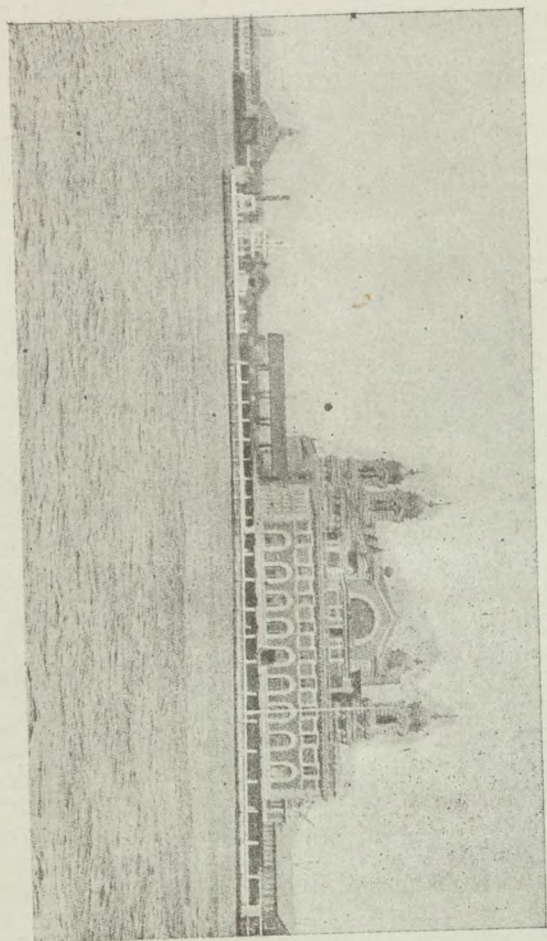
— Száz kemény dollár! (Csak annyit adtak az én szép öt darab zöldhasu százasomért, a melyért olyan keservesen sokat dolgoztam idehaza.)

— Mutasd!

Csak huszat mutattam a nímetnek, a többbit jeleztem, hogy hova rejtettem el a szeme elől. Nem elégedett meg a szavammal, látni akarta. Mikor aztán látta, hogy mily körülményes utakon lehet hozzájutni, ránézett a becsületes ábrázatomra s inkább hitelt adott a szavaimnak s engedett tovább.

Igy történt mindez az I. és II. osztályu utasokkal. Ellenkezőleg áll azonban a dolog a III. osztályuakkal. Azokat szegényeket hajóra rakják s viszik mint a rabokat egy közeli szigetre az Ellis Islandra. Ott becsukják őket egy vasrácsos ketrecbe, akár a harapós vadállatokat. Megvizsgálják a testüket, lelküket, erszényüket, ruháikat, megtapogatják az izmaikat, mint a vásáros lóét, megkérdezik mit akar Amerikában, kihez megy, hogyan megy stb. stb. mindezt persze ékes, hadaró angol nyelven intézik hozzá. Szegény magyarnak olyan a feje a sok kérdéstől, mint a bódult állaté. Ha itthon Magyarországon tennék ezt vele, kiátkozná a szolgabíró a nagyvilágból, kinevezné Hungáriát Barbariának. Itt azonban birka türelemmel s keserves könyörgéssel néz a gorombaságba beleledzett angol tisztviselőkre, imádkozik a magyarok Istenéhez, hogy csak egyszer szabad lehessen már. Sok napokon keresztül várakozik, míg honfitársai valami-

Az Ellis-Islandi kivándorló-ház.

féle segítséggel ki tudják szabadítani az oroszlanok verméből. Ha nem tudják kiszabadítani, visszamarad s a hajótársaság ingyen köteles visszaszállítani az ő hazába. Amerika meg akarja mutatni, hogy neki az idegenre szüksége egyáltalán nincs. Ha erős kar jön, azt kegyesen beengedi. Pedig ezek az erős karok végzik el az amerikai helyett a legnehezebb munkát, úgy, hogy neki jóformán csak a gondolkozásra van szüksége, meg arra a munkára, a melyet játszva lehet elvégezni.

Mikor a napvilágra értünk, akkor már zsongott, zúgott, tülkölt, trombitált az élet körülöttünk. Valóságos bábeli zavar vett bennünket körül. A hajónk lassan, méltóságosan hajtott előre a kikötő felé. Száz meg száz társa sürgött-forgott azonban az utunkban s mintha egyiknek se volna egyéb dolga, valamennyi tülkölt, lármázott, jelt adott a másíknak. Aztán lassan kiemelkedett előttünk New-York legérdekesebb része, a Manhattan sziget orra, a kereskedelmi s üzleti élet gócpontja.

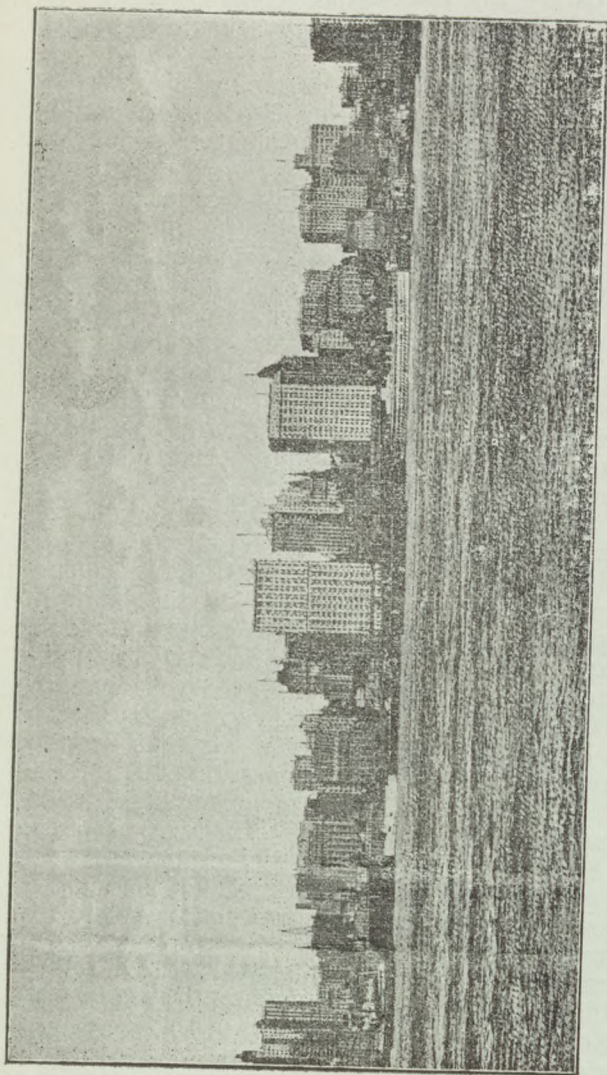
A tulajdonképeni New-York ugyanis hosszú földnyelvből áll. Olyan földnyelvet méltóztassék érteni, a melynek hosszában véges-végig 11 hosszú utca van. Ezeket Avenue-knek (Evnyu) hívják. Ezeket keresztbe metéli valami 250 ut (Street=sztrit.) A sziget orrát kivéve, a mely a város legrégibb korában épült, a mikor még az öreg benlakóknak annyi hatalmuk volt, hogy egy-két szép fának a kedvéért az egész utcavonal egyenességét feláldozták, mondom a Manhattan orrát kivéve, az egész félsziget egyenes s pompás kockákra van felosztva. Ugy, hogy a ki a térképet egyszer végignézte, könnyű szerrel eligazodhatik az egész városban. Egyes utcák oly hosszúak, hogy a szem az egyenességük mellett se láthatja be a végü-

ket. E mellett a hosszú földnyelv mellett két nagy víz hullámzik. Balról a Hudson folyó, a mely körülbelül kétszer oly széles, mint a mi Dunánk Pestnél, a másik oldalon az East River, vagyis ismét egy széles csatorna, a mely a már említett Long Islandot, a hosszú szigetet választja el a Manhattan földnyelvtől. Ezen a szigeten épült a Brooklyn, New-York egyik testvérvárosa, amelynek persze szintén vagy két millió lakosa van. A Hudson folyó másik partján épült a Hoboken, szintén hatalmas város. Mellette azonban, vele közvetlen összeköttetésben a Jersey City, amely már teljesen más államé, amelyet csak az elnök személye s az Egyesült-Államok közt főnálló szövetség fűz a New-York államhoz.

Ne higgye senki, hogy a csodálat, a melyet a sablonok s kényszerszolgaság jármáiban élő európai ember érez, sokáig tart. A Szabadság szobornál kelt érzelmeinket megingatja a vizsgáló hatóságok sokféle okvetetlenkedése s mikor ezen túltéve magunkat, New-York homlokát szemtől-szembe látjuk magunk előtt, megdöbbenünk a különlegességtől, de ez a megdöbbenés nem az, amit az ember a nagyon szép dolgok látásánál érez.

Mindenesetre különös dolog, ha az ember 30—40 emeletes házat lát maga előtt, a melyet inkább szeretne toronynak nézni, ha fölösen széles nem volna. A különlegesség hatását azonban a visszatetszés gondolata rontja, mikor a 40 emeletes házak mellett a 2 emeletes, meg a 3, 5, 15 emeletes házak emelkednek fölfelé és össze-vissza karcolják a föllegeket, a hogyan itt őket nevezik, a nélkül, hogy a szépség követelményeire bármit is adnának. Mert szép a magas kor, de mikor pl. egy magas korban élő, különben tiszteletreméltó öregasszonynak a fogsorára nézünk s azt látjuk, hogy

New-York képe az első látáskor.

fele hiányzik, a másik fele meg csorba az egynehány egész között, akkor az esztetikai fellendülések lebecsátják a szárnyaikat s azt mondjuk: nagyszerű, nagyszerű, de mégis nagyon prózai.

Bocsássák meg az amerikaiak az én vétkeimet, de bizony New-York az én esztetikai érzékemet egyáltalán nem elégitette ki.

S meg vagyok győződve lelkem mélyéből, hogy amerikaiak mindezt máris megbocsátották. Annyira megbocsátották, hogy egyáltalán eszük ágában sem volt, hogy a városuk megépítésénél az esztetikára vagy pláne az én véleményemre egyáltalán súlyt fektettek volna. Fűtyülnek az esztetikára. Ők nem esztetikusok, hanem üzletemberek. Az esztetika minden szépsége mellett se hoz pénzt. Európában annyi a szép s a lakói mégis seregestől vonulnak Amerikába, — mert éhesek.

Hogy mindezt beigazoljam, alig kell pár száz lépésnyinél messzebb vinnem bájos olvasóimat. A kikötőt egész hosszat teleépítették a new-yorkiak dockokkal, ostoba nagy épületekkel, amelyek az Európából s Amerika egyéb kikötőiből szállított áruk végtelen tömegének lerakodó helyei. Egy-egy ilyen dock akkora, mint egy pesti vásárcsarnok. S a félsziget két oldalán van egymás mellett legalább 300. Épen a legszebb, legérdekesebb helyen. Mellettük megáll a hajó, aztán megkezdődik a kirakodás. Csikorog a daru, csörömpölnek a láncok éjjel-nappal, sokszor egész héten át. Maszatos, piszkos hordárok, szerezsenek félmeztelenre vetkőzve cipelik az árukat, orditoznak, veszekednek és izzadnak, hogy nekünk idehaza félesztendőre bizonyosan elég volna. Óriás lovak óriás kocsikat vonszolnak be a dockba, a nap-számosok megrakják őket hatemeletre, aztán kiabálva, dübörögve vonszolják őket tovább — kifelé.

Méltóztassék most már elképzelni, ha az Andrassy uton a szép arányos, egyforma paloták helyett 20—30 meg 2 és 3 emeletes paloták és viskók váltogatnák egymást. A Dunaparton pedig nem látnánk a mi szép szőke Dunánkból se egyik, se másik felől egy tenyérnyit sem, hanem kátrányszagu raktárhelyiségek és zsiros és nem zsiros ládák állnák el a sétatunkat. Szép volna ez tisztelt olvasóim?! Ugy-e nem volna szép?! Én is úgy mondom. Az igaz, hogy itt több pénz csorog be Amerikába, mint a mi egész évi állami budgetünk, de az mellékes. Én most a szépről és nem szépről beszélek.

Ilyen volt a környezet, a mikor a 18 napon át ingó hajóról kilépve az európai emberből kivedlettem és amerikás lettem.

A folytatás azonban következett. Jött a vámvizsgálat. Szigorú tekintetű bácsik rettenetes komolysággal álltak neki kofferjaink felturkálásának. Jártam vagy 15 országban életemben, de soha ilyen szigorú vizsgálatot nem láttam. Hja! az Egyesült Államok védik a maguk területét, illetőleg a maguk népének áruit. Itt az önálló vámterület. Minden behozott áru után, a mely vám alá vehető legalább 35% vámot fizetnek. Ha valakinek három öltözet ruhája van, a vámhivatalnok már okvetetlenkedik s Isten csudája, ha busás adót nem vet rá.

Ha valaki letagad, illetőleg be nem vall valamit, büntetést fizet. Egy magyar aszszony két doboz ötös szivart vitt az urának kedves meglepetésül, mert hát a magyar szivar mégis a legjobb a világon. (Ezt mondom én is, a globetrotter.) Az egyik dobozt bevallotta, a másikat nem. Fizetett utána 12 dollárt, 60 koronát. Hogy aztán az ura menynyire örült a meglepetésnek, azt nem kérdeztem meg, inkább elképzeltem.

Diktum-faktum azonban, de az Egyesült

Államoknak van önálló vámterületük s a maguk
 népének, illetőleg kereskedelmüknek és
 iparuknak érdekeit megvédik a végletekig!
 Tessék az ő iparukkal konkurrálni, mikor
 az állam két könyékkel taszigálja szét a
 konkurrenszeket. Tanulhatunk tőlük vala-
 mennyien, különösen mi magyarok!

A további tapasztalatok még inkább
 meggyőztek arról, hogy itt egy igen nagy
 városról van szó, a mely azonban épen nem
 verseng a *szép* jelzőért. Hiszen neki első sor-
 ban a pénz kell. Hogy lármázunk itthon, ha
 a kövezet döcögös, durva. Méltóztassék vé-
 gigsétálni New-Yorknak, vagy akármelyik
 amerikai nagyvárosnak az utcáin s biztosít-
 hatok bárkit, hogy ha az elején nem volt
 még tyukszeme, az ut végén boldogan vall-
 hatja magát tulajdonosának. A köveket nem
 is a lapjukkal fordítják fölfelé, hanem az
 élükkel, mert ámbár a képzelhető legkemé-
 nyebb gránit kockát használják, a mely ta-
 lán nem is gránit, hanem inkább hasonlít a
 tűzkőhöz, de ha lapjával s nem az élével
 állana fölfelé, hamarabb elkopna fenéig,
 mint így. Ha ehhez hozzávesszük azt, hogy
 az irtózatoss terhek alatt, a melyek fölöttük
 elrobognak, alaposan hepehupás is lesz a
 talaj, körülbelül képet alkothatunk magunk-
 nak az amerikai városok kövezetéről. A
 kisebb forgalmu utcákon gyakran találunk
 aszfaltot, vagy téglaburkolatot, természetesen
 kitűnő amerikai anyagokból készült sajtolt
 téglát kell itt érteni. A gyalogjáró ritka he-
 lyen aszfalt, ezt a nyáron puha, ragadós
 pépet kiküszöbölte már az amerikai. Helyette
 azonban legtöbbször cement habarcsból ké-
 szítik a gyalogjárót, vagy óriási nagyságu —
 5—6 méter hosszú — homokkölapokat ta-
 lálunk.

A legforgalmasabb utcákon azonban
 megtaláljuk a képzelhető legridegebb prózát,

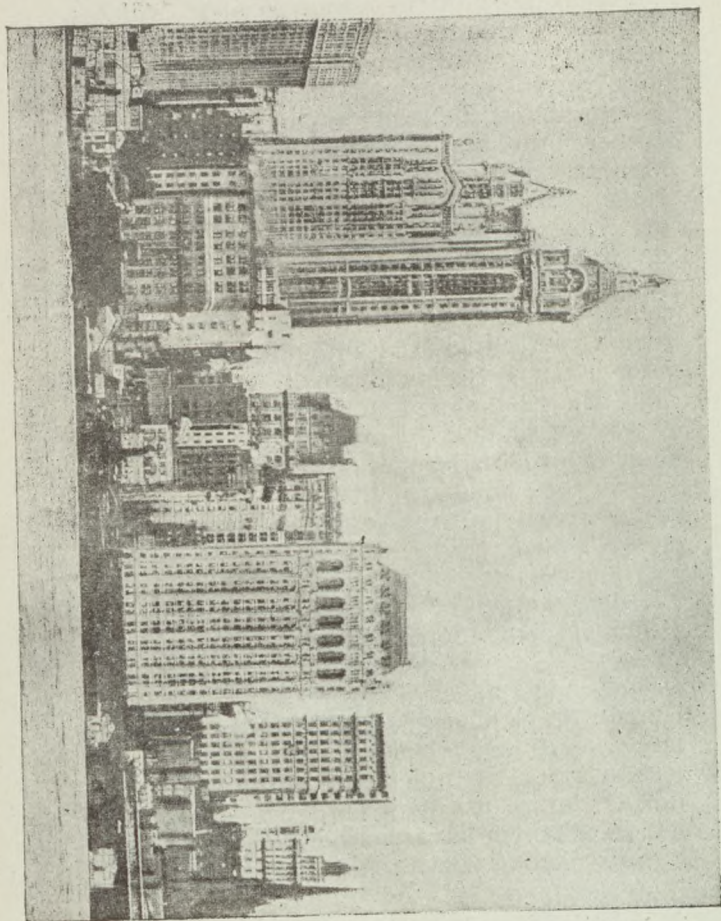
a mi csak képzelhető. Itt az utcán nem férnek el az emberek, ott a nagy terhes kocsik dörögnek tova s automobilmek teszik ilatossá a levegőt, a föld alatt örült gyorsasággal robognak a villamosok. Az amerikai-nak ez sem elég, nagy forgalmát nem tudja másként lebonyolítani, minthogy az egész utca szélességében, földfölötti villamosokat épít. Ezek aztán behálózzák az egész várost, az első uttól a 250-ig. Persze nem egy sinpár van lefektetve, hanem mindjárt négy. Két sinpár észak felé, kettő pedig déli irányban. Az egyik vonat gyakrabban megáll — minden harmadik-negyedik utcánál, a másik: az express azonban tiz-husz utcán robot végig oly örült gyorsasággal és zajjal, hogy az embernek csakugy káprázik bele a szemé. Aztán nem egy koci rohan célja felé, hanem 8—10 van összekapcsolva. Hogyan is bírná egy koci lebonyolítani azt az óriási forgalmat, a mely New-Yörkban, vagy Chicagoban s a többi nagy városokban, különösen a reggeli és esti órákban örvénylik, a mikor az üzletekbe indulnak, vagy azt elhagyják. Mert ne tessék azt hinni, hogy azokban az óriási 30—40 emeletes házakban lakások is vannak. Egyáltalán nem. Azok csupán biznics-házak, az üzleti forgalom lebonyolítására szánvák. Nappal zsong bennük az élet, mint a méhkasban, éjjel azonban csak az örök maradnak ott.

Az amerikai sokkal praktikusabb, sem-hogy a lakását ilyen levegőtlen, a mellett méregdrága helyen üsse fel. Kimegy a város szélére a parkrendszerbe épített részekbe, ott aztán berendezkedik kedve szerint legalább 10 szobás lakásba s nem háborgattatja magát az üzleti élet kavargó gondjaival, hanem él a családjának. Erre a célra a villamos vasutak valóságos missziót teljesítenek. Ha az ember egyszer beleül, 5 centért akár

egész nap kocsikáztathatja magát, senki se kíváncsi rá, hogy meddig óhajtja igénybe venni. A villamosok sűrűn járnak s a gyorsaságuk oly nagy, hogy félóra alatt a város másik részébe visznek. Az üzletek reggel 8-kor, 9-kor nyitnak s este 6 órakor zárnak. Így vannak a gyárak is. Ez alatt a hosszú idő alatt az amerikai jóformán nem is eszik, mert a 12 órakor való lunch, az igazán csak egy kis fölfrissítés, a melyért nem szokás hazamenni. Ezt megkaphatja a legközelebbi söresarnokban is, a hol legtöbb helyen megvan az a jó szokás, hogy 5 centért kap az ember egy pohár sört s ehhez az ott fölhalmozott hideg fölívágotból ehetik annyit, a mennyi jól esik neki. Ez aztán megfelel egy gyöngébb ebédnek is. Hogy a korcsmárosok hogyan jönnek ki vele, nem tudom, de úgy látszik, az üzlet így is jó lehet, mert nem adják fel. Tehát Amerikában se az üzletember, se a hivatalnok ember nem ismeri a tizórait, a mely a melléje rendelt 8—10 pohár sörrel, a politikai s társadalmi ügyek megbeszélésével eltart 12 óráig. Nem! erre csak Európában van idő. Aztán kávéházra sincs idő, a hol az üzletember vagy hivatalnok 1-től 4-ig kártyázhaszon. Sőt többet mondok: Amerikában nem is ismerik a kávéházat — legfeljebb a magyarak által lakott második utcában a Second Evnyun. Az amerikai elsősorban az üzletnek él, aztán a családjának, ha pedig mulatni akar, akkor nem az ivás a gyönyörűsége, hanem nézi és végigcsinálja a mulatóhelyek bolondságait, hogy kedve szerint kinevetesse magát. Az amerikai a villamoson elolvassa az ujságját — tényleg legalább minden második ember ujságot olvas, tudomást szerez a bő lére eresztett szenzációkról, gyilkosságokról, a melyeket az élelmes, napjában tizszer megjelenő lapok képekkel is illusztrál-

nak. Mire az ujságjával végez, haza is ért, ottthon átöltözik, új ember lesz belőle. Mikor az első villamoson végigrobogtam s a két emeletes magasságból az alattam, mellettem, fölöttem, körülöttem zsibongó élet örületes vágtatását láttam, őszintén megvallom, hogy nem egyszer megtapogattam magamat, hogy meg vagyok-e még s végül arra a gondolatra jöttem, a mit helyemben minden második ember mondana, hogy bolond dolog ez, itt már kizökken az él a rendes kerékvágásból. Ha azonban apáink fölébrednének sirjaikban s a koporsó nyílásán kitekintve egy pillanatra látnák ezt a megvadult életet, gyorsan sietnének magukra huzni a szemfödelet, a falnak fordulnának, mert szentül meg lennének győződve, hogy unokáik ezen az uton csak a pokol felé utazhatnak.

Hát még ha az ember a felhőkarcolók, a skyscraperek tetejébe megy!! Természetesen nem lépcsőkön szokás oda felutazni, hanem elevátoron, magyarul liften, vagyis felvonógépen. Nem én volnék én, ha ilyet is meg nem néztem volna. Fölmentem New-York egyik legmagasabb épületébe a Singer-bíldingbe, Singer varrógépgyár 47 emeletes üzleti házába. Azóta elkészült már egy még magasabb ház, a Metropolitan biztosító társaság palotája, ez 53 emeletes, a melynek csupán az alapozási munkálatai 3 millió dollárt emésztettek fel. Hogy egy-két év múlva lesz, a ki ezt is tullicitálja, bizonyos, mint a halál. Persze az ilyen épület nem csak üzleti ház, hanem látványosság s egyszersmind kitűnő reklám az üzletnek. Ne tessék gondolni, hogy a szobák 4—5 méter magas helyiségek. Nem! ez nem szükséges, 2! méternél egyik sem magasabb, mert a hellyel nemcsak szél-tében, de fölfelé is takarékoskodni kell. A Singer-palota 670 láb, vagyis 220 méter magas (a fehérvári cisztercita templom 39 mé-

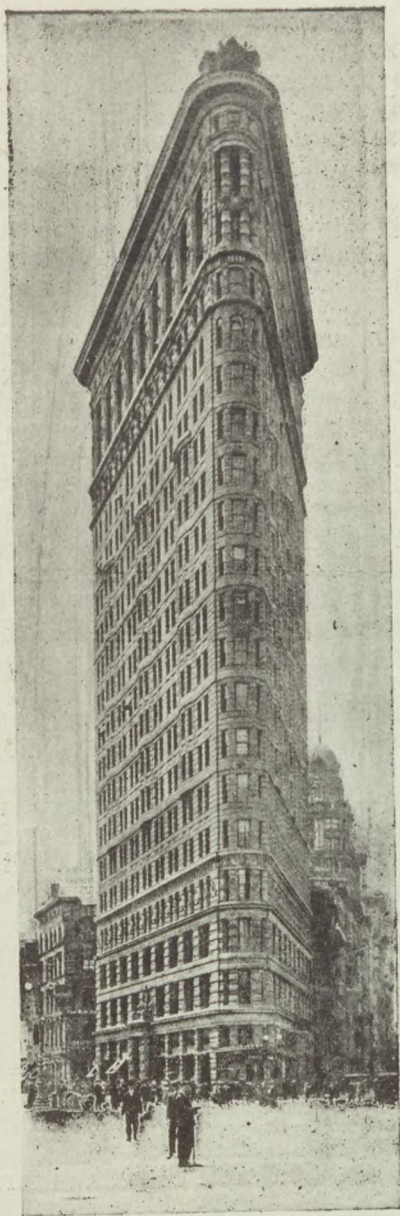
A Singer varrógép-gyárt épülete, a melynek 43-ik emeléről lenéztem New-Yorkot.

ter.) Fél dollárt fizet az ember, a miért a fényes ábrázatu szerecsen a 43-dik emeletre a felvonó kosárban felszállítja. Ott egy díszes erkély van, a melyre kilépve lenézhetjük a várost. Jól megkapaszkodunk, mert a szél erősen fúj, de füstöt alig ver a szemünkbe, mert New-Yorkban a belváros területén gyárat építeni nem szabad, sőt a vasutakat is megrendszabályozták, New-York határán jól tul villamos erőre berendezett mozdony röpi a kocsikat, ott a szénfüstre berendezett mozdonyok pőfögve várnak, hogy befogják őket s nyargalhassanak terhükkel be, Amerika végtelen területeire.

Egy nagy város képe igazában csak felülről áttekinthető. Lenn, a mint a fáktól nem látjuk az erdőt, ugy a házaktól nem látjuk a várost. Nyugat felé a szabadság-szobor tartja fáklyáját az ég felé, aztán a kivándorlók börtöne, az Ellis-Island s a többi szigetek következnek, melyek után az erdőségek végnélküli láncolata tárul elénk. Itt ott megszakítja a képet egy-egy város füstös kéményeivel, aztán ujra a viruló zöld szín jelentkezik. Közbe-közbe persze a vonatok pőfékelő serege száguldoz különféle irányok felé.

Kelet felé beláthatatlan tömegben torlódik szemeink elé a város tarka képe. New-Yorkot, a belvárost jobbról-balról a két széles vizszalag övezi, amelyeknek tulsó partján folytatódik tovább a házak véget érni nem tudó tömkelege, 4—5 millió ember örömeinek, szenvedéseinek, első sorban azonban üzleti tevékenységének tanyája.

Eleinte csak a körülöttünk levő nagy házakon tévelyeg a szemünk. Hogyan volt kedvük ezeknek a jó embereknek ilyen különös kalitkákat vagy iskátulyákat építeni, a mely itthon minálunk toronynak is magas volna! Aztán tünődünk a végnélküli formát-

A vasaló-ház. New-York egyik legérdekesebb épülete.

lanságon, a rendszertelenségen, amely az épületekben megnyilvánul. Mert igaz, hogy az utcák nyilegyenesek, de amit ott a mérnöki szabályosság dicséretére elértek, két kézzel sietnek lerombolni az épületek magasságának rendszertelenségében. Közben-közben egy gázgyár óriási gáztartó hordója emelkedik ki a házak tömkelegéből. Majd a templomok tornyai, keresztjei iparkodnak keresztülnézni a körülöttük csoportosuló házóriások födélzetén. Nagyon ritkának sikerül, legfőljebb a Szent Patrik kéttornyú márvány templomának. Az utcákon vágatnak az utcai és a levegőbe épített villamos vasutak százai, sokszor egymásra torlódva, hogy alig férnek el. Az emberek pedig, mint az apró hangyák sűrögnek-forognak a maguk életgondjaikkal.

Ne gondolja azonban senki, hogy New-York csak házakból áll. Ó nem! Az amerikaiak a szép iránt rendkívül kifejtett az érzéke. Az üzlet, igaz, a legeslegelső, de mintha torkunkra akarná forrasztani kifogásainkat, egyszerre meglepetésekkel áll elő. Nem a kisebb parkokat említem, amelyeknek a városban se szeri se száma, nem is a szép fasorokat, amelyek kifelé, a szélesebb utcákon üde árnyékkal hívogatják a pihegő amerikaiak, nem is azt a meglepő csodát, hogy pl. a legélénkebb üzleti forgalom forgatagában illetetlenül áll egy régi temető, a város első alapítóinak nyugvó helye — nem! ennél nagyobb csoda a Centralpark. A város közepén egy 4 kilométer hosszú és 800 méter széles park, tavakkal, sétahelyekkel, játszóterekkel s muzeumokkal stb. Már a környéke is meglepi az embert, amennyiben a milliomosok nagy része itt ültette fel a tanyáját. Az ötödik utca a Fifte Avenue nagy része ilyen palotákból áll. Száz számra sorakoznak egymás mellé. Mit mondjak róluk? Hogy

szépek, pompásak. A Wanderbiltectől lefelé és felfelé valamennyi ott parádéz s valamennyi féltékenyen vigyáz, hogy akár üzlet, akár egyéb prózai, illetőleg nem milliomos lény közelükbe ne férközzék. Hiszen ők már egy felsőbb hatalmi légkörben élnek. Ezt az utat mi természetesen nem gyalog, hanem automobil omnibuszon tettük meg — ki győzné ezt a sok utcát az apostolok lovain?! s hogy az omnibusznak nem a földszintjén, hanem a legeslegmagasabb emeletén foglaltunk helyet, az szintén magától értetődik.

Ezt az utat már Almássy barátommal, egykori iskolatársammal, később cs. és kir. vadászfőhadnaggal, jelenleg borkereskedővel jártuk be. Vele mentem ki New-York legujabb városligetébe, a Bronxparkba, a melynek óriási terjedelmét bizony akárhány város megirigyelhetné. Történelmi, természetrajzi stb. muzeumokon kívül van pompás és óriási virágkertje a legválogatottabb s legdiszesebb virágokkal, nagyszerű állatsergélete, ahol a bölénycsordától lefelé és fölfelé minden kapható állat helyet talált. Természetesen pazar és stilszerű lakásokban él valamennyi, mindegyiknél utánozzák azt a környezetet, amelyhez az illető állat eredeti otthonában szokva volt: az oroszán egy darab sziklás sivatagban, a medve hatalmas fáktól körülvevett barlangokban, a bölénycsorda füvel benőtt (de gondosan öntözött!) mezőségen, a kigyók sziklák és kövecsek közt stb. stb. Sok hasonlót láttam életemben s a Bronx parkival legfeljebb a berlini vetekedhetik.

Hasonlóan szép az Aquarium, amely azonban nagyrészt csak amerikai specialitásokat tartalmaz. Láttam a hasonló berlinit, hamburgit, velenceit, nápolyit s bár speciális értékében a new-yorkit igen nagyra

tartom, a berlinivel — az én véleményem szerint — egyik sem állja ki a versenyt.

A művészet terén Amerika még a kezdet útján jár. Aki Európát összebarangolta s különösen olasz, spanyol, német festészetet látta s pl. csak a dán szobrászművészet gazdagságát ismeri, Amerikától kevés újat s meglepőt várhat. Különösen a szoborgyűtemény szinte mosolyra késztet. Száz közül legfeljebb 2—3 az eredeti, a többi egytől-egyig az idegen művek gyöngé gipszmásolata. Hát persze mosolyog az ember rajta, ha márványból kivésve Európa városaiban eredetiben ismerte, látta. A képek közt azonban sok az eredeti és meglepően szép. Az amerikai szabadságharcról felvett képek, remek idylli jelenetek, csendéletképek sok meglepőt s igazi művészi gyönyörűséget nyújtanak. Munkácsynak is szerepel itt kéthárom képe, de nem a teljesen kidolgozott mű, hanem csak a vázlata. Komor, sötét színei az első pillanatban megragadnák bennünket s megértjük, hogy habár csak vázlatban, miért becsüli meg az amerikai is. Egyik legérdekesebb jelensége az amerikai festő s méginkább a szobrászművészetnek, hogy gondosan kerüli a nuditást. Ami nálunk Európában szinte megszokottá válik, ott még keresve se található fel.

Ugyanezt dicséretül elmondhatjuk a színházakra — sőt !!! még az ujságokra is (nem a magyarokat értem.) Voltam a színházban, orfeumban, de annak, amit ami ferdesarku művészetünk produkál, se hire se hamva. Ha nagyon jóízűen nevettek az amerikaiak egy egy kuplén, megkérdeztem a jókedvük okát s mindig valami ártatlan bohóság volt a kacagtató. Fívol kétértelműség soha. Különben erre nézve elég elolvasni Twain Mark bohóságait. Nekünk gyöngé, jobban mondva: általunk meg nem értett

humort találhatunk bennük, mocskosságot, vagy olyat, a mit egy hölgy szalonjában elmondani nem lehetne — soha. Európa nagyobb városaiban nem járhat az ember az utcán, hogy egy csomó kis Élelap féle piszok kopott és izléstelen otrombaságait ne ordítsák a fülébe — Amerikában mindez teljesen idegen. Az amerikai izlés ezt nem tűri.

Érdekes megnézni a muzeumokban a szobraikat. Csupa gipszutánczat, de szinte mosolyog rajta az ember, hogy mily féltő gonddal öltöztetik föl a görög isteneket és istennőket, a kiknek a megjelenését mi az európai muzeumokban bizony másként szoktuk meg.

Sokat nagyon sokat lehetne még New-Yorkról írni. De nem akarom fárasztani olvasóimat, különösen pedig nem kívánom igénybe venni türelmüket oly dolgok leírásával, a melyek iránt talán — épen a nagy távolság miatt — kevésbbé érdeklődhetnek, különben is őszintén mondhatom, hogy az amerikai nagy városokkal és házaikkal is úgy van ember mint a nagy erdő szép, szebb és legszebb fáival. Vagy pl. egy stafer, vagy tiroli táj változó szépségeivel. Mindegyik nagyon szép, de valójában tulnyomó bennük az egyformaság. S ha megnézzük őket külön-külön, a huszadik és harmincadiknál kifáradunk. Ha azonban valaki a leírásukkal akarja fárasztani önmagát s még inkább olvasóit, arra csakhamar rámondják, hogy okosabbal is foglalkozhatna az ur.

Egyébként a nagy általánosságban csak azt jegyzem meg, hogy New-Yorkban is, meg Amerika egyéb városaiban is első helyet a biznics házak foglalják el. A középületek jóformán valamennyien eltörpülnek mellettük. A new-yorki városháza pl. igen

szép a maga nemében. Ha Európában, mondjuk Székesfehérvárott volna, büszkén mutogatnánk egész Magyarországnak, sőt ha Amerikából jövő atyánkfia látogatna el hozzánk, talán még a szőlőhegy előtt megmutatnánk neki, de New-Yorkban elenyészik a vele szemben levő nagy ujságházak, a World, New-York Harald s a nagy postaépülettel szemben. A mi esztetikai izlésünket pedig egyszerűen fölfricskázza, mikor azt látjuk, hogy a szép téren, a hol a szép, nagy kőkockából épült városháza talán egészen értéke szerint érvényesülhetne, az amerikai üzleti szellem egy otromba üzletházat épített eléje. Ez azonban csak olyan, mint mikor a szép folyópart kilátását kátrányszagú raktárhelyiségek állják el. Ez az amerikai izlés, ez a biznie, a mellyel lépten-nyomon mindenütt találkozunk.

WASHINGTON.

Érzem, hogy utleírásomban nem követhetek sablonos formát. Idő szerinti egymásutánt se. Hogy olvasóim megismerhessék az Egyesült Államokat, Amerika szabad földjét, be kell mutatnom az ország szívét, fejét vagy koronáját, Washington.

Mikor New-Yorkot elhagyva, előbb New-Yersey, aztán Pennsylvania, Delaware, majd Maryland államok határain keresztülrobogtunk az express vonat kényelmes Pullmann-kocsiján, a szemem nem győzött betelni a környék kedves szépségeivel. Egyik erdő a másikat váltotta fel. Nem rendezett, nem a törvény korlátai között kizsákmányolt erdők ezek, hanem szüzi területek, a melyeket soha nem szántott még fel az ekevas. A fák nőnek maguktól s ha összeroskadnak, ha egy-egy erős vihar százakat tép ki közülük gyökerestül, alig akad ember, a ki az elta-
karításukra időt és fáradságot fordítana. Ott pusztulnak, korhadnak mindaddig, míg össze nem vegyülnek az évezredek termőföldjével. Az erdőket itt-ott rohanó patakok szakítják meg. Sziklák öléről fehér tajtékká zuzódva, futnak valamerre, talán a tenger felé vagy a nagy folyók ölébe. Mikor egy-egy ilyen patak futását figyeltem, mikor a medrükön lefelé az erdők titokzatos mélyébe

merült a tekintetem, mindig vártam valamit. Elfeledtem, hogy a Pullmann-kocsi, a kultúra hordozója hintáz, a képzeletem századokon szállott át sólyom-szárnyakon. Nem a kultúra embereit vártam, hanem karcsu csónakokat, a melyeket az őserdők fáiból vájtak ki. Rajta erős karu indiánus ül. Barna az arca, a mint a nap fölégette. A fején le a sarkáig tollbokrétát visel, a felhők királyának, a sasnak tollait, éles a szeme, mint a sólyomé, erős-szívós a karja, mint az erdei folyondár. Figyelve kutat tekintetével, a galy letörése, még a fű elhajlása is útjára vezeti az ellenségnek. A sioux indiánoknak, a natchez törzsnek, vagy az irokézeknek családjához tartozik. Megáll, figyel, aztán nesztelenül csuszik a fák, bokrok közt mint a kigyó, a hangjával utánozza a bagoly huhogását, a sólyom vijjogását, vagy a kutya ugatását. Testvére a természet, ellensége az ember, a saját testvére. Figyel a legkisebb zajra, s megy az ellenség ellen, a saját faja ellen, hogy tomahawkjával lemészárolja s a skalpját diadalmi jelül wigwamjában fölakassza.

Valahogyan ezeket a képeket kereste az én képzeletem. Ugy, mint a hogyan gyermekkoromban álmodtam az öreg Cooper írásai nyomán.

Ezek a szép szüzi területek valamikor az indiánusok öröksége voltak. Övéké voltak a folyók halaikkal, az őserdők nemes vadjaikkal, a sziklák az ő harci kiáltásukat verték vissza, a százados tölgyek törzsei, ágai nekik szolgáltak búvó helyül, a prairieken az ő lova vágtatott a gyorslábu szarvas vagy a bölény után, ijjával ő lőtte le röptében a vadgalambot.

Aztán jött a fehér ember, a kapzsi, az irigy, a kaján fehér ember, birokra kelt az indiánussal s mivel páros viaskodásban — erő erő ellen, nem bírt vele, megmérgezte

a lelkét, összetörte a testét. Az ész, a fegyver gyenge volt, győzött a tüzes víz: a rum s az utálatos háboruban az indiánus lett a gyengébb.

Ezt kerestem én. S nem tagadom, hogy egy kicsit fájt is a lelkemnek, hogy nem így láthatom őket viszont.

— Hát persze! — egészen jól volna mindez — szólt Csernitzky barátom, — a kivel a nagy utat megtettem, ha a tisztelt indiánus urakat Pullmann-kocsikról, vagy pláne kormányozható léghajókról lehetne szemlélni s az ember egészen bizonyos volna benne, hogy sem a mérgezett nyilak, sem pedig a tomahawkok nem jutnak kellemetlen összeköttetésbe a hajfűrtjeivel.

Aztán vigasztalóbb lett a kép. Washingtonba, az Egyesült Államok szívébe értünk.

A nép, a mely ma a világ legnagyobb s egyszersmind leggazdagabb országának ura, sok küzdelem árán jutott mai magaslátára és sok tiszteletet érdemel. Hazáját a szabadság ideális hazájának szokták nevezni s az Egyesült Államok népe ennek a pompásan organizált szabadságnak a birtokában megmutatta, hogy mire képes az erő, az ész, a szorgalom. Mesébe illő rohamossággal haladott és halad előre, a mi bámulatba ejti a világot. Lehetnek, sőt vannak is hibái, de rajongó szeretete, a melyet a szabadság iránt táplált, kikényszeríti mindenkinek a tiszteletét.

Washington városa ennek a szabadságnak a kőbe, ércbe, fába vésett megtestesülése.

Az indiánusok kipusztultak. Egy-két százezerre tehető még a számuk, a kik mindinkább összeszorulnak az Egyesült Államok által számukra kijelölt területen. Képeikkel azonban annál gyakrabban talál-

kozunk. A nagy városok utcáin embernagyságu szobrok állanak a boltok előtt. Harcias indiánusokat ábrázolnak. A dollárokon, sőt még a centes rézpénzeken is ott látjuk a tollbokrétás indiánok arcképét. Mintha az Egyesült Államok népe ezzel akarná kárpótolni azt a népet, a mely e szép földet valamikor sajátjának vallotta, de a melyről az erősebb jogainál fogva neki pusztulnia, illetőleg a kegyelemkenyérre kellett szorulnia.

A reggeli órákban értünk a remek és valóban impozáns állomáshoz, a melyhez hasonlót bizony hasztalanul keresnék az európai nagyvárosokban, pedig sokat láttam közülük.

Az első, a mi a város képéből meglep bennünket: a capitolium, a másik pedig az óriási pyramis, a melyet Washington Györgynek, az amerikai szabadságharc legnagyobb vezérférfiának tiszteletére állított nemzete.

Maga a város teljesen független az ország minden államától. Az Egyesült Államok népei akarták ezt így, hogy fővárosuk, minden államnak szive, feje, a szabadságnak s jognak hordozója, ne legyen egyetlen államnak se alája rendelve. Az állami gépezet fenntartásához valamennyien hozzájárulnak, de neki külön egyik sem parancsolhat.

Az elnök, a ki az összes államokat kormányozza, semleges területen lakik, hogy minden befolyástól függetlenül intézhesse nemzete sorsát.

Mielőtt a részletezésbe belekezdenék, egy két vonással még szükséges bemutatnom az Egyesült Államok történetét.

Mikor Columbus 1492-ben fölfedezte Amerikát s Európa lakói tudomást szereztek az új ország mesés gazdagságáról, mind többen akadtak, a kik a vén korhadt Európa nyügét, évezredek óta faragott jármát meg-

unva, az új szerencseország felé fordították fejüket. Az Egyesült-Államokat Caboto, egy olasz hajós fedezte föl az angolok számára. Anglia rövid idő múltán sereggel öntötte népét Amerika földjére s az Egyesült-Államok népe csakhamar angol fennhatóság alá is került. Anglia azonban mindig a polypja volt a kezeügyébe kerülő nemzeteknek. Kiszípolozni, rabságba verni: ez volt az ő rendszere századokkal előbb ép úgy, mint napjainkban. Az Egyesült-Államok népe végre megunt a fölösleges gyámkodást s miután hosszú éveken keresztül hiába könyörögtek jogért és igazságért a mostohává lett anyához, 1776 július 4-én Philadelfiában egy nyilatkozatot szerkesztettek, a mely szolt:

Ha az emberi események folyásában szűkséggé válik, hogy egy nép szétszakítsa a politikai kötelékeket, melyek őt eddig egy másik néppel összekötötték és hogy elfoglalja a föld népei között azon különálló és egyenrangú helyet, melynek birására a természetnek és a természet Isténének törvényei följogosítják, az emberiség véleménye iránt való köteles tekintet megkívánja, hogy a nemzet föltárja azon okokat, melyek őt az elválásra rábirták. Maguktól értetődőknek tartjuk azon igazságokat, hogy minden ember egyenlőnek lett teremtvé és hogy a Teremtő mindenkit bizonyos elidegeníthetetlen jogokkal ajándékozott meg s ezek közé tartozik az élet, a szabadság és a boldogságra való törekvés. Ezen jogok biztosítására kormányok létesültek az emberek között, melyek jogos hatalmukat a kormányzottak közmegegyezéséből nyerik. Hogy ha valamely kormányforma ezen célokra nézve végtessé válik, a népnek joga van megváltoztatni vagy eltörölni azt és új kormányzatot alakítani, oly elvekre fektetvén annak alapjait és oly módon szervezvén annak hatalmát, a hogyan legjobban véli általa elérhetni biztonságát. Az okosság mindazonáltal azt fogja diktálni, hogy régóta

álló kormányformával ne változtassunk elégtelen és muló okok miatt és ennek megfelelően minden tapasztalat azt mutatja, hogy az emberek inkább hajlandók tünni, míg csak tünni lehet a bajokat, mint fölkelni és eltörölni azt a kormányformát, melyhez hozzá vannak szokva. De hogyan egy folytonosan ugyanazon szenvedő alanyra irányozott visszaélések és bitorlások hosszú sorozata meggyőzi őket, hogy föltétlen despotizmus alá akarják vetni, akkor joga, köteleessége a népnek, hogy elvesse az ilyen kormányzatot és új biztosítékot keressen jövőendő biztonságának. Ilyen volt eddig ezen gyarmatok békés türése és ilyen most a szükségesség, a mely arra kényszeríti őket, hogy megváltoztassák eddigi kormányzatuk formáját. Nagybritannia jelen királyának története folytonos jogfosztás és bitorlások története, melyeknek határozott célja az volt, hogy abszolút zsarnokságot teremtsenek ezen államok fölött. Hogy ezt bebizonyítsuk, bocsátjuk a tényeket a pártatlan emberiség ítélete alá.

(Itt következik a tények felsorolása.)

Mindezeknél fogva mi, az Amerikai Egyesült-Államoknak kongresszusba összegyűlt képviselői, a világ legfőbb Ítélobíráját hívjuk tanúságul szándékaink tisztasága mellett és ezen tartományok jó népének nevében és hatalmánál fogva tünnepélyesen kinyilatkoztatjuk, hogy ezen Egyesült Tartományok szabad és független államok, hogy azok föl vannak oldva a brit koronának való mindenféle függés alól és hogy minde-összefüggés azok és Nagybritannia között tökéletesen megszűnt; hogy azok szabad és független államok, melyeknek teljes joguk van háborút indítani, békét kötni, szerződéseket kötni, a melyeket más független államok tesznek. És ezen nyilatkozat fontartásáért, erős bizalommal az isteni Gondviselés pártfogásában, egymásnak kölcsönösen lekötjük életünket, vagyonunkat és becsületünket. (Ötvenhat aláírás.)

Et nunc reges intelligite, erudimini, qui judicatis terram!

És most értsétek meg ezt királyok, tanuljatok, akik föld fölött ítéltek!

Megértheti mindenki, hogy az embernek Istentől adott joga van az élethez, a szabadsághoz és a boldogsághoz. Aki ehhez a három kincshez nyul, se isteni, se emberi törvény szerint nem igazolható. A szabadságharc ennek az okmánynak az alapján kezdődött és folyt le változó szerencsével 11 éven keresztül, míg végre a 13 szövetkezett állam diadallal kivívta szabadságát a jogtipró Angliával szemben. A 13 állam köré csoportosult később a többi kisebb-nagyobb terület, míg ma 46 állam csoportosul a csilagos lobogó alatt, féltékenyen őrizve szabadságát, szabadon, függetlenül fejlesztve erőit.

A Capitolium a mi képviselőházunkhoz hasonlóan magában foglalja a kongresszust, vagyis minden állam kiküldött képviselőjének testületét s a szenátust, amely a mi főrendiházunknak felel meg. Sokat nem írok róla. Elég, ha megemlítem, hogy impozáns óriási épület, nagyrészt fehér márványból építve. Középen egy 82 méter magas kupola-terem emelkedik, amelynek ívei alatt az Egyesült-Államok történetét ábrázoló képek vannak elhelyezve. Akár a külső diszt, akár a belső berendezés fényét tekintem azonban, a mi magyar képviselőházunk impozáns szépségét se a washingtoni, sem pedig a világ egyetlen képviselőházáé nem éri fel. Sokat, nagyon sokat láttam életemben közülük s ezt az elsőséget a magyar képviselőház számára — azt hiszem — bátran átengedhetjük, — ha egy kíváncsi ország lakosságának törvényhozó háza is.

A képviselőház éppen ülést tartott. Természetesen siettünk az érdekes területre, a hol a haza bölcsei egy akkora ország szá-

mára hoznak törvényeket, mely csak Spanyolország területével kisebb egész Európánál s a melynek lakossága megközelíti most már a 100 milliót. A tanácssterem a mi régi képviselőházunk nagyterméhez hasonlít, csak hogy nagyobb annál, a mennyiben közel 500 képviselőnek jut benne kényelmes hely. Az elnök, egy borotvált bajuszu, szakálas öreg ur, akár a mi néhai Podmaniczky Frici bárónk, állandó alakja az amerikai élelapoknak. Ez azonban nem azt jelenti, mintha az öreg ur nem okosan intézné a dolgát. Az ülést imádsággal nyitja meg, azután nem csönget, hanem fakalapíccsal ad jelt s int csöndre. A képviselők, akár a magyar képviselőházban, kedélyesen diskurálnak s a gyengébb hangú szónokok nem is erőlködnek azon, hogy a zsongást túlkiabálják. A szónokok nem beszélhetnek soká. Legfeljebb egy negyed óra, vagy félóra a szpicelési idő. Ha valaki ennél tovább igénybe veszi a tisztelt Ház türelmét, az elnök erőlyesen lealapálja s figyelmezteti, hogy csak a t. Ház engedelmével beszélhet tovább. Ha a Ház megadja az engedelmet, a szónok tovább folytathatja beszédét; ha nem engedi meg, kénytelen leülni. A képviselők tehát nem úgy beszélnek, mint minálunk idehaza, hogy a szónoki frázisok hatáskeltő virágaival ékesítik fel magukat. Itt a dologhoz kell szólni. Közbenközben gyakran történik, hogy az ellenfél közbeszól. A megszólítás rendesen ez: pl. The gentleman to Ohio, az ohioi ur ezt meg ezt mondja stb. Erre a szónok rögtön megáll, meghallgatja az ellenvéleményt s azonnal felel rá. Szóval nem annyira dikcióznak, mint inkább vitatkoznak. Az unalmas, egyhangú beszédek között hallottam azonban két tüzes beszédet is, amelynek páthosza akár Ugron Gáboréval is összemérhető lett volna. Az ellenfelek azonban nem annyira a szívhez

akarnak szólni s úgy meggyőzni egymást, hanem inkább tréfával vagy gunnyal ütik ki ellenfelüket a nyeregből. Ez a legerősebb fegyvere az amerikainak, erősebb még az okoskodásnál is. Az újságok hasonlóan ilyen eszközökkel dolgoznak s minden számuk telve van egy csomó tréfás ötlettel. Ha valakit ügyesen kfiguráltak, a karzat, a szép hölgyek kirakata és facér urak serege vígan tapsol és éljenez.

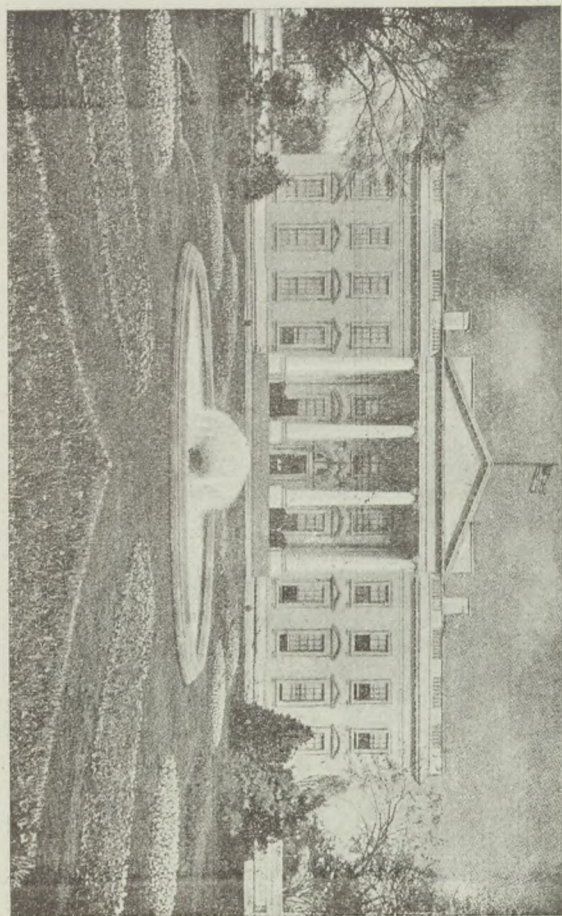
A tárgyalás anyaga bennünket magyarokat is érdekel, amennyiben a vámtarifa reformjával foglalkozik. Az Egyesült-Államok törvényhozása a köztársasági Taft irányítása alatt le akarja szállítani a magas vámokat, hogy ezáltal a szegény népet olcsóbb élelemhez, ruházathoz stb. juttassa. Ez persze nem tetszik a milliomosoknak, akik félnek az idegen konkurenciától s féltik a maguk biztos árait. Elkövetnek mindent, hogy a javaslat törvénnyé ne váljék. Erőlködésük azonban sikertelen volt, Taft elnök irányítása győzött. Érdekes, hogy mindez a magyar kivándorlással is összeköttetésben van, amennyiben ha kevesebb gyár épül, kevesebb kivándorló kap kenyeret s maguk az amerikaiak akadályozzák meg azt, aminek mi hasztalanul akarunk gátat vetni.

Megnéztük az egész Capitoliumot, pompás képeit, a melyek közül különösen a 140 év előtti szabadságharc jelenetei a legérdekesebbek, a sok szép márvány szobrot, a melyekkel az Egyesült Államok legjobb és legkiválóbb polgáraitak örökitették meg. Aztán a képviselőház környékét vettük szemügyre.

Innen, a Capitolium 30 méter magas emelkedéséről látja csak az ember azt a bájos környezetet, a mellyel az Egyesült Államok vezetősége az ország szívét körülvette. Egy virágos kert, egy zöldelő erdő az egész

város. Washington nem *biznic*-város (ezzel a fogalommal csak később ismerkedünk majd meg), gyárak nem éktelenítik el, üzletet csak annyit találunk benne, a mennyi a körülbelül 300 ezerre menő lakosság életszükségleteinek kielégítésére szükséges. Annál több súlyt fektettek a fákra. Az utcák úgy szólva kivétel nélkül szépen kifejlődött fasorokkal vannak beültetve, sok a park s a parkokban lépten-nyomon szobrokat találunk, az amerikai szabadságharc legnagyobb alakjainak szobrait. Az egyik parkban remek muzeum hívogat, a hol az Egyesült Államok legfőbb történelmi nevezetességei találhatók föl, köztük persze a legérdekesebb is, a mely az indiánoknak, Amerika őslakóinak életét, sajátságait tárja elénk.

Érdeklődésünk főtárgyát az Egyesült Államok elnökének palotája képezte. Hiszen a világ leghatalmasabb s idestova legnagyobb tekintélyű országának feje az elnök, a ki beleszól immár az európai fejedelmek békéjének s háborúinak sorsába is s a mint Roosevelt a japán-orosz háboruban megmutatta, épen nem sikeretlenül. Sok királyi palotát láttam életemben, de egyszerűbbet, igénytelenebbet soha és sehol, mint a washingtoni. Akia régi vidéki grófi kastélyokat ismeri, az megtalálja a hasonmását itthon minálunk is. Egyszerű, egyemeletes fehér kastély, a melynek egyetlen ékezettségét két oldalán az oszlopos előcsarnok képezi, épen úgy, mint a hogyan nálunk az urasági kastélyokat építeni szokás. Pergő nyelvű vezetőnk egy esomó termen keresztül bocsátott bonnünket s azt láttuk, a mi minden európai királyi palotának is ismertetője: diszes, kifényezett, üres termék, vászonnal gondosan letakart kerevetekkel, a melyeken talán még a naftalin szaga is érezhető, hogy a moly valahogyan ki ne kezdje az Egyesült Államok va-

A Fehér Ház.

gyonát. Ugy látszik, hogy missis (asszony-ság) Taft, az elnök felesége, jóra való házi-asszony szokása szerint ezt is gondjai közé vette. A különféle sablonos stylus szerint épült fogadó termek után talán legérdeke-sebbnek azt a hosszú folyosó-féle csarnokot találtuk, a hol az elnökök nejeinek arc-képesarnoka van békés társaságban elhelyezve, mindegyik komoly, imponáló méltósággal az arcán és egyik sem irigykedve a másokra. A Fehér Háznak jobbról-balról két félig földalatti szárnya van, a melyek egyike virágház, a másik pedig a szolgálatszolgálat lakása. Gyönyörű tágas kert veszi körül a tiszteletreméltó épületet, szökőkutakkal, pompás fákkal, a hol az elnök nehéz gondjai után megpihenni szokott. S jóformán ez az egész külső disze a Fehér Háznak, mert a villamos kocsik csörömpölő zaja épen úgy behallatszik az utcáról, mint a többi gyalgó halandókhöz. Az Egyesült Államok multja, puritán méltósága, a jogegyenlőség annyiszor hirdetett jelszavai nem engedik meg, hogy a Fehér Ház egyszerűségén változtat-sanak. Így volt száz esztendővel ezelőtt, így marad ezután is. Az elnök épen csak egy egyszerű mister (ur) a hazájában, mint a legutolsó szénbányász. Nem illeti se fölséges, se kegyelmes, se méltóságos cím, sőt még a téns úr címe se, mert ő csak első az egyenlők között s neki a külsőségekben is azt kell mutatnia, hogy méltó az állásához. A Fehér Ház mellett emelkedő tengerészeti ministerium palotája valósággal elnyeli külső pompájával az elnöki házat. Ez azonban nem akadályozza meg se az amerikaiit, se az idegent abban, hogy mély tisztelettel ne tekintsen arra a házra, a melynek lakói 130 esztendő óta a világ legideálisabb alkotmányos szabadságát őrizték és őrzik.

Az elnök, a ki jogaiban teljesen egyen-

lőnek tartja magát hazája bármely plogárával 100 ezer dollár évi fizetést kap az államtól. Négy évig viseli az elnöki tiszte, a mely után elmehet ujságot írni vagy medvére vadászni, mint Roosewelt.

A választást, mint általában minden választást titkosan, minden külső és belső kényszerből menten intézik. Érdekes jelenség különösen az, hogy a választás alkalmával gondosan ügyel a hatóság arra, hogy az emberek az eszük és a szívük szerint válasszanak s ne a szesz italok befolyása alatt, mint a hogyan az nálunk szokás. A választást megelőző este minden szalont, vagyis korcsmát bezárnak az egész országban s csak akkor nyitják őket ki, mikor az eredményt kihirdették. A választás jelszavai persze nem elvont politikai jelszavak, hanem biznics, vagyis az üzletvilágban lelik alapjukat. Mikor a szavazatok számát pl. San-Franciscoból is hírül hozták (ott persze fél nappal később nyugszik a nap) s az eredménnyel mindenki tisztában van, akkor megnyílnak a szalonok, szabad egy kicsit becsipni, sőt egy kicsit meg is bolondulni. Valamennyi üzlet zárva marad, a kocsiközlekedés megszűnik s a kinek keze-lába van, az utcára tódul. Hullámszik, zsong, kiabál, tülekedik az egész tömeg s örülnél örültebb tréfákat enged meg magának. Nemcsak a gyerekek, de komoly bácsik és nénik is mindenféle lármás szerszámokat szereznek be: dobot, trombitát, tülköt, csörgőt, pisztolyt s aki hogyan tud, úgy csinálja a lármát. Az a legboldogabb, aki nagyobb tud ordítani a másik fülébe s ha sikerül, úgy belenyomja a cilindert az öreg bácsik fejébe, hogy se fülük, se orruk ki nem látszik belőle. A kik egy nappal előbb ellenfelekként (igaz, hogy nem bicskázó, verekedő és káromkodó ellenfelekként) állottak egymással szemben,

azok most csókolóznak, ölelkeznek, mint a medve a fiával. S ha elmúlt a választás, a mely hónapokra, sőt évekre képes volt kölöncöt kötni a rendes üzleti élet nyakára, másnap minden nyugodt kerékvágásba zökken s az emberek nyugodt lélekkel készítik elő terveiket a jövőendő pénzszerzésre.

Megjegyzendő, hogy az elnök jogköre és hatalma csupán az összes államokat közösen érdeklő ügyekre terjed ki. Az egyes államok teljesen önállóan, a másiktól függetlenül intézik ügyeiket, sőt féltékenyen vigyáznak, hogy saját házi törvényeik sorába senki emberfia idegen helyről be ne avatkozzék. Így történik aztán, hogy 46 állam sorakozik a csillagos lobogó alá, a melyek közül nem egy épen ugy különbözik a másiktól, mint Magyarország és Spanyolország, vagy Angolország és Bulgária, de a közös érdek összefüzi őket s kifelé Európa, vagy Brazília, vagy a chinaiak felé egy testként, egy akarattal sorakoznak. Senki a másik szemére semmit nem vethet, mert akármelyik állam küldöttje egyforma erővel és tekintéllyel működik közre az Egyesült Államok közös érdekeinek megvédelmezésében.

Ennyi állam szövetkezvén egy közös cél elérésére, egyik sem törekszik arra, hogy a másikat jogaiban, vagy határaiban megröviditse, hanem, hogy közösen minél nagyobb erővel támogathassák egymást. S ebben a közös erőben meg van valamennyinek az előnye. Hadserege mindegyiknek van, de nem egymás ellen, hanem valamennyiük védelmére. Ha egymást ütnék, legalább tizszer annyi embernek kellene fegyverben állania, míg így az állandó létszám nem nagyobb 200 ezer embernél, a mi a 100 milliónyi lakost számítva elég csekélyke

szám. A katonák rendes napi fizetést kapnak. Ha napi munkájuk után gyakorlatra kivonulnak, fél dollár a fizetésük. Ha háboru tör ki, behívják a tartalékosokat, a kikből körülbelül 6 millió ember állhat fegyverbe. Ezek közül minden fegyverben álló katona rendes napi fizetést kap, a melyből nemcsak az ő lénungja kerül ki, hanem családja is tisztességes ellátást nyerhet. Ha valaki a csatában elesik, vagy ha mint katona betegségbe esett és elpusztult, családjáról, sőt még anyjáról is gondoskodik az állam. Egy öreg magyar asszonyt ismerek, a kinek a fia a katonaságnál tüdővészben pusztult el s öreg anyja most havi 12 dollárt, 60 korona nyugdíjat kap. Nyugdíjat kap a háboruban részt vett többi katona is. A rabszolga-fel szabadításban résztvevő katonák pl. egészen tisztességesen megélhetnek az államtól jutott nyugdíjaikból.

Háborura azonban Amerikában nagyon nehezen kerül a sor. Ha van egy kis cselepaté, épen nem szükséges, hogy az egész tartalékot fegyverbe sorakoztassák. Jelentkező bőven akad s a lelkesedés — a mint mondják — nagy. Hazájuk annyi szabadságot, annyi biztonságot nyújt számukra, hogy érette vérüket kiontani dicsőséges halálnak tartják. De mint mondom, az Egyesült Államok lakosságának nem kell tartani a háborútól s épen ezért a katonasága csak csekély létszámból áll.

Ha nálunk Európában egyik uralkodó a másikat meglátogatja, első és legfőbb büszkeségét minden uralkodónak a hadserege képezi, katonáinak millió és milliónyi száma, az a sereg, a mely az uralkodó egy szavára kész elpusztítani mindazt, a mit a szorgalmas szomszéd állam lakossága évszázadokon keresztül épített. Öt heti utam alatt alig láttam katonát s mindössze talán 3—4 kaszár-

nyát az ország határain. A katonai uniformisra itt szinte ujjal mutogatnak. Az Egyesült Államok elnökének büszkeségét nem a katonaság képezi: az egy esetleg szükséges rossz, hanem a virágzó ipartelepek, a viruló farmok, a hol száz és százezer munkás kéz épít békében és tisztességes megélhetést és boldogulást biztosít magának.

Bocsánatot kérve ezért a kis kitérésért, folytatom írásaimat Washington városának egyéb nevezetességeiről.

A Fehér Ház után Washington György emlékére emelt pyramist néztük. Nem több, csak egy pyamis. Nincs rajta külső dísz, egyetlen faragás, csak a mindenek fölé emelkedő magassága jelképezi, hogy mekkora ember volt az, a kire emlékeztet, a kinek művét, ideális rajongását a szabadságért és emberi jogokért az egész világ megcsodálja. A Capitolium előtt levő szobrára ezt vészték:

First in War — First in Peace — First in the Hearts of His Countrymen. — Első a háborúban — Első a békében — Első polgártársainak szívében.

Ennél szebbet, nagyobbat nem mondhattak még emberről.

S meg is érdemelte.

Washingtonban magában körülbelül 40 ezer hivatalnok ember él, a kik az Egyesült Államok óriási kormányzati gépezetét igazgatják. Itt van az államnyomda, a hol az összes hivatalos iratokat készítik. A szálloda, a melyben egy éjjelt töltöttem épen mellette volt, a 7 emeletes négyszögű épület egyik oldalának 500 kivilágított ablaka egész éjjel őrizte pihenésemet. Éjjel-nappal folyik itt a munka, hogy a rengeteg hivatalos iratokat annak idejére elkészíthessék.

Egy másik rengeteg épületben a roszszul címzett levelek helyes irányításán töri ezer és ezer ember a fejét.

Gyönyörű a nagy postaépület, az óriási patent-hivatal, a hol az évenként százazrekre menő patentokat kérő találmányokat felülvizsgálják s esetleg engedélyezik, még pompásabb a Capitolium szomszédságában épült Library (Lejbreri), a képviselőház könyvtára, a melyet több mint 6 millió dollárért építettek s a melyben több mint másfél millió darab könyv és kézirat áll a képviselők rendelkezésére.

A legérdekesebbet utoljára hagytam: a dollárok születésének és halálának tanyáját. Egy óriási épület, a hol legalább 5000 ember foglalkozik a dollárok beszédésével, olvasásával, megsemmisítésével, aztán ujaknak előállításával.

Szegény dollár! buta, tehetetlen tárgy a emberek szenvedélyének. Minden ember szereti, de nagyobb éhséggel, egy életet lenyűgöző kitartással talán seholsem küzdenek érte, mint Amerikában. Az amerikai szereti a szabadságot, lelkesedik az egyenlőségért, de még inkább a dollárért. Minálunk, az öreg Európában bomlanak az emberek a rangért, méltóságért. Az amerikai előtt ez komédia, a dollár azonban akkora ur, hogy azért kész szabadságharcot kezdeni, kész feladni az egyenlőség elvét, hogy földi életének céljához, a dollárhoz, a melyért akárhányszor az örök üdvösséget is odaadja, — közelebb juthasson. Pedig ha az ember kezébe veszi azt a piszkos, gyűrött, legtöbbször kellemetlen szagu papirost, bizony nem tudja megérteni a rajongásnak azokat a tulzott hatványait, a törtetést, a tülekedést, a melyeket körülötte vívnak. Mikor odakerül az államnyomdába beváltásra, lerongyolódva, piszkosan, millió ráncal megrémült arcán, szinte látja rajta az ember, mennyire szegényli a multját. Volt milliomosok zsebjében, gyűrte a szegény

szénbányász a fekete zsebkendőjébe, divatos uridáma a finom illatos erszényébe, utazott a tolvajok, csalók körül, öntözte az özvegy, az árva könye, bemártották a korcsma pálinkájába, kidobták, megátkozták, imádták Isten helyett, míg végre annyi balszerencse után ideérkezett meghalni. De talán nem is meghalni. Vagy legalább nem egészen. Mikor idehozzák szépen kisimitják, keresztüllyukasztják, aztán beleteszik egy nagy üstbe, a hol pépet főznek belőle. Ebből a kásából aztán szobrocskákat gyártanak: nagy embereknek, Napoleonnak, Washingtonnak, Rooseveltnek, Taftnak stb. mellszobrocskáit s azokat olcsó pénzen eladják, hogy a dollárt halála után a napsugárnak is valami misztikus csodálata övezzé.

Az ujak készítése szintén érdekes. A mi engem legjobban meglepett, hogy nem gépekkel nyomják, úgy bizonyára gyorsabban menne a dolog, hanem kézi munkával állítják elő. A papírt külön gyárakban, egészen külön válogatott anyagból gyártják, (a melyet természetesen titokban tartanak), úgy hogy a hamisítás majdnem lehetetlen. Egy-egy sereg nyomdász csupán egyforma munkát végez. Husz-harminc embert láttam, a kik mást nem tettek, mint a festéket készítették, a másik rákente a kőre, a harmadik pedig a kezéhez adott papirosokat végighuzta rajta. Minden dollár harminc ember kezén megy keresztül. Mindegyik végez rajta valamit, számozza, jelekkel ellátja stb. Mikor aztán szépen halomra rakva, tisztán, ujan, hívogatólag kikerültek a nagy raktárból, akkor kimennek a világba s kezdi a szörnyű utat a tisztesség és becsutelség szörnyű ösvényei között, míg ide újra vissza nem kerülnek. Mikor mi ott járunk, az egyik teremben 500 millió dollár hevert, várva a mozgalmas jövődőt s azon

a napon is 20 millió darab bélyeget küldöttek szét az Egyesült Államok 52 ezer postahivatalába. S így megy ez napról-napra, Isten tudja meddig.

Délután magam maradtam Washingtonban. Nyakamba vettem újra a várost, összebarangoltam minden szép helyét, megnéztem parkjait, szobrait, játszótereit, gyönyörködtem újra a Fehér Ház szépségében, aztán meg azokban a kedves kis kolibrikben, a melyek az elnök háza mellett viruló, pompás, illatos virágokkal megrakott fának mézét szitták, aztán késő este, mikor már egészen sötétség borult a városra, újra bejártam a Capitolium fákkal, virágokkal diszitett környékét, végül nyugalomra tértem fogadómba. Valami apró szerecsen-csemete okvetlenkedett a lábam alatt — ő lett volna a kiszolgáló pincér. Hiába kérdeztem tőle bármit, hiába gagyogott nekem akármit, nem értettük egymást. Igaz, nem is sok szükségem volt rá. Mit értett volna belőle az az apró szerecsen csemete, hogy mily lelkesedés áradozott az én lelkemben az Egyesült Államok ideális, szépséges kormányformája, népének határtalan szabadsága, mindentől való függetlensége nyomán? Egyenlőnek lenni nemcsak az Isten, hanem az emberek előtt is, érvényesülni mindenkinek, nem a születés véletlen szerencséje vagy szerencsétlensége, a pénz, a rang, az összeköttetés szerint, nem küzködni évezredek reánk nehezedő kényszerjárma alatt, hanem boldogulni azok szerint a tehetségek szerint, a melyek Isten jóvoltából tulajdonunkká váltak — ez felel meg az emberi méltóságnak. Ezt vivta ki magának az Egyesült Államok népe! . . . Mikor jut Európa arra a magaslatra, hogy ily perspektívából rajzolja ki a maga államainak jó, vagy balsorsát!?

AMERIKA LAKÓI.

Az Egyesült Államok ősi lakói az indiánusok voltak. Ma a statisztika szerint 120 ezerre teszik a számukat, a kik a Missisipi közepe táján az Oklahoma tartományba szorultak s ott részben ősi szokásuk szerint vadászattal foglalkoznak, részben farmokon élnek s a földmivelés polgári munkája után keresik meg a mindennapi kenyeret. Az európaiakat, ősi földjüknek megrablóit lelük mélyéből gyűlölték. Nem is volt egyéb az életük velük szemben, mint örökös harc és háboru. A civilizált bevándoroltak részint fegyverrel küzdöttek ellenük elkeseredett harcban, részint a tüzes vízzel, a rummal tették tönkre. Így fogyott le a számuk annyira, hogy most már majdnem mutogatják őket, mint a bőlényeket. Sokakat a jezsuiták térítettek meg közülük keresztény vallásra. Ezek befogadták a civilizációt s hasznos polgárai lettek az új világnak. Némelykor megjelennek a városokban s indián ruhákat, csecsebecséket árusítanak, a mit az új nép szívesen is vásárol tőlük.

Amerika jelenlegi lakói azonban bevándorlókból verődtek össze. Századok óta a legnagyobb számot az angolok szolgáltat-

ták, a kik birtokukba is vették az ősi földet s az anyaországhoz csatolták, míg 1783-ban végleg elszakadtak Angliától. Kivülük legnagyobb számban a németek telepedtek le, aztán a Skandináv félsziget lakói.

A legutóbbi évtizedek azonban Európa mostoha gyermekeit kergették az ígért földjére. Valósággal özönlének a népek az Egyesült Államok szabad földjére. Itthon, a hol őseik születtek, a föld, a melynek hantjait vérükkel s verejékükkel öntözték, vagyis inkább nem a föld, hanem annak birlalói visszaélnek hatalmukkal. Az emberi jogokat zsarnoki önkény szerint magyarázzák, a szabadság helyett rozsdás bilincseket raknak a nékik dolgozó népek kezeire. Mint Saturnus önfiaikkal akarnak táplálkozni. S a nép, melynek szívébe Isten írta bele, hogy joga van az élethez, a szabadsághoz, a boldoguláshoz, könnyekkel szemében bár, de bucsut mond ősei sirhalmának és seregestül vándorol ki az új hazába. Így tettek az irek, a kiket az angol kényuralom hitüktől s földjüktől akart megfosztani; így tettek a legutóbbi időben a szlávok, a szegény lengyelek, a kiket a német birodalmi bölcseség szorít ki felé, hallatlan zsarnoksággal fosztva meg őket nyelvüktől, földjeiktől; így tesznek az olaszok, a kiket az italianissimok végtelen szabadsággal s határtalan nyomorral boldogítanak s végül ez a sorsa a mi szegény magyar népünknek, a melyet az osztrák testvér támogatás helyett, fejlesztés helyett koldusbottal ajándékoz meg, jog helyett a végtelen nyomor és szenvedés keserves kilátásaival traktál. Mikor a militarizmus szent nevében elerőtlenedett kézműipar s megerősödni nem tudó gyáripár keretében egy-egy rossz esztendő rossz termése sújtja a magyart, fölveszi a vándorbotot és összetört szívvél indul neki, hogy

tul az Oceánon keresse meg azt, a mire itt-hon hasztalan vágyódott.

Meg kell említenem még a kínaiakat, a japánokat, a kiket országuk tulnépessége szorított az Egyesült Államokba. Se az egyik, sem pedig a másik nem kedvelt népe az Egyesült Államoknak. Csodálatos munkabírásuk, még inkább azonban igénytelen-ségük oly erős konkurrenciát képez az amerikaiaknak, hogy a szabadság országából legszívesebben kiüznék őket valamennyit. Szintigy van a helyzet a négerekkel, a kik a hatvanas években még rabszolgaságban éltek Amerika földjén. Akkor megindult az áramlat, a mely hosszú véres harcok után őket is részesévé tette a szabadságnak. Nem szeretik, sőt gyűlölik őket s csak mint türt nép élnek közöttük. Ennek az utóbbi három népnek mostanában kezelt sorsa részben tanuskodik az amerikai szabadság valódi felfogásáról, a mely szép ugyan a papiroson, de a melyet valóságban mégis a biznic, az üzleti szempont irányít.

Ezt az árnyékot nem véve egyelőre figyelembe, ha igazságos akarok lenni, el kell ismernem, hogy az Egyesült-Államok szabad törvényei alatt egy erős, szinte duzzadó izmu népesség halad előre csodálatos gyorsasággal a maga útján. Sokszor kerestem a hasonlatot hozzá s mindannyiszor úgy találtam, hogy Európát csak egy vén podagrás, asztmával és szeszélyekkel teli vén emberhez hasonlithatom, a mely leélte ifju éveit, magára szedett egy csomó kölön-cöt, a melytől szabadulni nem tud s nem akar. Annál inkább akarja azonban, hogy a haladó kor az ő megcsökönyösödött rögeszméi szerint rendezkedjék be.

Amerika egy erősizmu, ifju óriás vele szemben. Kineveti, kigunyolja az öreg, köhögős Európát. Tele van ambícióval, tette-

vágyással, vakmerő ideákkal, a melyekbe példátlan bátorsággal vág bele s legtöbbször a siker koronázza hirtelen munkáját. Bilincset nem ismer, ideáinak csak az Isten szab határt. Ifju erejének tudatában talán tulságosan vakmerő, sokszor komikusan is hat, de azzal ő nem törődik.

All right! — vágja oda s megy tovább a maga útján, hiszen biztos benne, hogy ő ma a világ első s legerősebb alapon álló nemzete, amelyre minden nép föltekint s a melyet előbb-utóbb, talán irtózatoss vajadások s vérontások után, de az egész világ utánozni fog. S addig is, míg utánozza, irigyelni fogja.

Abból a kevert, Európa minden népéből összezagyvált seregből egy, rendkívül szép faj fejlődött ki az Egyesült-Államokban. Szemtől-szemben, a saját otthonában ismerem Európának jóformán minden népét s bátran mondhatom, hogy a spanyolon kívül nincs népfaj, amely az esztetika szabályai szerint szebben fejlődött volna, mint az amerikai. Persze itt az Amerikába szakadt angolt kell érteni, amely a többi népet magába olvasztja. Különösen bájosak a gyermekeik. Szebb, kedvesebb arcu gyermekeket — a nagy általánosságot értem — sehol nem láltam, mint Amerikában. Aztán bájosak az asszonyaik. Azok az arcok, azok a remek termetek, a melyeket a női divatlapok reprodukálnak, eleven kiadásban Amerikában találhatók fel. A férfiak már kevésbbé szépek, sok szép arc található köztük is, általában erősek, tagbaszakadtak, izmosak, de a testi szépség, különösen az arc bájainak kifejlesztésére a nőknek van idejük. A férfi Amerikában a biznie után jár, gondoktól fő a feje egész nap, de az asszonyaik urnői, kényeztetett csecsebecsői a háznak.

— Az ájris asszony (így hívják az

amerikai angolokat) későn kel, későn fekszik, szereti a hintaszéket, a pletykát és a piperét — így jellemezte őket egy barátom, a ki lehetett talán nagyon goromba bácsi, de — a mint sokoldalu információim szerint meggyőződtem, igaza volt neki.

Amerikában nem a férfiak az urak, hanem az asszonyok.

Természetes, hogy ennek magyarázata is van. Még pedig igen egyszerű és könnyen érthető magyarázata. Származik abból az időből, a mikor az asszony nép az Egyesült Államokban ritka volt mint a fehér holló. A férfiak, az erős, a munkabíró, pénztkereső férfiak kivándoroltak vagy kiszöktek Amerikába. Igen sok nősülés előtt hagyta el hazáját. Az asszonyok, mint a kik az új helyzethez sem alkalmazkodni, sem pedig annak nehéz terheit hordozni nem voltak képesek, nem követték az erősebb nemet. Az örök törvény azonban itt sem hagyta magát, az amerikai, miként Ádám apánk, szintén belátta, hogy nem jó az embernek egyedül lenni. S mivel a kereslet sokkal nagyobb volt mint a kínálat, alkottak olyan törvényeket, a melyek után bármely vászoncseléd még most is bátran megnyalhatja a száját. A törvény oly csodálatos szigorúsággal védi a nőt, a mire a mi itthoni viszonyaink között sohase gondolhatnának. Egykét példa meg fogja a dolgot világítani.

Ha liften férfiak mennek s egy asszony lép közibük, valamennyi leveszi kalapját, még ha az a nő közönséges nápszámos asszony is. Vagy: egy nő megy az utcán vagy a villamoson ül s egy európai férfi az aszfaltbetyárok romantikája szerint tekintetével üldözni kezdi, a nő nem köteles tünni a lovagiatlanságot, hanem megszólítja a legközelebbi policet, a rendőrt, az udvariasan felszólítja Don Juan urat — mert a rend-

örnek nem kötelessége az utcán skandalumot csinálni — ha nem akar menni karhatalommal beviszi a rendőrállomásra s a jó urat úgy lecsukják, mint egy közönséges csirkefogót. Kiabálhat, ordíthat, hivatkozhatik szerzett vagy öröklött jogaira, nem adnak rá semmit, mert itt első sorban a nőnek hisznek. Így jár a férfi, ha egy nő közellétében bármiképen illetlenül viseli magát. Lecsukják, másnap jön a bíró, rövid uton ráhuz 10 dollár büntetést, aztán mehet — egy tapasztalattal gazdagabban, amely így szól: — ne bántsd az asszonyt!

Vagy egy másik (megtörtént!) példa: A vasuton a hálókocsiban egy fiatal lány utazik, hiányos toiletben az öltözőbe megy s mire később visszatér egy csomó férfit lát a kocsiban. Irtózatossá válik. Az első gentlemen azonban, a ki zavarát és tévedését észreveszi, szemére huzza kalapját, példáját követi valamenyi férfi s megtörténik az, a mire Európában vajmi ritka helyen számíthatna a hölgy.

Öt héten keresztül vasuton, villamoson állandóan figyeltem az embereket, nőket, férfiakat egyaránt s őszinte tisztelettel mondhatom, hogy az egymással szemben való viselkedésük a legkényesebb követeléseket is kiállja. Egyetlenegy alkalommal sem vettem észre tolaakodó tekintetet a férfiak s egyetlen ugynevezett „agit“ a nők részéről. A nők kifogástalan, bokáig érő ruhát viselnek és soha nem pályáznak holmi indiszkrét visszavillantásokra, a melyeknek az ázsiója Európában olyan magasan áll.

Az európai ember az ilyenek először mélységesen csodálkozik, aztán nagyon szépségnek és nagyon tiszteletreméltónak találja az amerikaiak viselkedését s ha visszatér Európába őszintén lesajnálja az itthoni viszonyokat és azt mondja: szegény Európa!

A mint említettem, a nők sokat adnak a piperére. Csodálatosan olcsólevén a selyem, az egyszerű gyári munkás felesége épen úgy követheti a divatlapok szebbnél szebb újdonságait, mint a kinek a férje halomra rakja a dollárokat. Amerikában ugyancsak nehezen ismeri fel az ember a külső után a rang létráját. S ez már csak annál kevésbbé lehet, mert hiszen rangkülönbség nincs is. A férfi *mister*, a nő *miss* ha leány; *mistress*, vagy a hogyan általánosságban mondják: *missis*, ha asszony. Az Egyesült Államok fejének, a köztársaság derék elnökének felesége, leánya épen úgy viseli ezt az egyszerű nevet, mint a Béres Mária, (a Dongó című amerikai magyar vicclap állandó alakja) vagyis pardon: *miss Mery*, ha vasárnap délután a dézsa mellől elszabadulva, ideálja karján kimegy a Luna parkba ejzskrém (icecreme) enni, avagy a velencei tündérvendégházba csónakázni. A foglalkozást és rangot Amerikában a kezeiről ismeri az ember, a ruháról úgy szólván soha.

Még cifrább a dolog a házasságoknál. Az európai embernek bizony leesik az álla, mikor az amerikai viszonyokkal látja magát szemben. Ott nem szokás, de nem is lehet sirig, sőt a siron túl is tartó boldogságot esküdni, amelynek tartama azonban csak egy rövid álom mámore szokott lenni. Ha Amerikában valaki házasságot ígér egy nőnek, akkor azt köteles is elvenni. Ellenkező esetben a nő a a cortra, a bírósághoz megy s a dolgot nagyon is röviden intézik el. Pl. egy vén leány, aki csunya mint az országot s aki Európában hasztalanul várta a szerencsét, Amerikában belebotlik egy szerencsétlen fiatal emberbe. Annak eszéágában sincs, hogy a hymen rózsaláncaival fűzze magához az ördög mátkáját, de a leány valami ürügy alatt kiviszi, hogy a férfi bizonytalan

órában és bizonytalan körülmények között elkísérje. Másnap felszólítja, hogy menjenek az esküvőre. A férfi szabadkozik, a nő köti magát s ha az előbbi nem enged, akkor megjelenik két titkos rendőr s a legközelebbi rendőrségnél biztos letétbe helyezik Ádám fiát. Aztán a bíró elé kerülnek s ha tetszik, ha nem, összefüzetnek a házasság rózsaláncaival. Persze nem egyszer megtörténik, hogy a frissen sült, avagy lefőzött férj még a bíró előtt elátkozza epedő hitestársát, ez azonban nem teszi semmivé az imént kimondott igent. Akárhány azonnal kijelenti, hogy többé látni se akarja a kigyót, a menyecske azonban a bíró elé megy s a rugdalózó férjet karhatalommal szállítják az érte sóhajtozó asszony karjai közé. Ha összebékülnek, a helyzet ugy is jó, ha nem békülnek össze s hivatalosan sincsenek szétválasztva, az asszony mindaddig szállíttathatja magához szerelme tárgyát, míg meg nem unja. S ha a férj elragadtatná magát s hitvesi karjaival eldöngetné élete párját, az asszony ismét a cortra megy — s szalmaszála vízben — a gonoszlelkű férj pedig esztendőig üldögél a sötét börtönben. Szem és fültanuk előadása után tudom, hogy egy ilyen házi idyll után a férj 3 esztendei börtönbüntetést kapott, keresményét pedig — mert a börtönben dolgozni kell — annak rendje és módja szerint hazaküldötték az asszonynak s gyermekeinek.

Talán nem lesz nehéz mindezek alapján megérteni, hogy mennyiben és miért van igazuk azoknak a statisztikusoknak, a kik a házassági elválások számát legalább 25%-ra teszik. S miért van igazuk azoknak, a kik ily módon a házasság intézményének tökéletes összeomlásától félnek s végül: miért prédikálta az egyik chicagói methodista (protestans) püspök, hogy az Isten színe előtt kötött házasság nem választható el, mert

Krisztus Urunk kimondotta, hogy: *a mit Isten egybekötött, ember el ne válassza.* Alényeg és gyakorlat szerint Amerikában a képzelhető legnagyobb gyorsasággal, mondjuk, a gőz és villamosság gyorsaságával történnek az elválások. A kik kölcsönösen megegyeznek a válás gondolatában, azoknak elég három hét, ebben benne van a gondolkozási idő is s az elválás mindegyik boldogítására kimondatott. Vannak asszonyok, a kiknek több férjük volt, mint a hány az ujjuk, (nem csupán a kezujjakat értem.)

Mindezt azonban ne méltóztassék ismét úgy képzelni, mintha a házasság intézménye általánosságban ennek a borzalmasan szomorú áramlatnak a romboló útjába esnék. Ez csak egy áramlat. A csendes vizeken, az Egyesült Államok megállapodott, régi, tiszteltreméltó familiáiban épen a családi élet az, a melynek szépsége és tisztasága tiszteletre készíti az embert. A férj, a ki egész napi munkássága után este 6 óra táján végét veti a kenyérkeresetnek, a biznicnek, családjá körébe tér s ott a üszta boldogság örömeit élvezi. Vallásossága, erkölcsisége, a nők iránt érzett, sokszor nagyon is meglepő tisztelete, megőrzi őt a botlásoktól.

Ép ezért látja csodálkozva az európai ember, hogy az amerikai leány éjfél idején egyedül sétál hazafelé egy-egy fiatal emberrel. A mamák nem mindenütt vesződnek a gardedam súlyos és sok bóbiskolással járó sánemunkájával. Rábizzák leányukat egy jólelkű fiatalemberre, a ki hűségesen elkiséri, sőt vissza is kíséri táncosnőjét, gardedami minőségében azonban mindig szeme előtt lebeg a nehéz szó: a házasság terhe mellett.

S a házasság megkötéséhez nem okvetlenül szükséges a kopaszság, az őszülő fűrtök, a csoszogó, vagy podagrás lábak, a vendéglői koszt végleges megünása s leg-

alább 30 esztendő. Ó nem! Az Egyesült Államok törvényei korább megengedik az ifju embereknek, hogy házasságra lépjenek. A leánynál több államban elég a 14 éves életkor is. Ezért láttja az ember akárhányszor, hogy fiatal férfiak, a kiknek a pehely alig ütközik még ki az állukon, már altatgatják, csititgatják az ölükben, vagy a vállukon visítő apróságot, vagy huzzák annak rendje és módja szerint a gyermekkocsit. Megjegyzem, hogy Amerikában ugy szólván sohase láttam, hogy a gyermeket az édesanya cipelte volna az utcán. Ó nem! az a férj joga és kötelessége! Hiszen csak nem kívánhatja, hogy remekül felpiperézett életépárja veszedelemnek tegye ki azt a suhogó selyemruhát, amellyel magát az utcán végigcsodáltatni kívánja. Valamint azt sem kívánhatja senki, hogy az apró béby az apró kacsóival letépje azt a gyönyörű három emeletes kalapot (ah! mélyen tisztelt hölgyi olvasóim! Amerikában láttam ám remek női kalapokat a kocsikerék nagyságától fölfelé a hatemeletesekig) a melyért a boldog férj legalább 10—20 dollárt izzadott ki. S amint vettem észre, a jó és hűséges férjek oly csodálatos türelemmel viselik ezt az édes terhet, mintha a természet könyvében szakasztottan így lett volna előírva.

Amerikában az angol nyelv az uralkodó. Egy generáció küzd még ősei nyelvéért, a második azonban föltétlenül elveszett az ó hazának.

Az angol pedig sokkal gögösebb, sem hogy más nyelvét tanulja. Mi majd darabokra törjük a beszélő szerveinket az idegen nyelvek elsajátításában, az angol pedig szuverén megvetéssel néz le a többi nemzetekre és azt mondja:

— A ki angollal akar beszélni, az tanuljon meg angolul, mert az angol a világ

közepe, aztán jön egy nagy semmi, aztán jönnek a többi nemzetek s legultoljára a német (ettől fél a rézorrú ánglius legjobban, mert ki fogja porolni. Ha el akarod rontani az étvágyát, dicsérd neki a németet s még a bifsztek sem izlik neki.)

Valamelyest igaza is van az ángliusnak, a mennyiben ő az európai nyelvekből lopkodta össze a magáét. Ha ő lopta, vagy mondjuk szelidebben: elsajátította, sajátítsa a többi megtanulás által vissza. Legtöbb szava van valamennyi nyelv közt, arra azonban büszke lehet, hogy valamennyit úgy lopta és még büszkébb lehet arra, hogy úgy csuffá tette, hogy a nevelő édesanyja se ismer rá. És aztán milyen fifikus a kis hamis a tolvajlásaiban. Ha úgy írja ki, mint a hogyan az eredeti nyelvben van, akkor másképp mondja, ha úgy mondja, mint a meglopottak mondják, akkor bizonyosan másképp írja és büszke és hiszi, hogy már senki se jön rá a turpisságra.

Hogy jellemezzem az ángliust, elég hivatkoznom egy esetre. Valamelyik Mikes gróf nevééről mondták ezt a bírálatot: — Furesa egy nyelv ez a magyar nyelv, úgy írja ki, hogy Mejsz és mégis úgy mondja ki, hogy Mikes.

Volt alkalmam tanulmányozni a különböző népek nyelvét beszéd közben. Angolt németet, franciát, spanyolt, olaszt, dán, svédet, norvéget, orosz, legutóbb a hajón a hindut. De talán legtávolabb a szláv és az angol vannak egymástól. A szlávoknak annyi mássalhangzójuk van, hogy csak a jó Isten, meg ők maguk a megmondhatóí. Mintha sziklákat ropogtatnának a nyelvük és fogaik közt. Az ember mindig bámul, hogy a szemeik egyenesen maradnak s nem bicsaklanak ki a törtető igyekezetben.

Ennek épen ellenkezője az angol nyelv,

különösen pedig az amerikai angol nyelv. Az amerikai a mássalhangzót nem mondja ki, a magánhangzókat pedig egytől-egyig elferdíti. Ha az ember a nyelvüket elkezd tanulmányozni, két hét múlva bizonyosan földhöz vágja a könyvet, szídván azt a nyelvet a kitalálójával együtt, a melyben nincs szabály, hanem csak kivétel. Az angolnak van — pardon: volna — 8 magánhangzója. Ezt 49-féle árnyalattal ejti ki. Az a-ból lesz e, az e-ből i, az i-ből ei, az o-ból a, az u-ból a stb., de hogy mikor lesz azzá, azt semmiféle szabály meg nem határozza. Ugy, hogy minden szót külön kell megtanulni leírni is, megkmondani is, mert homlokegyenestellenkező értelem kerekedik belőlük. Csak egy betűt mondj másként s már magát az angolt is zavarba hoztad (képzeltetik a nyájás és nyájtalan olvasók, hogy mekkora zavarba hoztam a tisztelt ánglius urakat én, aki minden betűt másként mondtam ki.)

A mássalhangzókra meg annyira lusta, hogy az egész művészete abban áll, hogy hogyan lehet őket kikerülni. Visszafelé egy fiatal angol asszony volt az asztalnál a vizavim. Jobb szórakozás hiányában sokszor félórákig mulattam a nyelvén, gyönyörködve benne, hogy miként mozgatja. Valami nagyszerű volt az az akadályverseny, a hogyan ki tudta kerülni a halálos ellenségét, a mássalhangzót. Mintha forró kása lett volna aszájában, úgy csavargatta jobbról balra, egyedül arra vigyázva, hogy össze ne akadjon vele. Botrányosan nehéz ez az idegen embernek, de ne gondolja senki, hogy az amerikai valami könyvedén birkózza le. Épen nem. Ha két amerikai üzletet akar csinálni, azt csak nappal, illetőleg világossal lehet elintézni. Olyankor szembe ülnek egymással és nézik egymás száját, hogy miként mozog. Egy-egy betű, a mely a kiírásnál egyféle

alakban jelenik meg, a kimondásnál négy-öt féle szint játszik s homlokegyenest ellenkező jelentése is lehet s ha a sok közül sikerült az igazit kihalászni, akkor megkönyebbülve lélekzenek fel s kész az üzlet. Így tesznek az angolok. A nem angolok mutogatnak, vagy legjobb esetben papírra írják le, — ha tudják, — hogy mit akarnak. Utközben, ha magamra maradtam, bizony én is így diskuráltam és csodálatos dolog, hogy így meg tudtam magamat értetni és megértettem pl. egy angol utitársamat, a ki örömmel dicsekedett el vele, hogy ő Alaskából, a Csendes Oceán partjáról jött, bejárta a Yellstowne-parkot s írásban elmondta az összes élményeit.

Ez azonban ritka angol volt, mert a legtöbb úgy néz keresztül az ember feje fölött, mintha őt a hatodik napon egy fél nappal legalább is előbb teremtetten volna az Urísten, nem délután, mint a többi embert, hanem délelőtt s neki patentja volna arra, az egész világ fejét kelkáposztának nézze. Ha leül avonaton, leveti a kabátját, mellényét, szétteregeti az ujságját, fölrakja a lábát, betesz egy adag bagót, jobb esetben gumit s rág-rág és legfeljebb akkor morog, ha valaki hangosabban mer körülötte létezni. Ha kérdezel tőle valamit, azt mondja: nincs időm — s mehetsz tovább. Erről ismered meg az igazi angolt, ha visszabeszélsz nem vesz észre vagy boksza fogja az öklét s akkor jobb, ha odább állasz, mert úgy szállítanak el.

AMERIKA VALLÁSOSSÁGA.

A sok nem szép közt sok szépet is találtam Amerikában s ezek között talán legjobban imponál nekem Amerika vallásossága. Nem egészen, úgy nem szép, hanem részleteiben.

Őszintén hívő lélek volt maga Washington György, ilyenek voltak az ő fegyvertársai, a kik valamennyien Isten nevében indították meg azt a harcot, a melyet az Istentől az embereknek ajándékozott adományokért, az életért, a szabadságért s a boldogságért vívtak. A harcok után, midőn a köztársaság alaptörvényeit megalkották, törvénykönyvbe iktatták a vallásszabadságot is, hogy kiki a saját meggyőződése, lelke sugallata alapján imádhassa Urát és Istenét. Az emberi gyengeség és gyarlóságok megamisították ugyan ezt a tiszteletreméltó felfogást, mert hiszen pl. a katolikusoknak a sorsa az angol Amerikában sokáig nem volt külön, mint az európai anyaállamban, üldözték azokat, a kik a kath. vallást s annak szertartásait követték. Ezt azonban nem az állam törvényeinek, hanem egyeseknek a rovására kell írunk. Idők folyamán azonban ez a szűkkebbiség engedni volt kénytelen az igazságos és okos felfogásnak s ma bátran mondhatjuk, hogy Amerika a vi-

lág leglojálisabb állama minden vallási meggyőződés felkarolásában, illetőleg megvédésében. Az amerikai jól tudja, hogy a ki az Istentől fél, az megtartja annak törvényeit is, az Isten pedig követeli tőlünk emberektől, hogy adjuk meg a császárnak a mi a császáré. Az Egyesült Államok kormányzata bölcsen belátta, hogy minden országnak támasza, talpköve a tiszta erkölcs s a vallás, a melyből a tiszta erkölcs sarjadzik.

Mennyivel magasabban áll e tekintetben Amerika Európánál, a vén kikopott, lelkében kiélt, összeaszott, önmagát gyűlölő, saját gyermekeit felfaló, öngyilkos Európánál. Itt jóformán minden ország törvényhozása azon töri a fejét, hogy hogyan és milyen bilincseket rakjon az ember vallási szabadságára. Támogatás helyett gúnnyal és szitokkal jutalmazták azt az intézményt, amely nemcsak hogy nem támadja, és nem akadályozza az államot munkájában, hanem legjobb segítsége lenne neki abban, hogy lelkiismeretes, istenfélő, embert becsülő polgárokat neveljen a nagy összeségnek.

Nagyon jellemző erre Gibbons baltimorai érseknek beszéde, a melyet biborossá avatása alkalmával mondott. Sajnálom, hogy szó szerint nem idézhetem szavait, de kivonatossan, azt hiszem, megközelíthetem őket. Épen arra az időre esett az a gyalázatos tény, hogy Franciaország, Európa kikopott vén rueja megtámadta a párisi érseket és fogáságba hurcolta azért, mert katolikus vallásának bátor megvallására serkentette hiveit abban az országban, a hol gyalázni, káromolni szabad az Istent, de megvallani és imádni nem.

— Büszkének vallom magamat — mondotta, hogy polgára lehetek annak az államnak, a hol mindenki szabadon imádkozhatja Istent, a hol a vallásszabadság a törvénynek

nemcsak betűjében, de szellemében is bírja gyökerét, a hol az államhatalom nemcsak nem támadja, hanem minden tőle telő esz-közzel elősegíti annak sikereit.

Ugyanakkor a protestáns Roosevelt üdvözölte az új kardinálist és kifejezést adott annak, hogy az Egyesült Államok kormánya boldognak nevezi magát, mikor a kath. Egyház élén Gibbons kardinálishoz hasonló férfiakat lát s az állam ölbe tett kezekkel nézheti országának virulását mindaddig, míg olyan intézmények támogatják előre törtető útjában, mint a kath. Egyház.

Én az amerikaiak gondolkozását így szűrtem le:

Az én vallásom az én anyám. Mikor megszülettem, az én Istenem nevében fogadtott. Még nem nyilott ki a lelkem s már a vallásom házába vitt, hogy ott imádkozzék értem. A kebelén nevelt, az első gügyögő szókat, a legédesebb ábrándokat, színes szép történeteket, lelket zsongító, szívet bátorító, izmaimba erőt, kitartást hívó gondolatokat ojtott belém az én anyámról, az én vallásomról. A reménye benne csillog az ég minden csillagában, a szeretete benne lobog minden csepp véremben, erejét érzem az izmom minden rostjában, a csontom rugalmasságában. Ha fáj a szívem s ha mindenki elhagyott, ő megvigasztal, ha vétkeztem s összenyomná lelkemet a bűn tudata, ő megbocsát, ő fölemel. Örömben velem van, bánatomban sohase hagy el, tudom, hogy halálos ágyamon utolsó sóhajom az ő nevével száll el és akarom, hogy az utolsó utamra, siri pihenésemre is ő kísérjen ki s az én hitem szymbolumának árnyéka boruljon porladó fehér csontjaimra. Ez az én hitem, ez az én ragaszkodásom, ez az én vallásom, ez az anyám . . . Ne bántsod az anyámat! Te nem ismered, te nem tudod, ki az én

anyám. Ne kritizáld, hiszen látom, hogy nem ismered, ne sértegeds, ne csufondároskodj körülötte, ne öltögesd rá a mocsos nyelvedet, ne piszkítsd be a ruháját a sáros kezeiddel, mert fölláztatod a véremet és mérget csöppentesz a tollamra. Ne akard leszakgatni a ruháját, mert talán diszesebb mint a te anyádé, hiszen évezredekig szolgált érte; ne akard megtépni ezüstös ősz fürtjeit, mert te fiatalnak tartod magadat. Talán te szigorúnak, kemény tekintetűnek, követelőzőnek látod, a szokásai, a házi rendje nem tetszik neked — hagyd! nem ismered, ha nekem jó te ne duhajkodj, ne követelőzz a mi családi szentélyünk áhitatos csendje körül. Amerika így gondolkozik a vallásokról. Nemcsak az állam, nemcsak az iskola, hanem az egyén is.

Nálunk a legutolsó kétfallábu ujság-írócska nemzeti missziót, kultur munkát teljesít, (ő azt hiszi), ha a katolikus Egyházon egyet rughat, ha papjait, intézményeit meggyanusíthatja; ott az ujságok, mint a közvélemény hordozói nemcsak szívesen támogatják az egyháziakat munkájukban, hanem mintegy védelmezői lesznek akkor, a mikor következetes hallgatásukkal megakadályozzák az esetleges hibák kitrombitálását, amely végtére mindenütt lehetséges, ahol emberek vannak. Természetes, hogy ezt nem az Amerikában megjelenő magyar lapokra, hanem a másnyelvű lapokra értem. Ó, a magyar lapok azok hivek önmagukhoz, s a hazai erkölcsökhöz. Különösen némelyik jóformán minden számban feltrancsiroz valamely egyházi intézményt és személyt olvasóinak. Sokszor oly buta indokok alapján, hogy valóban számításra kell olvasóinak korlátoltságára, hogy nem látnak át a kicsinyeskedő személyeskedés, rosszlelkűség és fajgyűlölet szitáján.

A kath. Egyház nem régi Amerikában. Létezni előbb is létezett, de határozottabban a múlt század ötvenes és hatvanas éveiben kezdett kifejeződni. Az akkori vallásilag kifejtett társadalom, tehát protestáns társadalom nemcsak szívesen nem látta, sőt minden lehető módon gátat vetett az útjába. Persze a társadalom s nem az állam törvényei. Azok megadták az egyháznak a szükséges szabadságot s ez a szabadság, vagyis az erők kifejtésének szabad joga határtalanul kedvezett az egyháznak. A mit Angliában megtiltottak neki, hogy templomokat építsen, hogy misét mondhasson vagy hallgasson, hiszen néhány évtizeddel ezelőtt teljes vagyonának elvesztésével lakott az, a ki ily szörnyű bűntényben résztvett — az itt szabadságában állott. Ennek lett a következménye, hogy az Egyház ma Amerikában a hívő népnek legalább felét számítja tagjai közé.

A tiz év előtti népszámlálás szerint a katolikusok száma tizenkét millió volt. Itt nem a hivatalos népszámlálást értem, mert abban a százféle statisztikai rovat mellett csak egyedül a vallásnak nem került rovat. A statisztikát maga az egyház készítette, természetesen csak azokat számítva tagjai közé, a kik az egyházhoz tényleg, vagyis áldozataik révén is hozzátartoznak.

Ez tiz év előtt történt. Azóta a nagymérvű kivándorlásokkal, a katolikusok normális szaporodásával az egyház hívőinek száma meghaladja a 20 milliót, sőt a legújabb akvizícióval, a philippini szigetek népeivel bizonyára túlhaladja a 25 milliót is. Óriási ez a szám, ha elgondoljuk, hogy az Egyesült Államok lakosságának fele, a legutóbbi népszámlálás szerint tehát legalább 40 millió ember egyáltalán nem tartozik semmiféle nyilvános vallási társulathoz, vagyis vallástalan, nincs megkeresztelve vagy pedig

maga készít magának egy speciális vallási meggyőződést, a melyről önmagának, meg az Uristennek ad számot.

A katolikusok zömét az Angliából kivándorolt irek, ajrisok képezik, akik a mult században 1821-től 1890-ig 5—6 millió lélekre tehető számban vándoroltak ki a „jólelkű“ angol kormány atyáskodása elől. Vallási meggyőződésük erőssége szerint talán a világ legjobb katolikusai, akár a tiroliaiak, a kiknek vallásossága épen nem a külsőségekben, nem valami érzelmi vallásosságban, hanem az egyház törvényeinek komoly és következetes megtartásában áll. Az ajris csak a legnehezebb s igazán menthető esetben mulasztja el a vasárnapi szent misét, évenként nem egyszer, hanem többször, közülük igensok vasárnaponként gyónik, sőt naponta, is áldozik. Csodálatos ragaszkodással és tisztelettel viseltetnek papjaik iránt, egyházuk főntartására pedig annyit áldoznak, a mennyire talán csak a középkor hitvallói, illetőleg hatalmasai voltak képesek.

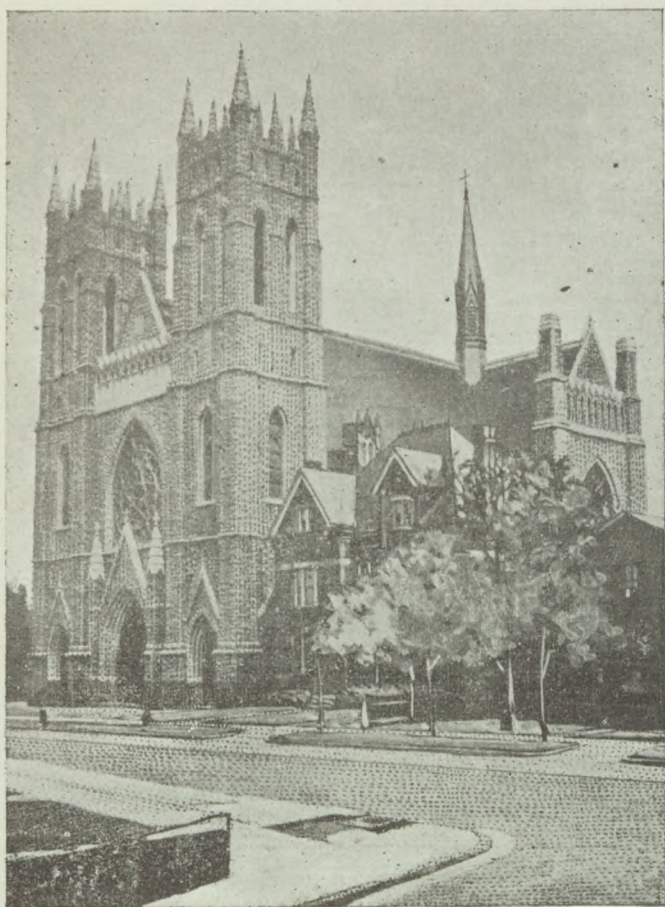
A többi népek katolikusai az ajrisok szabályai szerint alakultak át. Először elvesztették nyelvüket, aztán lassankint beolvadtak az amerikai ájris katolikusok gondolkodásmódjába és szokásaiba. Így járt 7 millió német s az amerikai magyarok azt mondják, hogy így fognak jární a magyarok is.

Amerikában az áldozatkézség a külső hőmérője a vallásos gondolkozásnak, ott az egyháznak nem 5 parancsolata van, hanem 6, a hatodik a templomok és az Egyház anyagi támogatására kötelez. A ki nem látta, szinte hinni sem tudja, hogy mennyi áldozatot hoz az amerikai hívő templomára s annak főntartására. Azalatt az 50—60 év alatt, a mióta Amerika lakossága háromszorosára, négyszeresére emelkedett, olyan temp-

lomok is épültek Amerikában, a melyeknek szépségére a jövő század is büszke lehet. A new-yorki szent Patrik templom pl., a melyet mint mondani szokták, az ajris szolgálók öt centjeiből (öt krajcár) építettek fel, a világ legszebb templomai közé sorolható.

A templomoknak azonban nem a szépsége, hanem a száma imponál inkább. Mikor Amerikába indultam, bizony azt hittem, hogy egy-egy város templomait könnyű lesz az ujjaimon összeolvasni s most azt mondom, hogy akárhány utcát találtam, — nem is hosszú utcát értek, — amelyben tiznél több templom volt.

Bostonban 100 év előtt nem akarták beereszteni a katolikusokat, ma ők, — mint a bostoni érsek mondotta, otthon vannak és vezetnek. Clevelandban 60 évvel ezelőtt tették le az első kath. templom alapkövét, ma — nem számítva a kolostorokat és zárdákat — 60 plebánia van. Buffalóban 70 év alatt 60-nál több kath. templom épült. Megjegyzem, hogy Clevelandnak fél millió s Buffalonak 400 ezerre tehető a lakossága. Chicagonak, a mely rövid idő alatt a világ legkatolikusabb városa lesz, csupán lengyel temploma és plebániája 25 van. A kath. plebániák száma 175, de némelyikhez 3—4 kápolna is tartozik. New-York az a város, a mely a világon ez időszerint a legtöbb katolikust számlálja, a legutóbbi népszámlálás szerint 1 millió 200 ezeret. Ezt a pár várost azonban csak példának vettem ki a többi közül. A mit bennük látunk, ugyanaz ismétlődik a többi kisebb-nagyobb városokban. Perth-Amboyban, a mely nem nagyobb Székesfehérvárnál, legalább 30 templom van. Az ajrisokon kívül tótok, lengyelek, németek, olaszok, magyarok, a latin és görög szertartású róm. katolikusok, valamennyi külön templomban dicséri az

Egy tipikus amerikai templom, mellette a plebánia-épület,

Uratsa vasárnapi nagy csendben élénkebben cseng-bong a harangok szava, mint akárhány őrségi vallásos európai város falai között. Ugyanez áll természetesen a protestáns templomokra is.

Az igaz, hogy akárhány templom csak fából épült s annyi még rajta az adósság, hogy háromnegyed része a levegőben lóg. De az előbbi Amerikában megszokott dolog, hiszen a házak nagyrésze is fából épült, adósság miatt pedig, a mint Európában nem, úgy Amerikában sem szokták ellicitálni a templomokat.

Még érdekesebb dolog, ha meggondoljuk, hogy a hivek mekkora áldozatot hoznak templomaikért. Amerikában nem jótékony földesurak, nemesszivű grófnék, püspökök vagy patronus városok építik meg a templomokat, hanem az egyszerű hivek adományaiból kerül ki. Minden család fizeti havonként az egy dollár egyházi adóját (5 kor.) az egyes ember 50 centet. Ez azonban az adakozásnak csak az egyik része. A másik a templomajtóban történik. A ki vasárnap misére megy, megfizeti a templomajtajában legalább a maga 5 cenjét, (nagy templomokban többet,) — ez körülbelül kötelező, aztán jönnek a különféle perselyezések, a melyeknél mindenütt a legtekintélyesebb polgárok állanak őrt s gyengéd szóval figyelmeztetik hitfeleiket az adomány nagyságára. Ehhez járul azonkívül a különböző stóla-fizetés, a mely szintén jelentősen nagyobb az ó hazainál.

Ne higgye azonban senki, hogy mindezt keserűséggel teszi a hívő. Nem. A vallásosság náluk is lelki szükséglet s ők maguk akarják mindezt. Tudják, hogy Amerikában semmit nem adnak ingyen, tehát a templom ékességeit sem. Mindenki büszke a maga templomára és sokszor bámulatos áldozat-

készséget fejtenek ki egyesek, hogy templomukat minél diszesebbé tegyék. A templomokban mindenkinek ülőhelye van s a templomokat mindenütt fűtik. Az amerikai megköveteli magának a kényelmet, ha már áldozatot hozott.

Érdekes jelenség pl. az is, hogy a lelkészek lakásait maguk a hívek mindennel ellátják, az elegáns butoroktól kezdve a legutolsó törlőruháig. A lelkész csak a ruháit és könyveit hozza s elfoglalja a püspök által neki kijelölt területet.

Az elmúlt évtizedek azonban nagyon kemény próbára tették a lelkészek munkarejét. Semmiből kellett valamit, sőt mindent alkotni. A hívek szétszórva, magukra hagyva voltak s a lelki elzúllás sorsának estek majdnem áldozatul. A magyarok apostola Böhm Károly, mostani buffaloi plebános volt, a ki ott hagyva hazáját Clevelandba költözött s ott maga köré gyűjtve a híveket, egy pompásan szervezett plebániát s szép templomot épített. Volt plebános, missionárius, száz és száz mérföldeket utazva hirdette az evangeliumot, míg szavai viszhangjaként egy egész sereg hitközség támadt. Az ő utbaigazításai alapján közel 40 kath. magyar hitközség van már az Egyesült Államokban. Böhm azonban nemcsak apostol, nemcsak hitvalló, hanem mátyr is volt, a kinek fejére, szívére saját hívei rakták a legsajgóbb töviseket. Önzetlenül munkálkodott s végül a saját hívei üzték ki, a kiknek jóvoltáért, lelke üdyeért egész életet — minden esetre testi erejét áldozta — s mindezt azért, mert előregedett.

Szóval a magyar Amerikában is csak magyar marad, a testvérháboru neveltje.

A sok érdekes momentum közül a kath. Egyház helyzetéről még csak annyit akarok megemlíteni, hogy az Egyesült Államok-

ban egy bíboros, tíz érsek és körülbelül 80 püspök van. A püspököket beigtatott plebánosok választják maguk közül, a jelölteket aztán Rómába terjesztik fel megerősítés végett.

Papneveldeket több egyházmegye együttesen tart fenn. Egyik sincs városban, hanem valamelyik pompás vidéken, nagyobb víz és erdő mentén. A növendékek száma több százra megy. Minden növendéknek két szobája van, egy nappali és egy hálószoba. Az elvont elméleti részeken kívül nagy tér jut a praktikus, hitvitázó, meggyőzni kész és meggyőzni tudó készségnek. A tanítás nyelve angol, a latinnak csak annyi tér jut, a mennyi a megértés szempontjából okvetlenül szükséges. Ezenkívül nagy gondot fordítanak a testedzésre. Az amerikai papok ép oly acélizmuak, mint civil honfitársaik, lapdázni, futni, sőt még bokszolni is ép úgy tudnak, mint honfitársaik. S ebben a játékban résztvesz maga a püspök is, különösen ha fiatalabb — ha pl. szentgyakorlatok alkalmával hosszas, lelki törődés után annak az ideje is elérkezik.

Egyébiránt a demokrácia a püspök és papság közt is tökéletes. Cím nincs, csak ez: Kedves Püspök! A hivatalos levél formája nem a nagy árkus, hanem a fél levélpapír, amelyre a válasz magán a levélpapíron érkezik meg pár rövid szóval. Legtöbb ügyet azonban telefon útján intézik el.

A fő az, hogy annak rendje és módja szerint el legyen intézve. A lelkész megtegye a maga kötelességét és pedig ne csak a lelkiekben, hanem az anyagiakban is. Pontosan fizesse az adósságokat, hogy a kifizetetlen diplomadósságokért ne a püspökök akarják elárverezni.

Annyi bizonyos, hogy a kath. Egyház tökéletes szervezetével, egységével, a romai

szentszékkal való szerves kapcsolatával sehol oly óriási haladást nem tett mint Amerikában. S akkor mikor Európában az Egyház fejét folytonos támadás éri, a mikor szabadsága békákba van verve éppen abban az államban, mely évezredek óta mindent neki köszönhet, Amerikában fölvetették a kérdést, hogy a pápa tegye át székhelyét az Egyesült Államok területére. Hitében erősebb katolicizmus sehol se fogadná mint ott, nagyobb függetlenséget, szabadságot sehol a világon nem biztosítának neki, mint Amerikában.

Igy vélekednek az amerikaiak. Az ő lelkesedésükhöz, nagyotmondásaikhoz — s valljuk meg — nagyszabású cselekedeteikhez, teljesen hozzáillik ez a nagyszabású indítvány. Hogy sok mindenfélében lefőzték Európát, azt láttam s ha a katolicizmus földi vezérének megtisztelésében ők akarnak elüljárni, szintén érthető. De az is érthető, hogy ez a vágyakozás a mi látókörünk területén belül továbbra is megmarad jámbor óhajtnak. Mindenesetre érdekes téma azonban a szabadon és magasan szárnyaló fantáziák számára a terveknek és a lényeket nem érintő változásoknak sorozata, amelyek elé a kath. Egyház ilyen megváltozott viszonyok közt tekinthetne!

Még egy érdekes dologra akarok az amerikai katolikusok belső életéből rámutatni: a *Columbus egyesületre*. Akármennyire különösnek tetszik is, de van az amerikai katolikusok közt egy nagyszabású titkos társulat, a mely a szabadkőmivesek szervezetéhez hasonló. Titkos társulat, a mennyiben alapszabályait és működéseinek eszközeit a világgal egyáltalán meg nem ismerteti, másrészt azonban oly óriási kereteket ölel föl, hogy az amerikai katolicizmus életében nagy jelentőségű szerepet játszik. Körülbelül 300 ezer tagja van az Egyesült Államok

területén és pedig a szóvivő, erőben és tekintélyben leghatalmasabb polgárok sorából. Egyik városban, a melynek kath. vallásu lakossága körülbelül Székesfehérvárnak felel meg, 300 tagja van. Egyik barátom kieszközölte, hogy engem is meghivjanak a titkos ülésükre s ámbár a tagfelvétel és a működés tervezésének legnagyobb része a nyilvánosság teljes kizárásával történik, mégis sikerült megtudnom annyit, hogy a tagfelvétel egyik legfontosabb pontja az, hogy a felveendő meg tud-e felelni a nagy katekizmus bármely kérdésére, feddhetetlen életet él-e s hogy esztendőnként legalább egyszer járul-e a szent gyónáshoz és áldozáshoz. Az egyesület célja a katholicizmus terjesztése és megerősítése, templomoknak s egyházi intézményeknek fölkarolása. Hogy bőséges terrenumuk van, az bizonyos, mert az Egyesült Államok területén a legutóbbi népszámlálás alapján 80 millió ember él s ezek közül 40 millió vallás nélkül, keresztség nélkül él, illetőleg semmiféle felekezethez nem tartozott. Ezek közül bőven halászhatnak a maguk meggyőződésük vallóihoz. Hogy miért titkos az egyesülésük, nem tudom, de érdekesnek tartom s azt hiszem az emberi természet titokzatosságára hajlásában találja a magyarázatát.

Hogy a protestánsoknak szintén van ilyen egyesületük s hogy mindakettőt nők is segítik a térítés munkájában, magától érthető s hogy a nők áldozatos lelkesedése, kitartó munkássága igen sok helyen buzgó forrása a sikereknek, a dolog természetével jár. Az igen nagyszámu apácák és szerzetesrendek mellett a katolikus vallásnak apostolai és missionáriusai a nők sorából állnak elő.

Az a szabadság, amelyet a kath. Egyház az Egyesült Államokban élvez, természetesen szabad szárnyalásra nyitott teret a többi keresztény felekezeteknek is. Valóban alig hallottam panaszt, a mely a kölcsönös türelem rovására íródott volna. Vannak féltékenységi jelenetek, kölcsönös határsértések, itt-ott lélekhalászás — persze egyik részen épen úgy mint a másikon, de hát ez mindig előfordul ott, a hol emberek vannak, a hol a meggyőződés erőssége nem bírja a maga medrét, hanem a szomszédos területről szakgatja a partokat. Annak azonban végtelenül örültem, hogy a magyar katolikus és református papokat, mint jó magyar embereket, nem egy helyen testvéries együttérzésben és egyetértésben találtam.

Ha valahol, hát Amerikában, szabad tere nyílt a protestáns alapelvnek a szabad vizsgálódásnak, a Biblia szabad értelmezésének. Mondják, hogy talán sehol a világon annyi felekezet nincs, mint Amerikában. Valamennyi Krisztust vallja vallásalapítójának. A katolikusoknál is akad itt-ott egy-egy independens, független katolikus hitközség, a mikor a pap összekülönbözött a püspökével és nagyobb hatás kedvéért az egész romai anyaszentegyházzal, magával rántott néhány száz hívőt s külön egyházat képez. Ezek azonban a papjuk elmulásával maguk is megszűnnek. A protestánsoknál legalább háromszázra tehető a különböző árnyalatok száma. Leghatalmasabbak közülük a methodisták és episcopálisok, a kik körülbelül az anglikánokkal volnának egyenlők. Kisebb nagyobb eltérés azonban bőven van közöttük. Sokan közülök erősen közelednek a romai egyházhoz. Nem egy protestáns templomban fordultam meg, s bizony az első tekintetre csak az örök lámpa hiánya mutatta, hogy nem katolikus templomban vagyok.

A beosztás, az oltár, sőt még a képek, különösen az üvegfestmények sem hiányoznak. Külső diszük, pompás, eredeti építkezésük pedig szinte párját ritkítja. Gyönyörű terméskőből épültek s a stylusnak oly sajátosság szépségeit tükrözik vissza, a mely sokáig leköti figyelmünket.

Egyébiránt maguktól az Amerikába szakadt magyar a protesztáns tesvéreinktől tudom, hogy náluk a hit gyakorlása, a belső vallásos élet sokkal erősebb, mint idehaza.

— A gyerekek itt sokkal jobban érdeklődnek a biblia iránt — mondotta egy protestáns ur; — mint odahaza. Esténként egyik legkedvesebb szórakozásuk, hogy előveszik a szentírást és egyes részletek okos és helyes magyarázására keresnek és találnak megfelelő szöveget. Őszintén megvallom, hogy sokszor szégyenkezniem kell a hiányos ismereteim miatt, a mikor a gyermekeim kérdésére nem tudok feleletet adni. Bizony itt jobban csinálják, mint odahaza. Annyi bizonyos, hogy a vallási élet itt sokkal mélyebb, mint az ó hazában. S ebben a mélyen vallásos protestáns Anglia adta meg a követendő példát.

Hogy a szabad gondolkodás, illetőleg a szabad vizsgálódás elve mennyire hódító formában jelentkezik, példát hallottam rá, hogy pl. a protestáns templomot átengedték arra a célra, hogy benne a kath. hithirdető magyarázza a két vallás közti különbségeket.

A templomok sorsát egyébként a hatalmasok és gazdagok meglehetősen a maguk felfogása szerint intézik. Pittsburgban pl. egyesek nem voltak megelégedve a maguk lelkipásztorával, azért 3—4 gazdag család elszakadt a többitől, gyönyörű gusztusos templomot építtettek, tartanak maguknak

lelkészt, a ki úgy prédikál, a hogyan nekik jól esik.

Talán sehol a világon nem talál az ember annyi különösséget a vallás hirdetésében, mint Amerikában. Nem egy városban találtam ponyvával leterített gömbölyű területet. Azt hittem először, hogy sergő, magyarul ringlspiel, míg a fölírás megmagyarázta, hogy esténként 8 órakor ez meg ez a lelkész nagyon szép szentbeszédet fog tartani, a melyet muzsika előz meg, sőt teát is szervíroznak. Chicagóban az egyik lelkész a koncerttermet vette ki hallgatói számára, a hol a hirdetés szerint minden szombaton este pompás muzsika csalogatja az embereket, a mely után természetesen a hit igazságait is belecsepegtetik a meglágyult lelkékbe.

Egy másik érdekességszintén Chicagóban hallottam, a hol úgy állították visza a régi keresztények legendás testvéri szeretetét, hogy az istentisztelet előtt és után megcsókolták egymást. Persze a férfiak a férfiakat, a nők a nőket. Így gondolta ki az új vallás alapítója. A hivek száma azonban mindössze csak háromra rugott. A negyedik jelentkező csak oly föltétel alatt volt hajlandó az igába hajtani fejét, ha az alapszabályok ezen pontját megváltoztatják, vagyis, hogy neki férfi létére a nő hittesvéreket is meg lehessen csókolnia. A vallásalapító dűnnyögött egy ideig, aztán fordított egyet az alapszabályokon és jóváhagyta a jelentkező ur óhaját. S nem lehetetlen, hogy ezen a réven a hiveinek száma rohamosan fog emelkedni.

Bárhogy vesszük azonban ezeket a különös tényeket, egy bizonyos, hogy a vallás eszméje az ember szíve mélyén gyökeredzik. Sokszor tört alakban jelentkezik, de jelentkezik. Az emberiség milliói a világ kezdeté-

től kezdve törik magukat utána s hiába hi-resztelik egyesek agyrémnek, kiirtani nem fogják mindaddig, míg az ember testét a lélek élte, amely a felsőbb, a nemesebb után vágyakozik.

Az utóbbi években nagy számmal lepik el Amerikát a zsidók. Különösen az Oroszországból és Romániából kiüldözött zsidóság veszi útját Amerika felé. Két évvel ezelőtt csupán New-Yorkban 163 ezer (nagy részt orosz) zsidó telepedett le. A kisebb kereskedelem jórészt a kezükbe jutott. New-York utcáin alig találunk boltot, amelyben nem zsidók volnának a cégtulajdonosok, annyira, hogy az angolok féltékenységét is fölébresztették már. Az öregek hiven ragaszkodnak vallásukhoz, az ifjabbak azonban, amint zsidóktól hallottam, nagyrészt az atheizmusba, illetőleg a racionalizmusba és materializmusba süllyeszti vallási meggyőződésüket.

Legérdekesebbek vagy legalább leglármasabbak az *Üdv hadseregének* (*Salvation Army*) katonái. Az ember sokszor meglepetve látja és hallja, hogy az utcán nagy csődület van. Ha odamegyünk, látjuk, hogy egy egyenruhás bácsi üti a nagydobot, a másik harsogtatja a trombitát, hogy majd a gégéje szakad ki. Gyerek, asszony, férfi rohan a zaj nyomán s mikor már elegenden vannak, akkor előáll egy egyenruhás jóhangu ifju s harsány hangon előadást tart az emberek romlottságáról, bűneiről s a javulás szükségességéről. Az üdvösség — szerinte — csak az Üdv hadseregében található föl. Az üdv hadseregét Booth tábornok verbuválta össze. A tagjainak, illetőleg pártolóinak száma ma már százazrekre megy. Nem annyira vallásos társulat, mint inkább az erkölcsök nemesítésén fáradozik. Azért fölkarolja a züllötteket, a részegeseket, a börtönviselteket, hogy jó utra vezesse őket. Vannak nagy palotái, pompás

telepei, ahol sok ezer éhezőnek juttatnak kenyeret, vagy segítik őket munkához, 1904-ben pl. 800 ezer dollárt fordított jótékony célra és 44 ezer 508 ember számára közvetített munkát.

Mindez Amerikához illik, a jónak, a rossznak, az ellentéteknek, de mindenesetre a humbugnak hazájához.

S ha már annyira belemelegedtem a különböző lelkiáramlatok taglalásába, meg kell emlékezni egy különös mozgalomról, a temperencek, a mértékletesek egyesületéről. A míg minálunk vigan virágzik a korcsmaipar s Magyarországnak megmarad az egyetlen kiviteli cikke, a bor, — mert annyi terem, hogy nem vagyunk képesek már meginni — addig Amerikában ismét a praktikus oldaláról nézik az embereket s azok szenvedélyeit. A vasárnapi korcsmázásokról teljes betiltásáról később szólok. Az Egyesült Államok népe azonban látva azt a borzasztó rombolást, a melynek az egyes emberek, általuk egész családok, sőt a jövő generációi is a szesz italok mértéktelen fogyasztása következtében áldozatul estek, *társadalmi uton* próbálta meg a másik végletet, a radikális kúrát, a szesz italok teljes eltiltását. A kik isznak, azok a *nedvesek*, a kik nem isznak, azok a *szárazak*. A két tábor közt elkeseredett harc folyik évek óta. Hogy győzenek, megszavaztatják a szavazó polgárokat. A melyik városban, vagy megyében (country) a temperencek győznek, ott szesz italokat egyáltalán nem szabad árusítani. Magánhasználatra, ládában a házához hozathat, de vendéglőben, jobban mondva étkező helyiségben drága pénzért sem kap. E helyett limonádét, szódavizet, gazózt (édes szódaviz) fagyaltot, s hasonló édes, vagy savanyu zamatu, de teljesen alkoholmentes italokat kap az ember.

Ha ilyen temperenc városba jut, a vendég-lőben az asztalra tesznek egy pohár vizet s hiába tiltakozik a magyar, hogy attól káka nő az ember gyomrában és békák fognak kuruttyolni benne a jövő héten, nincs pardon, legfeljebb jeget adnak a víz mellé, hogy elfelejtessék a pocséta ízét. Nekem azonban végtelenül tetszett ez az új fajtájú háboru, örömmel konstatáltam, hogy se a kákanak, se a békának nincs nyoma a gyomromban s keservesen sóhajtottam fel, hogy hol lenne a szép Magyarország, ha még ilyen eszméknek is lehetne társaságot kapni s nem foglalkoznánk a politikában 48-al és 67-el, a társadalmi életben sem a kártya és ivászat nemes versenyének, hanem megtanulnánk végre lemondani is azért, hogy a nemzetnek tőkét, kincseket gyűjtsünk.

Elmélkedéseimnek végén még csak azt jegyzem meg, hogy mindezen intézmények, akár vallási, akár erkölcsi intézmények legyenek, az államhatalomban rendületlen és mindenre kész támogatók találnak. Bármily különös és talán nevetséges legyen a vallás szertartása, az állam nem törődik vele, — hanem védelmezi. Ő tudja jól, hogy a vallások, a lelkiismeret belső szözei az állami rendnek csak támogatói lehetnek, ő neki tehát csak egy kötelessége lehet, hogy azok előhaladását a maga ereje szerint elősegítse. A papok, bármely felekezet papjai legyenek, az állam részéről a legnagyobb előzékenységgel részesülnek. Pénzsegélyt nem ad az állam. Egyetlenegy intézményt segített, a jezsuitákat, a kik egyedül tudták az indiánusokat megtéríteni, de a föltámadt felekezeti féltékenység folytán erről a segélyezésről lemondott. De erkölcsi, illetőleg erőbeli, ha kell fegyveres támogatásra az állam részéről minden felekezet bizton számíthat.

VASÁRNAP AMERIKÁBAN.

Amerika az ellentétek hazája. Még pedig az óriási ellentéteké.

Irtam arról a titáni küzdelemről, amely az arany körül forog, most a másik ellentétet mutatom be: a vasárnapot, amely az abszolút nyugalomnak, a tiszta békének napja. Az amerikai hat napon át dolgozik mint egy befűtött lokomobil, a hetedik napra azonban teljesen kifogy a tüze, — akkor ember lesz belőle, keresztény, családapa, a szórakozás barátja, stb. Szóval épen megfordította az előbbinek.

Szombaton délután még dolgoznak a gyárak, de már peda-nap van, — a magyarok így nevezik a fizető-napot. A kora délutáni órákban kifizetik a munkások két heti bérét, hogy legyen még alkalmuk bevásárolni. Mindenki siet megvenni azt, ami legszükségesebb — még a szeszes italokat is, mert szombaton éjjelután halálos csend áll be mindenütt. A koreshmák, — pardon — a szalonok hangosak még, a magyar tanyákon nekivadulva bög az ifjuság a babája után, akit ott hagyott az ó hazában, veri a

bár-t, azt a hosszú asztalt, a melyre a szalonos a tüzes italt felrakta, fizet boldognak, boldogtalannak, siet is, hogy éjfélig bedagadjon a torka, mert akkor a szalont bezárják és hétfőig senki fia nem kap italt, hacsak a szalonos nem kockáztatja meg az ekszisztenciáját és nem ad italt a törvény tilalma ellenére.

Vasárnap reggelre ünnepies csend ül a városokon épen úgy mint a vidéken. Akár a mi ákácfas kis falunkban. A templomok kis harangjai csengve-bongva hívják az imád-ságos népet falaik közé. Szinte könnyekig megható, mikor egy-egy kisebb városban is széltében hosszában 20—30 templom harangja csendül meg az Isten dicséretét hirdetve. A templomban csupa elegáns, finom népet lápsz. Ujdivatu, emeletes kalapok, suhogó selyembluzok, könyékig érő keztyük ékitik a missek füzőbe szorított formás termetét. Itthon kapát, lapátot forgatott, most a zseb-kendő-gyárban vagy szivargyárban görnyed, rontja a tüdejét, de fehér, nem napsütött az arca és angolul beszél, ha szerit teheti. A misterek hasonló eleganciával kompareálnak. Fekete vagy sötét, legujabb szabásu a ruhájuk s a misszekéhez hasonlóan kopogós a cipőjük. Ez Amerikában így divat. Szinte beleszédült a fejem, mikor hazámfiait, a mi magyar földünk népét ebben a miliőben láttam, mikor mint a tengeráradat felzúgott ajkaikon az ének: *Im arcunkra borulunk előt-tec nagy istenség!*

Mit tagadjam, nincs rajta szégyenleni való, valahányszor beszélni kezdtem nekik s jó erőteljes dunántuli dialektussal a magyar haza rajongó szeretetével, áldásával, egy erősen érző szív minden áradozásával üdvözöltem őket, elfogódott a szívem, könny szökött a szemembe. Aztán beszéltem nekik az édes szülőföldről, amely nevelte, táplálta

őket, amely gyermekreményeiknek s ifjúkori ábrándjaiknak szülőanyja volt, beszéltem a hegyekről, a mezőkről, a rónaságról, a pity-palatty szaváról, a buzavirágos, pipacsos, szarkalábos vetésekről, az aranykalásszal ékes rónaságról, a magyar dalról, a kis harang szaváról, az ákácfalombos kis temetőről, a hol őseik fehér csontjai porladoznak, akkor megeredtek a könnyek, az erős férfiak visszasírták, visszazokogták a multat, keserőséggel látták a leküzdhetlen jelent s a komor jövőt, hogy azt a feledhetlen szép országot, szülőföldjüket, édesanyjukat talán soha, de soha viszont nem láthatják.

Úgy éreztem magamat, mint a milyen érzelem átjárhatta a magyar ember lelkét akkor, a mikor a tatárdulás után végig tekintett a feldult magyar vidékeken. Én is csupa halottakat láttam előttem — halottakat Magyarország számára. Üres a bölcső, árván maradt a kis ház, az apró falucska soha sem fogja ezeket többé viszont látni. Meghaltak nekünk, akárcsak eltemettük volna őket — mindörökre. Én úgy éreztem, én úgy sirattam el őket.

Vajjon lesz-e a jóságos Istennek számunkra még annyi kegyelme, hogy megelégtelve szenvedéseinket, a megbűnhődött mult után egy jobb kor hajnalát virrasztja föl szegény hazánkra, vagy odaát, a nagy tengeren túl, az ígért földjén egy új Magyarország verődik össze az elégedetlen, sorsüldözött szegény véreinkből.

Sokan elkallódnak közülük, de sokan a réginél állhatatosabban ragaszkodnak ősieik hitéhez, a melyet áldozatok után tanultak meg méginkább szeretni és nagyra becsülni.

Annyi bizonyos, hogy a magyarság a templomba körül csoportosul s a templomban ujul meg lelkének minden nemes gondo-

lata. És ez az egyetlen hely, mely őt hazájával is összekapcsolja.

A vasárnap egészen az áhítaté és a pihenésé. Az Egyesült-Államok törvényei a munkaszünetet a legvégső határig kiterjesztik. A posta nem közlekedik, sőt az ujságok is legkésőbb szombaton délután adják az ünnepi számaikat, mert hétfő hajnala előtt még az ő munkájuk sem kezdődik meg. Az első ujságot azonban hétfőn a reggeli posta szállítja már. Táviratokat nem kézbesítenek, a vonatok pedig külön menetrend szerint legalább is megfelelően közlekednek. A villamosok természetesen annál nagyobb forgalomban vannak, mert a hivek legnagyobb része villamoson jár a sokszor 20–30 kilométernyi távolságban levő templomába.

Délutáni isteni tisztelet helyett késő este 8 óra táján mennek az amerikaiak templomba. Így több idő jut a szórakozásra s a szórakozás után az Isten házába is elérnek. Aztán meg még egy érdekes része van a dolognak: este a misztikus homály, a mely jobban megfelel az Isten után vágyódó lélek szomjúságának, végül pedig remekül érvényesül az a pompás villanyvilágítás, a melyben az angol templomok, még a leg-egyszerűbbek is mesés rekordot érnek el. Nem százakra, hanem ezrekre megy a villamos lámpák száma, a melyeket különösen az oltárokon oly csodálatos ügyességgel alkalmaznak, hogy az ember nem is a földön, hanem a csillagos menyorszámban képzeeli magát.

A vasárnap délután szórakozásai valóban meglepik az embert. Az egész utca tele van pöffékelő automobillal. Mert ha valahol, hát Amerikában mesés hódítást tett ez az új jármű. 1000 dollárért már egész csinos autót szerezhet az ember, 5–10 ezer

dollárért egész családi hintók, a legtökéletesebb s legujabb rendszerű kocsik állanak rendelkezésre. Akárhányat maguk az asszonyok kormányoznak, oly egyszerűek és biztosan kezelhetők. Ezek a kedves luksushintók. Amerikai utamban barátaim jóvoltából nem egyszer jártuk be a kisebb-nagyobb városokat automobillal s mikor a szabadabb helyeken a személyvonat gyorsaságával száguldottunk, meggyőződtem róla, hogy az amerikai gyorsasághoz valóban az automobil a legméltóbb — hozzáteszem: jelenleg — mert ha a kormányozható léghajót forgalomba hozzák, az amerikai izlésnek ez a bizarrabb formája mindenesetre rövid idő alatt meghódítja a gazdag Egyesült Államok népét. Most azonban tény, hogy a gyárak nem győznek eleget termelni a szagos kocsiból. New-York államban — ha jól emlékszem — 240 ezer az autók száma.

Nagy kedveltségnek örvendenek azonban Amerikában a könnyű kis sétakocsik. Magas, rendkívül vékony talpu s majdnem kivétel nélkül gummikerekű kocsik, amelyekbe egy csinos lovacskát fognak. Legtöbbször a ház urnője hajtja a lovacskát, a mely büszkén röpi a könnyű terhet az árnyas fasorok alatt vagy az országutakon, a melyeket pompás jókarban tartanak, sőt a városok körül nem egy helyen 10—20 kilométernyi hosszúságban olajjal öntöznek, hogy a port lekössék. Mikor az ember egy ilyen délután végigszáguld az utakon s a sok kocsin és automobilon a pénzes emberek százait és ezreit látja, szinte káprázik belé a szeme és nem csoda, ha a pegazus szárnyaira ül és költeményeket ír az aranyország dús gazdagságáról.

Még érdekesebb, ha az ember egy-egy mulatóhelyet keres fel. Magam sem tudom, hogy hány ilyen helyen fordultam meg —

hiszen az idegennek, ha valamit, hát az illet okvetlenül látnia kell. — Nem is részletes beszámolóra akarok vállalkozni, hanem csupán egyet, a legnagyobb szerűbbet, a Coney Islandot akarom olvasóimnak bemutatni. Ez ragyogóbb Amerika valamennyi mulatóhelyénél.

Mikor New-York felé közeledtünk, éjjel a Coney Island mesés világítása kápráztatta el a szemünket. Hát persze szemtől-szembe is mögtapasztaltuk azt a tündéerkertet. Nem csodálja az ember, ha az amerikaiak lassankint kikopnak a mindennapi sablonokból s olyanfélekre kell adni a fejüket, ami minden többit — az egész világot lefózi. A Coney Island a Long Islandnak, a nagy szigetnek egyik csucsán terül el. Olyan pesti város-ligetféle. Tele van bódékkal, ezek a bódék azonban palotáknak, sőt tornyoknak felelnek meg. Van egész sereg színházuk, a hol a lenge baletten kívül a mozgófényképek leg-ultrább tökéletességeit, a zengerájok százféle nyikorgását, a pojácaák, dijbirkózók, légtornászok stb. stb. kifogyhatatlan mutatványait szemlélhetjük. Hogy a közönséget csábítsák, akkora s oly szörnyűséges portálékat csinálnak, hogy Éva gyermekei csakugyan beleharapnak a kíváncsiság almájába. Itt a pokol szörnyetegei viesorgatják ránk a fogukat, ki is van irva a neve, ott a Paradicsomot ábrázolják hatemeletes alakok. A kapunál maskarába bujztatott szerecsenek ütik a nagy dobót, hogy majd bele siketülünk. A belépő díj csak 5 cent (krajcár). Ott benn aztán egész sereg mutatványos bódé — pardon palota invitál. Minden 5 cent. Ez sergőt (ringlspiel) kínál. Persze nem olyant, mint a milyet a fehérvári vásárban produkálnak, a lovak csupa gyönyörűség, csupa drágaság, nem is csupán körben futnak, hanem hullámosan meg is hintáznak. Van olyan

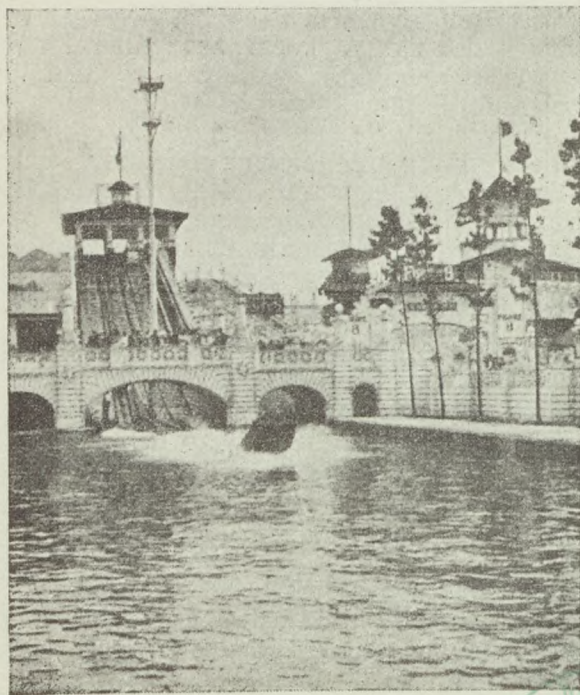
is, amelyik a levegőben bukfencet vető kocsikból áll. Az amerikaiak persze ez tetszik, mert a nyakát eddig úgy se törte ki, hátha sikerül most. Odébb egy komoly elefánt ballag. Ő a gyermekek barátja, 5 centért fel ülhetsz a háti kosarába s körülsétál veled, mint egy indiai herceggel. A kecskék azonban szintén nem főzetik le magukat, csinos kocsikon ők is fuvarozzák az apró fejedelmeket. Tovább a philippini sziget lakói parádézna Ádámétól nem sokkal különböző kosztümben. Óriási mulatságot nyújt egy sereg tükör, amelyben az ember torzítva látja a maga alakját, összenyomódva, mint a harmonika, szörnyű kövéren, vagy pedig megnyújtva hosszúra, vékonyra, mint egy sudár jegenyefa. Utbaesik egy hid, a mely egymás mellé rakott deszkákból áll, de minden deszka másfelé mozog a lábunk alatt, hogy az ember valósággal megtanul táncolni mire a végére ér. A komoly amerikai urak, vagy tisztes természetű asszonyságok dehogy mulasztanak el, hogy ezt a fura utazást meg ne próbálják. Hasonló ehhez az a kocsí, a melybe beleül az ember, de sohase tudja, hogy mikor ér az út végére. A talaj ugyanis deszkákból van, de folyton hullámszik, mint a tenger. A kocsink nekilódul egy völgynek, vigan megy egy darabig, de jön egy másik áramlat, a mely visszafelé vagy oldalt fordítja. Az amerikai persze halálra kacagja magát mire a keveredett utazásból révpartra ér, pedig csak öt centet fizetett érte. A különféle lövöldözésekről nem szólok, hiszen az itthon is közönséges dolog a mi vásárainkon, de azt az otromba mulatságot nem hagyom említés nélkül, a mikor egy szerencsen feketekoponyájaa céltábla. Kidugja egy nagy ponyva lyukán, a dobó művészek 5 centért kapnak egy csomó citromot s azzal próbálják megcélozni a buksi koponyát. A

derék néger vigyorogva nézi az ügyetlen dobálódzókat s a szemét se hunyorítja meg, mikor látja, hogy nem szakértővel van dolga, de ha ügyes a legény, a nyakába kapja fejét és csak a keményét tartja előre. Ha eltalálta, a derék társak meleg gratulációján kívül nyereménytárgy is adódik. Mi szegény európaiak azonban keményen leszóljuk a szabad Amerika fiait, a kik a testvériséget a négerrel szemben citrommal magyarázzák. A néger azonban türi ezt, mert elég jó kenyérkereset s mellett dolgoznia se kell. Odébb vattát esznek cukorból, vagy pedig pattogatott kukoricát, a mi Amerikában egyik legkedvesebb nyalánság, különösen ha cukorszószba van belehentergetve. A multság sokszor a boszankodásig megy, ha az ember a labirintbusba váltott jegyet, a hol egy kis területen keskeny folyosókon ismeretlen utak felé indul el és sohase tudja, hogy mikor éri végét, lehet hogy 2 perc múlva, lehet hogy két óra múlva, ezalatt kereng ugyanazon az uton, de sohasem tudja, hogy milyen irányban. Vannak keleti képek, a hol török szokásokat és táncokat mutattak be. (Itt majdnem kidobtak bennünket, mert nem győztük az előadás kezdetét kívárni.) Vannak komoly multságok is, mint pl. az erdőégés, a hol sötét teremben villamos reflektorokkal oly borzalmas képeket nyujtanak az égő erdőkről, hogy szinte segítségért szeretnénk kiáltani. Vagy még érdekesebb, a mit Chicagóban láttam, a mikor a hatvanas évek szabadságharcából adnak elő borzalmas jeleneteket. Előáll egy bácsi, a ki ékes angolsággal előadja a csatatér színhelyét. Vaksötétség borul a teremre, egyszerre megindulnak az ellenséges monitorok s olyan ágyuzást visznek végbe, hogy a dobhártyánk majdnem belereped, a hajókat agyonlődözik, azok bele-

hullanak a művészileg háborgó tengerbe, aztán felgyújtják a városokat, az erdőket, miközben mi is majd megfuladunk a füsttől, a bácsi azonban szaval oly lelkesen és tüzzel, mintha a szegény négerek felszabadítása valóban az amerikaiak szívének jóindulata szerint történt volna. A hallgatók zajosan tapsolnak, bizonyítva, hogy az amerikaiak lelkesedés tüze még mindig fennem lobog.

A legmulatságosabbat végére hagytam. A különféle hullámozó kocsikat. Ez igazi amerikai élvezet, a melynek mását Európában seholyse láttam még. Nyolcan-tizen beleülnek egy kocsiba, a mely nagy utra indul. Szép schweiji tájak vannak az óriási vászonra pingálva. Közbe-közbe vizesések robaja hallatszik. A koci kezdetben lassan megy, aztán mindig örültebben rohan föl a hegynék, le a völgybe 5—10 métert esik sokszor, hogy az ember szinte agyvelejétől, meg a gyomrától bucsuzik ilyenkor, aztán fölfelé rohan, meg újra lefelé, az asszonyok sikoltoznak, kalapjukba, szomszédjukba, meg a koci oldalába kapaszkodnak. Így megy ez percekig, míg végre az állomásra érünk. A legörültebb multságok közé tartozik s épen ezért legjobban tetszik az amerikaiaknak. Még vadabb az ugynevezett csiklandoztató. Ismét 8—10 vállalkozó beleül egy széles nyitott hordóba, a mely persze szépen ki van párnázva és ülésekkel ellátva. A hordót felvontatják 2—3 emelet magasságba, ott aztán eleresztik. Az útja kiszámíthatatlan tekervényeken vezet lefelé. Egyszer gyorsabb, máskor szelidebb, de sohase tudjuk, hogy merre gurul. A multság élvezői egymásnak esnek, jobbra-balra össze-vissza buk-dácsolnak, nevetnek, kiabálnak, jajgatnak, de főképp sikoltoznak, különösen az asszonyok, de azért a legtöbb megpróbálja, hogy a gyomrát amerikai rendszer szerint összerá-

zassa, mint az orvosságos üveget. — Jóval szelidebb és kellemesebb ennél a csónakázás. Persze nem európai módszer szerint. Az ember fölül a társaságával egy csónakra, a melyet kerekeken fölhuznak vagy négy emeletnyi magasságra. Mikor fölért, eleresztik, elkezd rohanni a lejtőn lefelé, vizesesen ugyan, de mégis az örült gyorsasággal forgó fogas kerekein. Így rohan le az ember négy emeletes magasságból, míg alul egy nagy tó fogadja. Persze mikor a csónak leér, belevágódik a vízbe, de az irtózatossébségnél fogva nem marad benne, hanem föl-vágódik vagy tíz méter hosszúságban a le-

Amerikai csónakázás a negyedik emeletről.

vegőbe, aztán újra a vízbe, négyszer-ötször, míg szép lassu lesz a járása, vége lesz az izgalomnak, meg a sikoltozásnak, part-hoz érünk s szépen kilépünk a szárazra, még csak be se vizesedtünk, mert a szétloccsanó víz nem bennünket ért, hanem oldalra vágódott szét. Persze nem én volnék én, ha mindezeket magam is végig nem csináltam volna, különösen az utolsót vagy fél-tucatszor, mert hát ez az érdekessége mellett elég kellemes is és én nem azért mentem Amerikába, hogy a mit elmondok, csak hire után mondjam el. Csak egyet nem próbáltam meg, azt a furcsa csuszkát, a mely még az amerikaiak felfogásához mérten is abszurdum. Ismét fölmennek egy magas 2—3 emeletes emelvényre s onnan nagy gyorsasággal lecsusznak, de nem kocsiban, hanem egy vályu forma mély csatornán s a saját külön — hogy is mondjam — pardon! ülőhelyükön, a mely különböző kanyarulatok után ér el a végső ponthoz. Persze a legtöbb utas azalatt felborul s négykézláb mászik ki a mulató publikum közé. Ez különösen a lefelé csuszó nőkre nézve épen nem lehet kellemes, de az amerikai első sorban a maga mulatságával és érdekességével törődik.

Mindennek azonban nem adtam meg még a külső keretét, a mi az egésznek a külső vonzóerejét képezi. Minden mutatvány — a mint említettem már — csinos, nagyon szép, vagy pláne csodálatosan nagyszerű s mindenekfelett vonzóan érdekes épületben van elhelyezve — egyébként az emberek nem vennék észre s hiányoznák a humbug s az 5 centeket nem hordanák garmadára. Az egész csoportnak tündéri érdekességét a kivilágítás nagyszerűsége képezi s ebben az amerikai szinte utolérhetlen. A villanyvilágítás lámpáit szinte örületesen pazarolja. Már a bejárat, a mely diszességével, cirá-

dáival nappal is megbámulni való, ezer és ezer láng fényében kápráztatja a szemünket. Az egész épülettömbön alig van félméternyi terület, a melyet egy-egy izzó lámpa meg ne világítana. A mit az ember kívül lát, annak csak folytatása következik. Minden mutatványos épületen ezerre és ezerre megy a lámpák száma, azonfelül humbugnak, kápráztatónak remek tornyokat építettek. Bizony nem nagyitok, ha azt mondom, hogy a nagy torony nem kisebb a mi öregtemplomunk tornyánál. S most tessék elképzelni, hogy ezen az óriási tömegen minden vonalat teleraknak izzó lámpákkal, hogy mérföldek távolságáról úgy ég az éj sötétségében, mintha egy álmváros központja volna, a hol a tündérkirály él, a ki kölcsönvette a naptól a világosságot s most az emberek szemeit akarja elkápráztatni. Mindennek az érdekességet növeli persze az a körülmény, hogy ezt a vakító fénytömeget az éj sötétségébe varázsolták át, hogy lefőzzék a nappalt, hogy bebizonyítsák az éjszakának, hogy hatalmát csak addig tűrik, a míg unalmassá nem válik.

Hogy aztán a vonzóerő, a humbug még nagyobb legyen, hetenkint legalább egyszer külön tűzijátékot is rendeznek. A ki bemegy, bejárhatja az egészet 10—20 centtel — kívülről látva mindent s torkig gyönyörködheti magát, de ha minden mutatványt közvetlenül látni akar, 20—40 dollárt — vagyis száz-kétszáz koronát rákölthet — csak 5 centenkint — a mulatságra.

Vannak Amerikából emlékeim, a melyeknek mását Európában sohase találtam és sohase találom föl. Ezek közé tartozik a new-yorki Luna Park látványossága.

SPORT AMERIKÁBAN.

Az amerikai nép egyik jellemző tulajdonságát a sport szeretete képezi. Az angol nem ézi magát jól testedzés nélkül sehol s Amerikában valóságos művészetté, valóságos kultusszá fejlesztették.

Mikor Washingtonban magamra maradtam, estefelé nyakamba vettem a várost, hogy a nevezetesebb pontokat mégegyszer szemügyre vegyen. A Fehér Ház közelében, a nagy Park szélén, a Washington emlék 200 méteres oszlopának árnyékában egy nagy kör alakú területet jelzett a térkép.

Mögtapasztaljuk, mondtam s odaigazodtam. Épen jókor jöttem. Már messziről láttam, hogy egész sereg automobil, sétakocsi s tömördek kíváncsi veszi körül a területet. Közelebb érve láttam, hogy a lapdázók mulatnak s a sok érdeklődő az ő játékokat kíséri figyelemmel. A divatos lapdajátékuk hasonlít a mi kifutó métánkhöz, csak hogy sokkal nagyobb ügyességet igényel. A lapdát nem az adogató dobja fel ütésre közelről, hanem 20—30 méter távolságról kell az ütőhöz oda dobni, a ki röptében üti vissza. Mikor aztán kiütötték, ki kell futni, mint a mi métánknál, a különbség csak az, hogy ott nem dobják meg a játékost, csupán a futási gyorsaságát értékelik.

Ez a játék annyira népszerű, hogy nemcsak a kis fiúk, hanem a leányok, sőt a 30—40 éves férfiak is játszákn. Washingtonban épen a szerecsenek játszottak, akik mindenütt külön társadalmat képeznek, még a játékban is. Persze roppant érdekes volt, a mikor a kisuvikszoltképü óriások, a kikkel itt-honbátran lehetne ijeszteni a gyerekeket, mint a bősziült paripák össze-vissza nyargalásztak az égető napfényben, ha a játék ugy hozta magával, elvágták magukat a földön, csak-úgy porzott. A nézőközönség — mind szerecsenek — tapsoltak, kiabáltak, üvöltöttek egy-egy jól sikerült ütésnek vagy dobásnak.

Vannak professzionatus lapdajátászok, a kik a kitüzött dijakból élnek s a kiknek a megnézésére ezer és ezer ember vonul ki a játéktérre, a villamos vasutak pedig külön menetrenddel, külön kocsikkal indulnak. A város közönsége két részre oszlik a játszó társaságok szerint s mindegyik drukkol a maga pártjának, mert másnap a város ujságjai mind hozzák az eredményt, a mi sokkal jobban érdekli a kíváncsiakat, mint a perzsa sah futása, vagy az európai dinasztiaák trónusainak ropogása.

Hát persze mindez sokkal érdekesebb, illetőleg tiszteletreméltóbb a mi ifjuságunk mulatozásainál. Amerikában nincsenek kávéházak — pardon! — hallottam egy utcát, a második utcát New-Yorkban, ott — mondják — sok a kávéház — ott laknak a magyarok. Az amerikai azonban nem ér rá kávéházba járni. Délben legfeljebb 10—20 percet szakít magának, a mikor egy kis erősítőt vesz magához. Este pedig, mikor 6 óra után vége a napi biznicsnek, hazasiét átöltözködni, aztán a családja körében tölti idejét, vagy megy ki lapdázni.

Nem is volna jó egy amerikaival birokra kelni, vagy a hogyan ők szokták:

egymást bokszozni. Pardon! a bokszozás. Itt meg kell egy pillanatra állapodnom, mert ez is amerikai nemzeti szokás. Kezdődik a gyerekkorban. Annyira divatos, hogy már a kis leányok is bokszozó állásba helyezkednek, ha azt vágják nekik oda: add vissza a babaruhámat. Láttam kis gyerekeket, a kik az édesanyjukkal játszva egészen szabályos bokszozó állásba helyezkedtek. A nagyoknál nem csak sport a bokszozás, hanem elsőrendű önvédelem. Még pedig olyan önvédelem, a melynek külön privilégiumai vannak. Ha két amerikai megharagszik egymásra, rögtön bokszozzák egymást (fájtolnak, a mint ők mondják), ha az utcán történik a dolog, rögtön egész sereg nézőjük akad. Nem azt nézik, hogy kinek van igaza, nem is az ártatlannak akarnak a pártjára állani. Az igazság teljesen mellékes, a bokszozás a fő. Az ellenfelek úgy eldöngetik egymást, hogy az orcájuk földagad mint egy kis pompos s az orrukat bátran kiállíthatnák az uborka kiállításán és sokszor egy hétig nem emészt a gyomruk az ellenfél ökle nyomán. A rendőr pedig nem szól bele a dologba. Ha a párba szabályosan ment végbe, a viaskodókat megtapsolják, ha azonban szabálytalan volt az állás vagy az ütés, akkor a bűnöst bekísérik s ülhet egy-két napig, míg a bíró ráhuzza a 10—20 dollár büntetést.

Az bizonyos, hogy mindez éktelenül különbözik a mi európai viszonyainktól. De az is bizonyos, hogy az amerikai bizonyos féltisztelettel nézi az ember. Az izmai acélból vannak s jaj annak a haramiának, aki belénk akar kötni. Mindenesetre jobban elbánunk velük, mint a mi kávéházi arszlánjaink, akik csak a kasszatündér körül tudnak bizonyoságot tenni az ősi virtusról és vasakaratról.

A BIZNIC.

Annyiszor tollamra vettem már ezt a szót, hogy kötelességem róla olvasóimat tájékoztatni. Eredeti neve szerint business volna, a mi a kiejtés szerint bisznicnek hangzanék, a magyar azonban biznicnek mondja, a hogyan a nyelvének könynyebben esik. Magyarul *üzlet*-et jelentene. De benne van minden olyan foglalkozás, a miért pénzt fizetnek, a mi után, a miért s a miben az amerikai él. Foglalkozás, a melyre az amerikai azt mondja: ápol s eltakar. Kezdődik a bölcsődálnál, a mikor az édesanya az első álmokat szövögeti gyermeke fényes jövődjéről s végződik a sírnál, a mikor megáll a kéz, nem gondolkozik az agy s kénytelen-kelletlen megszűnik a biznic.

Európában régente híres hadvezérről álmodtak az édesanyák, mikor fiacskájuk bölcsejét ringatták, aztán nagy államférfiu, minister, vagy püspök jövődjét olvasták ki a csillagokból, vagy legalább is hivatalnokot akartak belőle faragni. Amerikában az ilyesmi nem esik súllyal a latba. A hivatalnoki állás ott nem ambíció, hanem kényyszerűség. Ambíció az olyan állás, a hol sok, nagyon sok, rengeteg, töméntelen pénzt lehet keresni. Ott a pénz a becsület, nálunk

a rang, a méltóság. Ha itthon valaki tekintetes urnak címeztetheti magát, meg van magával elégedve, ha valaki nagyságos úr címig fölvergődött, egy fejjel magasabbnak érzi magát a többinél. Amerikában megméri: mennyit nyom aranydollárban s ha az arany lehuzza a mérleg serpenyőjét — all right! helyesen van, ha nem — füttyölnek rá.

Ugyebár csodálkoznak önök, ha azt mondom, hogy Rooseveltnek, az Egyesült Államok volt elnökének, a ki a világ legnagyobb országának volt ura, a ki az orosz-japán háboru sorsára a tekintélyével elhatározó fordulatot hozott, a kinek a leányát férjhez menetele alkalmával Európa összes országainak fejedelmei, császárai és királyai elhalmoztak szerencsekivánatokkal és ajándékokkal — mondom, önök csodálkoznak azon, hogy ennek Rooseveltnek a fia mikor már elvégezte az elemi, közép és felső iskolákat, beállott egyszerű kereskedő inasnak, végigjárta az inasesztendők nehézségeit, hogy megtanulhassa a kereskedősegéd tudományát s hogy végül ura és királya, illetőleg mindenhez értő tudósa lehessen az üzletének, biznécének. Ha ez Magyarországon történik, az édesmamák bizonyosan azt hiszik, hogy össze fog dűlni a világ, hogy a göncölszekérnek kitörik a rudja, vagy hogy a hétágu koronának ősi birlalói ott künn a temetőben megfordulnak a sirjaikban és azt sóhajtják csont fogaik közül: — fattyu lettél, szégyent hoztál az ősi névre, nem vagy többé méltó a hét szilvafára. Viszont az édesmama egészen meg van elégedve, ha a fia gyászos bukácsolások után végre beeevez valamelyik szolgabírószági irodába s ott ötven krajcárért, az újabb időben pláne koronáért (méltó a koronás elődökre) körmöli a papírt.

— Sebaj! — mondja a mama — de

mégsem visel piszkos kötényt, tintától lesz piszkos a mancssettája és nem suviksztól, a tinta pedig tudomány, a suviksz meg munka. Azért megstensurazzák, vagy pláne tekintetes urazzák, ezért meg csak azt mondják neki: hallja. Hogy aztán az édes fiucska több adósággal rendelkezik, mint a mekkorát az ős-szes ősei ki tudtak volna fizetni, az mellékes. A fájdalmak csak akkor következnek el, ha az ifiurnak élete virágjában, mielőtt az első ős szájakat a bajuszába sorolhatná, Amerikába kellend utaznia s ott kezdi majd a dolgot úgy és ott, a hol és a hogyan itthon kezdhetne volna. Akkor nem fájdulna meg olyan nagyon a dereka és nem kellene meghajolnia olyan ajtók előtt is, a hol egy fej-jel kisebb lesz az ember, mint egyébként lenni szokott.

Egy fiatal mágnással találkoztam Amerikában, aki jelenleg nem tudom milyen részvények elárusításával — ez a biznice — s azonkívül milliomos parthie vadászásával (azt hiszem ez is biznice) tölti az időt. Az mondta el a következő európai, vagyis mondjuk inkább: magyar esetet, mert hiszen a dolog Magyarországon történt:

— Együtt volt az egész tisztikar, fess, nyalka huszárgyerekek valamennyien. A tá-borszernagyot, Excellenz (nemtudomkit) vártuk. Bemutatkoztunk: Kapitän Graf N., Oberlieutenant Báron N., aztán megint Graf N., aztán megint Herzog N., Graf N. stb., szóval valamennyi gróf, herceg és báró. Legutoljára összevágja a sarkantyuját valaki s a sok mágnás után ezt mondja:

— Löwy!

— Macht nichts! — felelte az Excellenz mosolyogva — durchaus macht nichts.

A gróf ur igen jól mulatott a sikerült viccen, voltak mások is, a kik nevettek, sőt nekem is nagyon jókedvem lett s én ezt a kis

történetet mondtam el, a mi szintén megtörtént, de már Amerikában történt, ott hallottam egy Magyarországból odaszármazott banktisztviselőtől.

— Az egyik newyorki vendéglőben egy uriember jelentkezett a tulajdonosnál s alkalmazást kért tőle.

— All right! — mondja a tulajdonos, jó lesz omnibusznak (omnibusz idehaza a pikkolóval egyenlő) épen most üresedett meg az egyik állás.

— De uram! én N. gróf vagyok.

— Az nem tesz semmit.

— No de kérem, . . . mégis, . . . hát hiszen én gróf vagyok.

— Legyen csak nyugodtan mister, én reménylem, hogy a vendégek nem fogják önnek rossz néven venni a grófi rangját.

Hogy aztán a gróf ur elfogadta-e az omnibuszi rangot és méltóságot, nem tudom, de hogy az eset eddig így történt, az tény.

Van Amerikában egy barátom, a kinek az apja itthon kegyelmes ur, a fia a pesti tudományegyetem növendéke volt s mikor a fia kikerült Amerikába, hónapokon keresztül tányérokat mosott egy vendéglőben és sürgönyöket hordott szét, aztán megtanult angolul, három esztendő után perfektül beszélt és ír, elég szép állása van s nem szégyenli, hogy Amerikában újra kezdte az életet.

Egy másik barátom csinos vagyont vert el itthon, daliás főhadnagy volt, aki után sóhajtván fordult vissza az asszonykép az utcán, aki egészen csinos keresztet hasított a kapitánya ábrázatára. Amerikában kezdetben téglát hordott az építkezésnél, aztán kocsis volt, aztán két álló esztendeig hajót mázolt feketére meg sárgára, aztán volt vendéglője, kávéháza, meg Isten tudja miye, míg most tisztességes biznice van, meg van elé-

gedve, csak a szíve fáj egy kicsit néha, — szeretné az ő hazát látni.

Van New-Yorkban egy vendéglő, a mely arról nevezetes, hogy a legkisebb rangban levő felszolgáló pincér idehaza legalább kapitány volt.

Ez azonban nem képezi megbotránkozás tárgyát, mert Amerikában mindenki elsősorban a munkája után él s a kik ma milliókkal és milliárdokkal rendelkeznek, nagyrészt végigjárták az élet iskoláját a legalsó lépcsőtől a legmagasabbig, a hol már a lépcső arannyal van kiverve.

Hogy az ügyesség és szorgalom mellett nagy tér nyílik a szerencsének is, az is bizonyos. De a szerencsét is üstökön kell ragadni, különben bottal üthetik a nyomát. S maga ez is megérdemli a sikert.

Amerikában a gazdag és előkelő leányok nem lateinerekre, hivatalnok emberekre várnak, hanem biznics-emberekre, azokra, akik sok pénzt forgatnak, nagy a jövedelmük s így a feleségüknek biztosítani tudják a kényelmes megélhetést.

Sőt többet mondok, a 60-as évek szabadságharca, a rabszolgák felszabadítása is biznics-háboru volt. Nem akarok a jó öreg Lincoln Ábrahámnak az Egyesült Államok akkori fejének nevére árnyékot vonni, nem! sőt hiszem, hogy ő is és sok vezértársa őszinte lélekkel gyűlölték a gondolatot, hogy embertársaik a gyalázatos rabszolgaság láncaira fűzvék. De a nagy általánosságot nem a szegény feketék rabszolgasága, hanem a biznics gondolata bántotta. Észak rossz néven vette a Délnek, hogy az olcsó napszámmal, rabszolgaerővel dolgozik, bántotta a konkurencia, szerette volna magának, Dél féltette a magáét s kész volt a háboru. Hiszen ha az amerikai népen állana, most is szívesen hozna kivételes törvényeket a

feketék ellen, hogy vele egyenlő rangban ne lássa őket.

Érdekes még az is, hogy pl. ha egy ujságot leszólok, hogy valamit rosszul csinált, bepöröl biznicrontás címén s úgy elverik rajtam a port, hogy arról koldulok.

Mert az üzlet a fő. Annak alárendelnek minden más egyebet s ha valaki üzleti érdekeiben sértve látja magát, azon akkora sérelem esett, a melynél nagyobbbat Amerika elképzelni se tud.

Amerikában az emberek nem érdeklődnek a klasszikus tudományok, a költészet, drámairás, stb. iránt — ebben nincs biznics és erre kevesek érnek rá drága időt pazarolni. Ha kérdeznénk tőlük Homerost, Cicero-t, vagy Horatiust, bizony kérdőjellel változnának és bevallanák, hogy ők azokkal az urakkal még soha biznicsot nem csináltak.

Az amerikai tudomány az olvasás, írás, de különösen a számvetés tudományában kulminál. Ismerik a bibliát, de a filozofusok szérszálhasogatásai idegenek előttük. A mire biznicsen kívül kíváncsiak, megtalálják az ujságokban, vagy a színházakban, a hol természetesen inkább telve vannak a vodvillek, az orfeumok, mint a komoly sekszpiri drámák előadásai. Az amerikai első sorban jól ki akarja magát nevetni, erre szüksége van az izmainak az egész napi munka után, melegen érdeklődik a sport iránt, örül a szép lakásnak, a felesége parádéjának, egyebekben azonban a biznics világában él. Ha bemegy az üzletébe, rövid szóval fogad és ingujjal, — meleg van, ő nem tehet róla — a kalapját nem emeli le, csak feléje bök az öklével, elmondod neki a mondanivalódat, megfigyeli a szád járását (mert az angol nyelvet még ők maguk is csak nagyon figyelve értik) röviden megadja rá a választ —: All right! El van intézve. Aztán tudod

meg, hogy ennek a bácsinak százazei vannak s talán a milliomosok közt lakik 10—20 szobás lakásban. De ha megmosta a kezét, épen olyan úr, mint bárki fia más. Hiszen ha szenny tapad rá, a munkától tapadt rá s nem a becstelenségtől lett piszkos.

Ez Amerika boldogulásainak az alapja. A munka, a mely nem szégyen, a szorgalom, a mely tengelye mindennek, az ügyesség, a mely fényes jövővel kecsegtet,

Ezért építhet Amerika milliós és milliárdos vállalatokat, dobálhatja a pénzt az ablakon, hogy csakúgy káprázik belé a szemünk s nyitva marad a szánk. Ott nem a rang a fő, hanem a tömör arany, a mely annál fényesebb lesz, minél tovább forgatják.

A BIRÓSÁG.

Ha már a birói eljárás némely különlegességeiről említést tettem, nem mulaszt-hatom el, hogy róla — általánosságban szól-jak. Nem akarok tévedésbe esni s nem aka-rom körvonalazni az egyes bírósági fóru-mok hivatalos jogkörét, de azt pl. megemlíteni mindenesetre érdemesnek tartom, hogy a nép maga választja a bíráit. Tagadhatatlan, hogy a szabad alkotmányosság szempontjá-ból ideális felfogás ez, de a gyakorlat sok mindenben az emberi gyarlóságokhoz alkal-mazkodik. A bíró, aki busás fizetést, évi 10 ezer dollárt, 50 ezer korona fizetést vág zsebre a maga igazmondásáért, az igazmon-dásba is gyakran a befolyásosabb választók szíve szerint igazodik. Aki sok szavazóra gyakorolhat befolyást, az nagyon sok eset-ben a bíró jó szívére is számíthat. Amellett a bíró egyéb hivatalt is viselhet. Egyik vá-rospan pl. a bíró egyszersmind mérnök, építési vállalkozó s még egy sereg biznic tulajdonosa. A birói állást biznicnek, üzlet-nek tekinti s ha a lelkiismerete rovására egy jó üzletet csinálhat, nem idegenkedik tőle. Mindezt nem egyoldalú információ alapján mondom, hanem az általános köz-

vélemény ítélete szerint. Egyébiránt elég példa erre a világszerte ismeretes Thaw-féle per, akit felesége egykori udvarlójának meggyilkolásáért az esküdtszék halálra ítelt, aztán bolondnak nyilvánítottak s végül szabadon bocsátják. Igaz, hogy ez a kis manőverezés egy óriási vagyonba került.

A bíró a bagatell ügyeknél megglehetős fidelisen intézi a dolgát. Fölül a bírói székre, kiválogatja a körülbelül egyforma ügyeket, aztán betesz egy csomó bagót és kiadja a jelszót: — Mehet! Ő maga nem szól közbe, kérdéseket nem intéz, hanem birkatürellemmel hallgatja végig a fiskálisok disputáját. Mikor az ítélet körülbelül megérett, monoton egyformasággal meghozza az ítéletet: 10, 20, 50 dollár. Az ügynek vége van, főlebezés nincs. A fiskálisoknak azonban érdekükben áll, hogy az ügy sokáig huzódjék, mert nekik minden megjelenés külön és szép haszonnal jár. Azért összehordanak tücskötbogarat, tanukat idéznek, míg végre a pereskedőket csupaszra kopasztották. Egy-egy kisebb per, ha valaki igen nagyon akarja a maga igazát, el sem kezdhető addig, míg a pereskedő fél be nem bizonyítja, hogy 4—500, esetleg 1000 dollár kidobni való pénze van az igazságért. Azért a pereskedők legnagyobb része inkább hagyja a maga jussát s fizet, mint egy katonatiszt. Ilyenkor aztán nem hallatszik egyéb, mint az ügy rövid előadása, aztán mint az óra percegése, a bíró rövid, álmos válasza: *theen dollar, twenty dollar*, közbe-közbe csak annyi idő jut, míg a bíró megfordítja a szájában a bagót. Ez a rövidség annál inkább is kifizeti magát, mert a bíró a büntetéspénzekből percentet kap.

Érdekes az esküdtszék ítélete, ahol pl. a halálítéletet csak akkor mondják ki, ha az esküdt urak egyhangulag bűnösnek ítélik a

vádлотtat s ha ők maguk a büntetés formáját is egyhangulag határozzák el.

Érdekes az is, hogy az ilyen halálítélet végrehajtásánál az ítélő esküdt bírácoknak is jelen kell lenniök s végig kell nézniök a delikvens szenvedéseit. Az akasztásnál pl. nagyon kellemetlen lehet ez, de a kényelmesebb villanyos széknél talán könnyebb az ítélőbíró helyzete. A kivégzés neme a különböző államok szerint különbözik. Akasztást, lenyakazást, meglínchelést vagy villamos széket szabadon választják a delikvenssek, a szerint, a mint egyik, vagy másik államban követik el a bűntényt. A villamos széket magam is láttam, — sőt mi több, ültem is benne.

Olvasóim valószínűleg szintén olvasták az ujságokban annak a bűnténynek hírét, a melyet Vass György, eredeti nevén (az első gyilkossága előtt) még Holló György honfitársunk elkövetett. A bíróság Grósz Ferenc perth-amboyi plebánost, barátomat bizta meg azzal, hogy az elítéltet a halálra előkészítse. Trentonban levén dolga, én is vele mentem s bementünk a siralomházba is, hogy a szerencsétlen elítéltet is meglátogassuk.

Érdekes a börtön külseje. Egy óriási, több holdnyi terület, a melyet legalább 5 méter magas kőfal körít. A főkaput — nem tudom milyen alapon — ó egyiptomi stylus szerint faragták. Tele van titokzatos hieroglifekkel, magas, erőteljes oszlopokkal s a különböző Ramsesek ékes és éktelen ábrázolásával. Belül ugy meg van erősítve, akár a gibraltári erőd s hét lakat föl pattantásával s egész sereg börtönőr kézről-kézre adásával (megvallom, hogy velünk szemben mód nélkül udvariasak és előzékenyek voltak) juthattunk a siralomházba, egy tágas világos szobába, a melyben épen fél tucat halálraitéltnek jut hely. A zárkák ugy állanak

egymás mellett, mint a vadállatok ketrecei. Legalább két ujjnyi vastag vaslécek válaszájuk el az elítélteket az öröktől, illetőleg a külvilágtól. A ki egyszer oda bejutott, onnan élve már csak a szomszéd szobába jut át. Egymást azonban egyáltalán nem láthatják. Egy-egy zárka pár lépés hosszú és széles, egy ágy, egy asztal, egy szék s egy toalet asztal s a mi hozzá szükséges, van a szobában. A zárkában négy elítelt volt. Egy svájci német, egy olasz, egy amerikai s a mi magyarunk. A német megöregedett angol flegmával nézett ránk, hogy szinte irigyelni lehetett volna a nyugalmát. Az olasz nyugtalankodott, kíváncsian vihogott, az angol azonban, — egy husz éves rendkívül szép fiatal gyerek, a ki a nagyapját ölte meg, elég kényelmes toaletben a széken hintázta magát, angol szokás szerint az asztalra tette a lábait és oly nyugodtan olvastott, mintha bennünket észrevenni se akarna. Bennünket első sorban a magyar honfitárs érdekelt. Harminc éves, szőke, kékszemű ember, simára borotvált arccal — a börtönben mindenkit megborotválnak — olyszelid, becsületes tekintettel nézett ránk, hogy szinte kételkedni lehetett a bűnösségében. Folyton imádkozott s Isten irgalmában bizva teljesen el volt készülve a halálra s a mint mondta — vétkeért bármely percben kész volt elvenni a megérdemelt büntetést. Jó ideig beszélgettünk vele, vigasztaltuk, az Isten jóságával biztattuk. Aztán szép óvatosan kinyitották a szomszéd szoba ajtaját s mi oda bementünk. Nekem fogalmam se volt annak a jelentőségéről. Elég tágas nagy szoba volt, középen a fal mellett 12 szék, velük szemben pedig egy barna takaróval letakart valami. Levették róla a takarót s egy elég kényelmesre megkonstruált karos széket

láttam magam előtt, a melyen azonban többféle szij volt.

— Ez a villamos szék, mondotta Grósz barátom. Milyen kényelmes. Ül csak rá, már én is megpróbáltam.

Beleültem s az őr megmutatta, hogy a szijat hogyan csatolják a mellen át, aztán a karokra, a lábszárakra. Aztán megmagyarázták, hogy a ki az ítélet végrehajtása céljából ül bele, annak fölhasítják a lábszáran a nadrádját s aztán a tarkóján, meg a két lábán keresztül bocsátják rá a villamos áramot. A magyarázatot azonban már csak állva hallgattam meg. Az egész tortura a leültetéssel s rácsatolással együtt nem tart tovább 7 másodpercnél s a villamos áram (1800 Volt) végez a szerencsétlennel. Azon a széken addig 9 embert végeztek ki. Az első kivégzések borzalmas módszere s a kínzás szürnyüése az európai lapokat is bejárta, az amerikaiak azonban elég kényelmesnek találják, ámbár viszont azt is elmondják, hogy egyik-másik orvos életre keltette a már állítólag kiszervenedett áldozatot.

A magyarázat érdekelt ugyan, megnéztem a szomszéd boncoló termet is, azonban mégis sokkal kellemesebbnek véltem, ha minél előbb elhagyjuk a borzalmak tantervét. Visszamenve az előbbi terembe, szívesen kerestem az ajtót, a mely kifelé vezet, nyomtam is a kilincset, hogy minél előbb a szabad levegőre érjek. Ezzel azonban végtelen mulatságot szereztem a talián halálfiának, a ki majd a bőréből ugrott ki örömeiben, mikor az én csalódásomat látta. Ugrált, kiabált, hogy nem olyan könnyű volna kerekét oldani, mint a hogyan némely avatatlanok képzelik.

Aztán benéztünk még a többi börtönökbe, illetőleg a munkatermekbe, a hol a rabok — igen sok volt köztük a néger — kifogás-

talanul borotválva s kifogástalan csukaszürke ruhában dolgoztak a dollárokért. Meglátogat-tuk a börtön lelkészét, a ki legalább nyolc nyelvet beszél — magyar persze nem csu-szik le a torkán — és magunkat nem ajánlva bucsut vettünk az egyik legkülönösebb ame-rikai emlékemtől.

Perth-Amboyban szintén megnéztem a rendőrségi börtönöket. Bizony elcsodálkoz-tam a példátlanul értékes és érdekes beren-dezkedésen. Legérdekesebbnek persze azt tartottam, hogy a rendőrségi intézményt a szalonok, a korcsmák tartják fenn. A prak-tikus amerikai így gondolkozik: a szalo-nokból származik a legtöbb ok, a mely a rendőrség intézményét szükségessé teszi, igazságos tehát, hogy a szalonok legyenek a rendőrség főntartói is. Minden szalonos legalább 1000 dollárt fizet az italmérési en-gedélyért. Ez egy városban már oly csinos összegre megy fel, hogy a rendőrség intéz-ményéhez az adófizetőknek édeskeveset kell hozzáadni.

A rendőrök sötétkéék ruhában sötét-sárga kalappal állanak a közönség előtt. Örömmel konstátálom, hogy a legujabb női kalapok eredeti mintáját vagy legalább a forma eszméjét a hölgyek a rendőri kalapok-tól lopták el, a melyek az övékéhez hason-lóan remekül hasonlítanak a megfordított szakajtó-kosárhoz.

A rendőrnek egyetlen külső fegyver-zete a rövid, vastag bot, amelyet szíjjal a csuklójához köt. Akit a végső esetben azzal fejbe-vág, annak egyszerre sürgős lesz az utja az örökkévalóság felé. Van azonkívül a zsebjében kitűnő Browning forgópisztolya is, azt azonban csak a legeslegvégső esetben veszi igénybe. Egyébiránt a közönség nem-csak jószántából, de kötelességből is segít-ségére siet a rend őrének. Annyira köteles-

ség ez, hogy azt, aki a rendőrnek szükség esetén nem segít, mint bűnpártolót szintén büntetéssel sújtják. Tehát nem úgy tesznek, mint idehaza minálunk, hogy a közönség „bölcse” része a bűnös pártjára áll s kiröhögi a rendőrt, ha nem bír a bűntevővel. Ellenkezőleg. Az amerikainak nagyon egészséges felfogása van a rendőrséggel szemben. Neki a rendőr nem Mihaszna András, akit kigúnyolni dukál, hanem a közbiztonságnak, az élet és vagyon biztonságának őre, aki nemcsak nem lenézést, hanem becslést s minden esetben pártfogást érdemel. S a rendőrök meg is érdemlik ezt a tiszteletet. Többnyire intelligens emberek, akiket jól fizetnek — 800—1000 dollárral évenként — akik sok ismerettel rendelkeznek, rendesen több nyelvet beszélnek, a rájuk szoruló közönséget szíves szóval utbaigazítják, ha kell tanácsokkal látják el. A nagyvárosokban a rendőr nagyhatalom is, akinek mindenki készséggel engedelmeskedik. A nagyforgalmu utcában pl. a nagy torlódások idején a rendőr a botja felemelésével az egész utca népét megállíthatja. Meghatározhatja, hogy most ebben, vagy abban az irányban szabad az átjárás. A rendőr szavának mindenki szó nélkül engedelmeskedik és sokszor 100 és 100 ember és kocsí percekig vár, míg a rendőr sipja megadja a jelt a továbbmenésre.

Ha valahol éjjel baj van s rendőrrre van szükség, nem kell a rendőrért futni, hanem telefonálnak a rendőrségre, onnan értesítik a baj színhelyéhez legközelebb eső rendőrposztot, még pedig úgy, hogy a központ meggyújtja az őrszem őrhelyéhez legközelebb levő rendőrlámpát. Mikor ez a piros villamlámpa kigyulad, a rendőr rögtön odasiet, telefonon értesül a bajról a többi őrszem is, és pár perc alatt a veszedelem színhelyén vannak. Ez a szerkezet egyébként

tökéletes ellenőrzője annak, hogy az őrszemek helyükön vannak-e? Ez a berendezés pl. Perth-Amboyban 10 ezer dollárba került. (Sebaj! megfizetik a szalonok!)

Megnéztük a rendőri zárkákat is. A tisztátalanság teljesen ki van zárva, a menyinyiben a foglyok fekvőhelye körülbelül 2 ujjnyi széles vaspántokból van összeróva. Az igaz, hogy nem kényelmes, de nem is tisztátalan. Amerikában a kényelmet inkább a tisztességes polgároknak tartják fenn. Épen egy néni volt bezárva a magános zárkába. Éjjel 1 órakor hozták be, holtrészezen feküdt az utcán. Az ilyeneknek első büntetése a türelem. A derék amazonnak pl. szombat-tól kedd délelőttig kellett volna várakozni, míg a bíró elé kerül. Ő azonban felhasználta az alkalmat, látva hogy papok vagyunk, Father Grósz előtt erős fogadást tett, hogy többé soha illuminálva nem lesz, letérdelt és fogadalmát esküvel is megerősítette. A rendőrkapitány Father Grósz kérésére s az asszony vallási fogadalmától indítva rögtön szabadon is bocsátotta. Ez viszont a papságnak a hatóságok előtt való nagy tekintélyéről tesz tanúságot.

AZ ISKOLA.

Nincs az Egyesült Államoknak egyetlen intézménye, a mely az állam céljait tökéletesebben szolgálná, mint az iskola. Ez az a malom, a mely mindent megőröl, a mit belehelyeznek s olyan alakban adja ki magából, mint azt az iskola létrehozói tervezték. Ha pusztá területeken, még be nem épített, de a jövőendő város jellegét magán viselő telepeken végigmegyünk, hatalmas, vörös téglából épült épületeket látunk. Nagy, széles, egymást sűrűn követő ablakok sorakoznak minden oldalán, körülötte szabad, levegős tér kínálkozik. Ha egyet láttunk közülök, a többire könnyen ráismerünk. A *Public School*, az Egyesült Államok állameszméjének csirázatója s nagyranevelője. Öt évtől 14 éves koráig ebben az intézetben gyurja át az állam az ifju nemzedéket a maga céljaira. S ha a dollárok haláláról beszélve, meglepetve láttuk, hogy az értéktelen papírost péppé aprítják, a miből egyes nagy emberek szobrait öntik ki, ugy biztosra vehetjük, hogy az állami iskolába bejutott s ott 9 esztendőn keresztül alakított gyermekből az Egyesült Államok erős, ragaszkodó, szinte eltántoríthatatlan polgára lesz.

Valahányszor a mi magyar népünk megmentéséről, az ó haza számára való visz-

szahóditásáról elmélkedtem, egy helyen mindig megakadt a gondolatom, mindig lehatnyatlott a terveket készítő két kezem. Az állami iskolánál. Az öreg magyarokat talán visszaédesgethetjük még, de a gyerekeiket, a kik az állami iskolákat végigjárták, alig, vagy soha. Hogy óbégatnak a mi nemzeti-ségeink idehaza, mikor a mi állami iskoláink kisdéd munkáját látják, azt, hogy a gyere-kük a magyar állami nyelvet is elsajátítja. Jöjjenek Amerikába, majd megtanulják, hogy mire képes az iskola.

Megfigyeltem az apró gyerekeket, a kik ötödik évük után az első osztályok gyer-mekjátékaiból vették még ki a részüket. Egy se beszélt magyarul. Pedig a szüleik született magyarok, a kiknek otthoni érint-kezési nyelvük kizárólag magyar, a kiktől a gyermekek alig hallanak egyebet mint ma-gyar szót s az angol nyelv úgy rájuk ra-gadt, hogy hacsak idegen országba nem vi-szik őket, soha semmi többé le nem mossa róluk. Angolul dalolják a gyermekjátékokat, angolul beszélnek, ha egymás közt játsza-nak. A szülőktől megtanulják magyar imád-ságot, de csak a nyelvük tanulja meg, az eszük a fogalmakat már angolul nevezi meg s a magyar nyelv nem segítség, nem ked-ves csengésű dal lesz nekik, hanem teher. Tudják, értik ezeket a szavakat: légy jó, eredj ide vagy oda, megverlek, pofon üt-lek, stb. szóval mindent a mi a gyermekkor édes világában leggyakrabban szokott elő-fordulni. Egyebet alig.

Mindezt az iskola idézi elő.

Ha valamelyik iskolára, ugy az angol iskolára teljességgel ráillik az, hogy játszva tanít. A gyermek nemcsak szívesen megy az iskolába, sőt alig lehet onnan visszatartani. Az első esztendőben, vagyis a gyermek ötödik esztendejében óvó iskola féle jellege

van. A neve Kindergarten. Ott játékból, énekből s hasonló gyermekes dolgokból áll a világ. Aztán jönnek a komolyabb tudományok, az ábécé rejtelméi stb. Csodálatos, hogy a gyermek milyen könnyen megtanulja az olvasást. Alig telik bele egy-két hét s már az összes nyakatekert betűkkel és olvasási módszerrel tisztában van. A tanítónők mindezt csodálatos türelemmel és a gyermek természetéhez mért művészettel végzik. A tanítás tele van tréfával, mókával, úgy, a hogyan a gyerek szereti. Azonfelül, hogy a tanulás iránti kedvét fölébresszék, karácsonykor s nagyobb ünnepek alkalmával sok ajándékot kapnak a gyerekek. Így megy ez aztán tovább a 15-dik esztendeig, mikor a gyerek szabad, illetőleg középiskolába s onnan a felsőbb iskolákba mehet.

Az iskolákat teljesen az állam építteti. Minden városban vagy nagyobb területen van iskolaszék, a melynek tagjai megállapítják, hogy a maguk igényeinek megfelelőleg hol szükséges az iskola. Nem azt tekintik, hogy a meglevő gyermekek összege hány osztályban fér el, hanem hogy hozzátételeges számítás szerint melyik terület hogyan fog beépülni s 5—10 év után mennyi gyermek számára lesz szükséges majd az iskola. A fő cél, hogy az iskola közel legyen a gyermekekhez. Ha 16 osztályból 12 üresen áll is még, az nem baj, ők tudják, hogy néhány év múlva ki fog az a terület épülni s a gyermekek meg is töltik a termeket. Mindezt, a mire a gyermeknek az iskolában szüksége van, az állam ad. Nem követel érte egy centet sem. Tandíjat a gyermekekért szintén nem kell fizetni. Minden osztálynak két tanítója van. Egyik, a ki tanít, a másik, a ki azalatt a rendre felügyel, hogy a gyermekek meg is tegyék azt, a mit az előadó tőlük kíván. Valamennyi tanító fölött

az igazgató van, a ki a tanítás ideje alatt állandóan irodájában. Ha baj van telefonnal hívják. A tanítónak a gyermekeket büntetni sohase szabad. Ez kizárólag az igazgató joga. Egy-egy osztályban csak 52 gyermek fér el. Fiúk és leányok együtt tanulnak. Minden gyermeknek külön padja van s így egyik a másikat sohasem háborgatja. Felső ruháját a gyermek az osztály ajtaja mellett levő kis teremben helyezi el, a hol mind-egyiknek külön fogas és ruhatartó áll rendelkezésére. Ha a gyerek nincs az iskolában s szülei nem adták tudtul a tanítónak (tícsér), az igazgató a policet, a rendőrt veszi igénybe, a ki azonnal utánanéz. Nem kell messzire mennie, mert az iskolák sűrűen vannak. Egy 40—50 ezer lakossal bíró városra 14—16 iskola esik, egy-egy iskolában 12—16 osztálylyal. Itt azonban nem számítom a különböző felkezeti és magán iskolákat.

Ha a gyermek elcsavarogná az iskolát, a rendőr magával viszi, ha beteg, bejelenti, ha nincs ruhája s azért nem jöhetett, rögtön tudtul adja s a hatóság rögtön gondoskodik róla, hogy orvos járjon hozzá, vagy hogy ruhát kapjon. Mindez ingyen történik. Ha azonban a gyermek csökönyösen kerülné az iskolát, vagy annyira rakoncátlan lenne, hogy az igazgató ismételt büntetése sem javítaná meg (az igazgató nem bottal, hanem először szóval, aztán lapáttal fenekeli el a rugdalódzó apróságot), akkor a szépreményű csemete az állami javítóintézetbe kerül, a hol — ha szükséges, akár esztendőig köszörülük le róla az ifju kor hibáit. Ez a legnagyobb szegény, a mi egy gyermeket vagy egy családot Amerikában érhet. — Én azt hiszem azonban, hogy az iskola fegyelme gyenge a gyermekekkel szemben s az állam sokkal többet enged a jövődő yankeeinak, mint a mennyi azoknak javukra válik. A

gyermek rakoncátlanságára általános a panasz. Valósággal terrorizálják az öregeket. Sokszor ők az utcák urai, a kik még a rendőrrel is kikötnék. Egy füttyszavukra száz számra bujnak elő a sokemeletű házak apró lakásaiból. A kit aztán üldözőbe vesznek, annak menekülnie kell vagy a testi épsége bánja meg. Egy magyar hajói utitársamnak, egy szakácsnénak kidobták az egyik szemét és sohase tudták meg a bűnös nevét. Két felnőtt embert egy csomó gyerek az utcán úgy keresztűzbe vett, hogy a legközelebbi szalonba voltak kénytelenek menekülni. Egy szegény öreg lengyel zsidót, a ki komikusnak tetszett a rakoncátlankodó fattyak szemében, a mint New-York utcáin a batyujával ballagott, formaliter agyondobálták. A tettes természetesen ismét az ismeretlenség homályában maradt. Mert az ifju yankeeknek van rá gondjuk, hogy nemcsak a dobálás, de a tagadás művészetében is életrevalóak legyenek. Szóval Amerika tulajágosan loyalis a gyermekekkel szemben. S a mint hibát követ el a női jogok túlhajtott védelmében, ép úgy az ifjuság oktalan dédelgetésében is. Nem egy eset volt rá, hogy börtönbe csukták azt, még ha a szülő volt is, a ki a rakoncátlankodó gyermeket megverte. Az iskolai esztendő szeptember első hétfőjén kezdődik s junius utolsó szombatján végződik. Az előadás 9 órakor szokott kezdődni s tart 12 óráig, a legkisebb gyerekek épen úgy, mint a legnagyobbaknak. 12-kor lunch, étkezés van, erre a gyerekek 1 órai szabad időt kapnak, 1-kor az előadás újra kezdődik s tart egyfolytában 3-ig. Akkor a gyermekek hazamennek. Könyvet, irkát, stb. magukkal vinni nem szabad. Az az iskola tulajdona s az iskolában marad. A tanulás elég volt ott, otthonra a játék, a szórakozás és üdülés marad.

A mult évek egyikén — ha jól tudom Clevelandban — előadás közben tűz ütött ki s a gyermekek körül az óriási zűrzavarban több százan a lángok martalékaivá lettek. Egész Amerika följajdult a borzasztó eset hatása alatt. A följajduláson kívül azonban egyebet is tettek. Ma már minden iskola be van vészkijáratokkal rendezve. Egy adott harangjelre az egész gyereksereg sorakozik és szépen rendben kivonulnak. Ezt a tűzjelzést, illetőleg a kivonulást pompásan begyakorolják s a gyermekek — több kijárata levén minden iskolának, sohase tudják, hogy mikor menekültek ki a halál torkából, vagy csak egyszerű vaklárma kényszerítette őket osztályaik elhagyására.

A tanulókat az iskolaszék választja, alkalmazza s ha alkalmatlanoknak bizonyulnának, elbocsájtja őket. Fizetésük a hely, illetőleg a megélhetés különbözősége szerint változik. Városokban azonban 800—1000—1200 dollár közt ingadozik.

A rendes állami iskolákon kívül egész sereg magániskola is van, a melyeket egyesek, vagy más nemzetbeliek építenek és tartanak fönn. A kik t. i. nincsenek kibéköltve azzal, hogy az Egyesült Államok törvényei a vallásos nevelést általában figyelmen kívül hagyják. Előzékenyek minden vallás iránt, de a sok közt mégis úgy tesznek igazságot, hogy egyikre se adnak semmit. Az állam épen nem ellenzi a felekezeti iskolák felállítását, sőt azokat, a kik felekezeti iskolákat tartanak fenn, bizonyos adóelengedésben is részesíti. De megköveteli, hogy az állam területén levő bármely iskolában hazafiasan s angolul tanítsanak. Az iskolaföntartónak délelőtt és délután juthat egy-egy óra, a melyen a gyermekek más nyelven tanulhatnak, illetőleg vallásos oktatásban is részesülhetnek. Hogy mekkora

áldozatokat hoznak az ilyen nemzetek, főleg a lengyelek, tótok, németek, némely helyen a magyarok is, legjobban akkor értjük meg, ha a templom fönntartásán kívül az iskola fönntartására szánt óriási pénzösszegeket is figyelembe vesszük. Ujabban az ilyen kath. iskolákat nagyrészt a már Amerikában is nagyszámban elterjedt angol apácákra bízák, a kiknek fönntartása kevesebb összeget igényel, a vallásos nevelés terén pedig valódi csodákat művelnek.

Chicagóban láttam a gyönyörű egyetemet. Farkas barátommal eleinte azt hittük, hogy templomba megyünk. Oly remek csúcs-ives stylusban épült palota volt, a melybe a sok kijövő-bemenő vonzott bennünket. Aztán láttuk, hogy egy óriási költséggel fönntartott főiskolába jutottunk. Tíz millió dollárba került, a melyekhez Carnegie, a millárdos acélgyáros 7 milliót ajándékozott. Ma már annyira emelkedik, hogy az európai egyetemek leghiresebb profeszorai közül válogatnak a katedráikra. Persze busás fizetés ellenében. Az egyetem minden fakultásának külön épülete van s valamenyny egy-egy remek park közepén foglal helyet. Hogy óriási termekkel, központi aulákkal, disztermekkel bőven el van látva, az magától, illetőleg az amerikai bőkezűségtől értetődik. Hogy fidelisen élnek, a magunk szemeivel győződünk meg róla, mert az egyik teremben, a melybe beléptünk, épen közös ozsonnát, talán ismerkedési vagy bucsuestélyt rendeztek a diákkisasszonyok és diákurak, a kik itt is közösen hallgatják az előadásokat. Szinte sajnáltuk, hogy a tudomány csarnokának ilyennemű élvezeteit szomjas lelkünk magába nem szíhatta. De hát arra kevésbé voltunk még amerikaiak.

AZ IDŐJÁRÁS.

Európában rendesen csak úgy veszünk tudomást az amerikai időjárásról, mikor olvassuk, hogy pl. New-Yorkban az emberek százai örülnek meg a tikkasztó melegtől, hogy sokan napszúrást kapnak és hogy a szegényebb néposztály a hatóságok engedélyéből éjszakáit a Central-park pázsitján tölti. Ebből joggal következtetjük, hogy Amerika az óriási melegek országa. A valóság csak részben felel meg az igazságnak, mert pl. New-York nem fekszik mélyebben mint Nápoly. Nápoly klímája pedig nem tartozik még a legmelegebbek közé.

Az Egyesült-Államok időjárását földrajzi helyzete befolyásolja. Az északi Jeges tenger és a forró mexikói öböl között fekszik. A két tenger közt, körülbelül olyan szélességben, mint Magyarország és Németország, nincs semmi akadály, hegy vagy hegyláncolat, mint pl. nálunk a Kárpátokig, ami az időjárásnak útjába állana. Így a Behring-szorostól lefelé és a mexikói öböltől fölfelé, szabadon, minden akadály nélkül nyargalhat akár a hideg északról, akár a meleg délről.

Innen van az, hogy az Egyesült-Államokban a tavasz legalább egy hónappal ké-

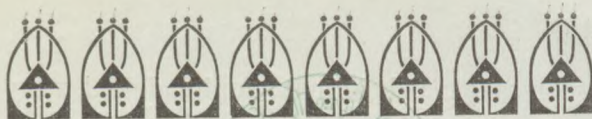
sőbbben kezdődik mint nálunk, amig t. i. az Északi Jeges tenger jege föl nem olvadt és bilincsei közt tartja az egész ország időjárását. De ha ott fönn megszűnt a hideg zsarnoksága s a Mexikó felől áramló forró melegséget semmi nem akadályozza, a tél, illetőleg a komor tavasz megszűnik, hirtelen meleg lesz s a fák úgyszólván máról holnapra virágba és lombátorba borulnak. Az amerikaiak szinte nem is ismerik a tavaszi ruhát. A téli bunda után átmenet nélkül utaznak bele a nyárba s természetesen a nyári öltözetbe is.

Viszont sokkal tovább tart a nyár, illetőleg a kellemes, kevésbé hűvös és már nem meleg ősz, a hervadásnak, a borongó enyészetnek méla poézise. Jóformán december végére érnek már, a mikor egészen komolyan kell a fűtőre gondolni. Akkor aztán tél apó nagyon komoran adja a bankot s a korcsolyázók számára ugyancsak hosszantartó mulatságról gondoskodik. De ugy a nyár, mint a tél tele van meglepetésekkel, a szerint, amint a forró égöv, vagy a jéghideg éghajlat levegője jut tulsúlyra. Egy-egy meleg nap egy délelőtt elolvasztja az összes jéget, délutánra azonban megharagszik tél apó és olyan hózivatatart kerit üvöltve a nyakukba, hogy azt sem tudják, miként védekezzenek ellene. Szintigy van nyáron is. Némely nap olyan meleg van, hogy az emberek, állatok rakásra hullanak, másnap azonban épen nem árt, ha az ember a kabátot is begombolja. A mult évben pl. szörnyű melegek voltak, az eső hónapokon keresztül kerülte az Egyesült-Államokat, a kutak kiapadtak, a vízvvezetékek felmondták a szolgálatot. Az idén elég bőven volt eső s kivéve 4—5 napot, mindig tűrhető volt az állapot. Szóval az én utazásaim alkalmával tapasztalt hagyományos szerencsém az idén is hű maradt hozzám.

Igaz, hogy abban a pár napban egész nyárra valót izzadtam. Chicagóban ért az egyik, mikor a vágóhidat néztük. Az izzadság nem csörgedezett, hanem patakokban ömlött ró-lunk, igaz, hogy legalább félakó vizet eltemettünk egy délelőttön. Ilyenkor aztán kelete van Amerikában a jégnek. Az utcákon nagy ernyős kocsik járnak, ezzel a felirással: *Ice* (kiejtendő: Eis). Akinek szüksége van rá, kiakaszt egy táblát a kapuajtóra: *Ice* s a vágy és annak kielégítése összetalálkoznak. Magától érthető, hogy nem természetes, hanem műjeget árusítanak.

A másik eszköz, amellyel a nagy hő-séget ellensúlyozzák: a *légvonat*. Meg is á-lapítottam, hogy Amerika a villamosság, a benzin, a légvonat és fülszaggasztás hazája. Ha a nagy meleg ránehezedik a vidékre, a házakban éjjel-nappal nyitva tartanak minden ajtót és ablakot. Szintígy van a vasutakon is. Ember legyen s jól álljon a feje a nyakán, a kiét le nem hordja a légvonat, mikor egy-egy gyorsan robogó vonaton keresztül-kasul minden ablak nyitva van. De hogy fülszaggasztás nélkül nem lép le a vonatról s a két kezével kell arrébb fordítani a megmerevedett nyakát, az már bizonyos.

UTAZÁS.

Vonatokról szólnán, külön fejezetet kell szánnom az utazásnak, a melyből öt hét alatt jó magam is bőven kivettem a részemet s közép számítás szerint meg is tettem vagy 10 ezer kilométert.

Amerika a gyorsaság hazája lévén, talán sehol a világon nincs nagyobb szerepe a vasutnak, mint Amerikában. Az igaz, hogy öt heti ott tartózkodásom alatt egyszer sem tudtam elkerülni, hogy oly helyen aludjak, a mely mellett a vonat vagy legalább a villamos nem robog. Egész éjjel csöngött-zúgott-dübörgött körülöttem a világ. Egy negyedórám nem volt, a melyet csendes, zavartalan nyugalomban tölthettem volna el. Persze ez a zavarás csak addig tartott, a míg mindezt meg nem szoktam, úgy, mint a hogyan a molnár megszokja a malomkerék zakatolását. Perth-Amboy pl. jól kiesik a fő forgalmi uttól, a mely Philadelfiát New-Yorkkal egybeköti, de mégis a menetrend szerint naponta 128 vonat robogott el két vonalon, s egyik sem volt messzebb a lakásunktól 100 lépésnél. Szóval minden 10 percre esik egy, különösen ha hozzászámítjuk a tehervonatokat is, a melyek a menetrendben külön nem szerepelnek s a melyek szintén a személyvonatok

gyorsaságával haladnak. A philadelphiai, vagy a Chicago—New-Yorki bármelyik vonalon körülbelül minden 5 percre esik egy vonat. Hogy a vonatok nagy számáról fogalmat alkothassunk, azt hiszem elég megjegyezni, hogy egyedül Chicagoba naponta 3000 vonatnál több robog be. Magában a város belső területén 17 nagy végállomás van, ezenfelül százakra megy a különböző helyeken létesített megállóhelyek száma. Ezek a vonatok rendesen a városok közepén robognak keresztül, korlátokat nem építenek melléjük. Minek? Vigyázzon mindenki magára. Az amerikai így gondolkozik: ha rábizhatja az Egyesült Államok az elnökválasztását a polgárookra, a melynél fontosabb esemény még az Egyesült Államokban sem fordulhat elő, akkor csak rábizhatja minden polgárára a saját életét is. Egyébiránt a vonatok életelt is adnak magukról. Mihelyt egy vonat város területére ér, a mozdonyon azonnal elkezdenek egy harangot huzni s ezt huzák mindaddig, míg a vonat a városból ki nem ért. A vonat utja természetesen keresztül-kasul van szelve a városokban kocsikutakkal. A vasutársaságok igazgatóit azonban minden bizonnyal meglinceelnék, ha félóráig tartaná leeresztve a sorompóját, mint a hogyan pl. a mi Déli Vasutunk cselekszi. Nagyon sokszor megfigyeltem s bizony sohasem tartott tovább 25 másodpercnél és annyi ezer vonatnál egyszer sem hallottam balesetet, ámbár az emberéletet elég olcsónak tartják Amerikában.

Nem a vonatok sűrű járását, inkább két más dolgot csodáltam meg Amerikában. A pályatest szilárdságát, a remek, széles, acél sineiket, a melyeken a rengeteg használat szinte meg se látszik. Aztán pedig és főleg a pompás mozdonyaikat. Csodálatosan szép alkotmányok. Valóságos vasszönyeteger, a

melyeknek járása, földet rázó dübörgése a legeslegujabb kor akadályt ismerni nem tudó haladásának megszemélyesítője. Akárhányszor megfigyeltem s ha magam nem láttam volna, nem is hinném, hogy egy-egy ilyen mozdonyóriás 70—80, szénnel megrakott kocsit vitt a személyvonat gyorsaságával.

Hogy vasuti összeütközések ilyen körülmények közt még se fordulnak elő, könnyen megértjük abból, hogy Amerika műveltebb részeiben mindenütt legalább dupla vágányokon haladnak a vonatok. Jobbfelől mennek, balfelől jönnek. Sőt a nagyobb forgalmu vonatokon négy vágány van lefektetve, hogy a tehervonatok s a lassabban járó vonatok ne akadályozzák az expressz vonatok vágatását, a melyek 70—75 kilométer gyorsasággal rohannak. Tehát a 100 és 120 kilométernyi gyorsaság egyszerűen mese. Most terveznek az amerikaiak egy villamos vasuti összeköttetést New-York és Chicago közt, a mely azt az 1500 kilométert 10 óra alatt futná be. De még meg nem csinálták. A gyorsabb vonatok előnye nagyrészt csak abból áll, hogy kevés állomáson állanak meg. Vízét nem állomáson vesznek fel, hanem menet közben. A sínek közt ugyanis hosszú, több száz méterre tehető vasvályuk vannak, a melyek színig vízzel vannak töltve. Ha most már a robogó vonat jön, a mozdonyról lebocsátanak egy csövet, amely belevágódik a vízbe és a cső végén alkalmazott lapátszerű behajlás segítségével a vizet a viktartóba emeli. Hasonló érdekesség, hogy a vonatok mellett sehol őr nincs. A bakterokat megtakarítják. Esetleg talán több szerencsétlenség fordul elő, mintha bakter is asszisztálna a balesetek, vagy öngyilkosságok színhelyén, de Amerika elvárja a lakóitól, hogy óvatosak legyenek, a vasuti társaságok pedig úgy

okoskodnak, hogy kevésbbé kellemetlen rájuk, meg az évi osztalékra nézve egy-két baleset, mintha bakterekért egy óriási összeget kellene kiadniok. S a mint a villamos vonattól nem várják el, hogy bakterekkel ékesitse fel a maga útját, épen úgy fölöslegesnek tartják ezt a vonatoknál. E helyett a vasuti társaságok jobban megépítik az útjait s ha városokba érnek, a mozdony állandóan harangoz.

Az is érdekes, hogy az állomásokon alig talál az ember vasuti személyzetet. Igaz hogy a városi állomások nem sokkal nagyobbak egy-egy megtermett hazai bakterháznál. Egy ingujjra vetközött bácsi, (mert Amerikában mindenki ingujjra vetkőzik a hivatalban) kidugja az orrát, meghallgatja a kérésünket s ad jegyet. Egyébbel nem törődnek. Egy szolga fölteszi a nagyobb csomagokat egy külön kocsiba a mozdony mellett levő kocsiba, vagy átadja az expressztársaságnak, a mely azt olcsón lakásunkra szállítja, aztánkészen vagyunk. Nem trombitál, nem kiabál senki, nem is ögyeleg senki fölvigyázás címén, mert mindenki tudja a dolgát, hogy mikor és melyik vonatra kell felszállni. Ha valaki jegy nélkül száll fel a vonatra, az nem baj, kap a kalauztól s nem büntetik meg érte, mint itthon, mert a vasuti társaság inkább örül az utasnak, minthogy büntetést szabjon rá.

A vasuti kocsik rendkívül kényelmesek. Egy-egy 30—40 méter hosszú. Pláne a Pullmann-kocsik, a melyek étkezésre és alvásra is be vannak rendezve, rendkívül kényelmesek. A rázást alig érezzük s még a leggyorsabb vonatokon is tud az ember irni. A kocsik nincsenek fölöslegesen szakaszokra beosztva. Az ut középen van, jobbról-balról ülések, a melyekre legfeljebb két ember fér el s a melyeket fordítani lehet, hogy az utas

háttal ne legyen kénytelen ülni az ut irányának. Az utasok közt különbség nincs. Minden vonaton — nagyon okosan — van egy külön kocsi a dohányzók számára — a smoking room — egyébként azonban együtt ülnek a kényes dámák a vasuti munkással, a szépen fésült és simára borotvált angol ifiurak a fekete képű duzzadt arcú szerezcsen dámákkal, a kik, hogy a fehérek civilizációja iránt való kiváló hajlandóságukat bebizonyítsák, majdnem kivétel nélkül fehér bluzt viselnek s a meg nem kontyosodott koponyájukra olyan ujdivatu szakajtókosárforma kalapokat biggyesztenek, hogy alig látszanak ki a sok virágból, gyümölcsből és madárból. Nem is festenének rosszul, pláne ha volna annyi poudér a világon, amely őket megfehériteni is tudná. Az utasok egymással szemben udvariasak s legfeljebb a hölgyek velük született joga, hogy hangosan diskuráljanak, a férfiak — mint általában — mindenütt csöndesen hallgatnak, vagy legfeljebb csöndesen sutognak.

A vonat személyzete általában igen udvarias. Ellátja az utast utasításokkal, sőt ha szükséges és másként nem segíthet rajta, egyszerűen kiteszi a szűrét — persze azt is kellő udvariassággal.

*

Amig Amerikát nem láttam, mindig úgy képzeltem, hogy abban a nagy országban, a hova évenként 100 és 100 ezer hajótörött ember tódul Európából, vagy mondjuk meg a szomorú igazságot: 100 és 100 ezer évenként a mi szegény elnyomott magyar hazánkból is — úgy gondoltam, hogy abban az országban most már ember ember hátán él. Azt hittem, hogy a hol 40—50 emeletet kénytelenek az emberek egymás tetejébe

építeni — helyszűke miatt, hogy ott a házak és gyárak oly sűrűn állanak egymás mellett, mint a fogpiszkálók a tartójukban.

Az első meglepetés New-York után ért. Alig hagytuk el a várost, már egy lakatlan, sőt nem is lakható pusztaság vett bennünket körül, egy órák hosszat náddal, sással benőtt terület, mint a milyen Székfehérvár környéke 50 év előtt volt, a mikor még ki nem száritották. Az amerikaiaknak nem volt még rá idejük, hogy ezt az óriási, Isten tudja hány ezer holdnyi területet csatornázzák és kiszáritsák. De már kezdik. New-Yorknak minden utcai és házi szemetét ezekre a területekre hordják, az égethető anyagokat fölgyújtják és elégetik, a mi azonban megmarad, az biztos alapját képezi az amerikai haladásnak és a jövőendő nagyságnak.

Aztán jöttek az erdők, gyönyörű, szebbnél szebb fákkal, tölgyekkel, bükkökkel, hársakkal benőtt erdők, akkora területeken, hogy az ember szinte az ősi Amerikában képzei magát. A próza azonban csakhamar kiágaskodik egy-egy, fekete füstöt gomolygató gyárkémény alakjában. A tengerhez közel eső vidékek legkevésbé műveltek még. A földmívelés számára — úgy látszik, drága terület ez, a gyáripár pedig várja még a kivándorlók millióit, hogy minden területet lefoglaljon zakatoló, füstöt görgető, testet emésztő, de mindenesetre fényes aranyat termelő gyárak s a gyárak körül gomba módjára szaporodó s terjeszkedő városai számára.

Körülbelül tizezer kilométernyi utat jártam be Amerikában, keresztül-kasul utazva vagy 10 államot s a kép, a melyet lerajzolni kívánok, egyelőre ezeknek a személyes benyomásoknak hatása alatt készül.

A mint említettem már, az Egyesült Államok országa óriási területen sík vidék.

A tengerhez közelebb, Pennsylvania közepén az Alleghany hegyek emelkednek. Se szikla-óriásokra, se vadregényességre ne gondoljon senki. Legalább oly értelemben ne, mint a hogyan az Európát beutazott ember várni szokta, a ki látta a tiroli, vagy a svájci bérceket, vagy a Kárpátok mindegyikkel felérő csodás szépségeit. A nagy hegyek, a Cordillerák a Missisipi völgyén túl, a Csendes Oceán táján következnek. Addig egy olyan területen, mint Magyar-, Német- és Franciaország, egy remek, termő síkság bontakozik ki. A vonat ablakán kitekintve, a tengerhez közel, a hol még az Alleghany hegyek láncolatai is lenyújtják lábaikat a tenger vizébe, Vas- és Zalamegyében képzeltem magamat. Enyehe, inkább dombhoz hasonló hegyhátak nyújtózkodnak, gyönyörű erdőkkel, aztán itt-ott farmok, takaros házikókkal, míg a gyárak a vastagabb prózát közéjük nem hozzák.

Pennsylvania szén- és vasbányáin túl akárhányszor az Alföld végtelen rónaságán képzeltem magamat. Szinte vártam a gémes kutakat s a szélmalmot, aztán a juhászbojtárt, a ki a kondorosi csárda mellett fujja furulyáját. A különbség itt csak egy, az, hogy a földbirtokok jobban szét van tagolva, mint minálunk az óhazában. Itt nincsenek nagy birtokok, latifundiumok, se bérletek, itt a farmer a saját birtokán gazdálkodik. Van egy-két cselédje, illetőleg a családja s a megfelelő gépekkel maga munkálja a maga területét. Úgy tapasztaltam, hogy minden farmernek a birtoka három részre oszlik: szántóföldre, rétre és erdőre. Ez az elosztás nemcsak a függetlenséget, a másra nem szorulást idézi elő, hanem nagy befolyással van az időjárás szabályozására is. Az erdőt meggondolatlanul nem irtván ki, a csapadék sem apad ki, mint akár minálunk,

akár Európa egyéb, esőben szegény és kopár sziklákban gazdag országaiban.

A nyár — a mint említettem — később köszöntvén be, én július végén épen az aratás közepére értem. New-Yorktól Washingtonig, Washingtontól Chicagoig s Buffaloig állandóan aratásban gyönyörködtem. De ne úgy tessék képzelni, hogy barna pirosra lesült arcu magyar legények és leányok végzik az aratást, akiknek vig nótaszavától visszhangzik a róna, hogy éneklő pacsirta zengi fölöttük az imádságát, hogy pitypalatty ver a buza között, hogy cseng a kasza, peng a sarló. Önök ezt reménylenék, hiszen annyi földmivelő magyar legény, magyar leány vándorol ki Amerikába. Ó nem! a magyar legényt, magyar leányt másutt mutatom én majd be, ott, ahol őket viszontláttam, a gyárakban, a füstös, kormos bányákban, a gyárak pokoli tüze mellett.

Az amerikai aratásban nincs poézis. A nagy szalmakalapos bácsi be fogja a lovait, felül a gépjére s nekiindul a sárgára érett kalásztengernek. A gépe a mindene. A gép szépen learatja, aztán maga kévébe köti az eleséget, épen csak kévébe kell állítani. Aztán hazahordják a farmba, a cséplőgép várja már s egy-kettőre végeztek is vele, zsákba s onnan a vásárra kerül.

Az amerikai mindent géppel végez, nemcsak a szántást, vetést, hanem a kapálást, kukoricatöltést, szőlőkapálást, lóher- és fűkaszálást, gyűjtést, a boglyába rakást, sőt még a trágyaszétteregetést is. Még erre is van ügyes masinája, mert ő csak felül a megrakott hosszú kocsijára, hátra se néz s a koci végében levő masina oly egyenletesen végzi a teregetést, hogy emberkéz se különben. Sőt hogy többet mondjak, a fejtést is villamos erőre berendezett gép végzi, a melyet a tehén tőgyére alkalmaz-

nak. Amerikában még a tyukmamának se kell vesződnie a tojások unalmas költögetésével, hanem masina végzi el helyette, hiába kotlik, hiába vattyog, fűtyölnek a tudományára. Szerencsére az evést nem lehet géppel végeztetni és *még* nem találták ki azt a gépet, a mely az ember életét bizonyosan meghosszabbítja. Ezt csak ígérik.

Tehát a mint látni tetszik, a magyar ember munkájára nincs itt semmi szükség. Ő csak a bányába, meg a gyárakba való, hogy kizsarolják s az életét 10–20 esztendővel megrövidítsék.

CHICAGO.

Nem véletlen folytán történt, hanem magam akartam úgy, hogy egy tipikus amerikai város képét mutassam be olvasóimnak. Amerika jellemét a városok tükrözik vissza s közülük is aligha jobban akármelyik, mint Chicago, ez a szédületes gyorsasággal s igazi amerikai stylusban felnőtt kamasz, a mely ha megemberkedik, egy-két évtized múlva nemcsak Amerikának, de az egész világnak legeslegelső, illetőleg legnépesebb városa leend.

Száz esztendővel ezelőtt még csak egy kis erőd volt az indiánok benyomulása ellen. 1830-ban száz volt a lakosainak száma, 1840-ben 5000, 1850-ben 30 ezer, 1870-ben 300 ezer. — 1871-ben óriási tűzvész támadt, amely az egész várost elhamvasztotta. Elégett 17 ezer 500 ház (persze amerikai mintára faházak voltak), tönkrement 200 millió dollárra menő érték. Egy-két esztendő telett csak bele s Chicago, mint a főnixszmadár, új életre támadt poraiból. A faházak helyett kő- és téglaházakat épített s 1880-ban már 500 ezer lakosa volt, 1890-ben 1 millió és 100 ezer, ma megközelíti a 3 milliót s 20—30 év múlva bizonyára fölmegy 10 millióra a lakosok száma. Közöttük 600 ezer a német, 500 ezer

az angol, 200 ezer a skandináv, míg a magyarok 15—20 ezernyi számmal szerepelnek.

Fölötte csillog a Michigan tó, amelynek a területe akkora, mint a mi Dunántulunk s szinte közvetlen összeköttetésbe hozza az Atlanti Oceánnal. Keletre, nyugatra, délre akkora gabonatermő s állattenyésztő területek terjeszkednek körülötte, mint Magyarország. Nem terület, de területek. Szinte közvetlen szomszédságában a petroleum-források megszámlálhatatlan száma bugyog. A földje vasércet tartalmaz. Szóval mindene megvan, a természeti kincsek, a helyzetadta előny, ami egy várost naggyá, óriássá, egy ország szívévé, központjává nevelhet.

A mellett ne tessék hinni, hogy Chicago csak a pénznek és pénzért él, hogy ott csak éhes kereskedők s biznics után rohanó prózai lelkek laknak. Ellenkezőleg! Chicagóban magában több poézist láttam, mint a legtöbb európai városban. A parkok városának szokták nevezni s ez a szép elnevezés valóban méltán megilleti ezt az örületes gyorsasággal haladó szép várost. Benn a város közepén 100 és 100 holdas parkok vannak a képzelhető legszebb ápolás alatt; tavakkal, sport- és sétahelyekkel, széles utakkal a kocsikázók és külön utakkal a sétálók részére. A tavakban méltóságos hattyúk uszkálnak, a fákon egész sereg madár csicsereg, mókusok futkároznak és kedves erőszakossággal csalják a számukra hozott diót és mogyorót. Senki sem bántja őket, mert az amerikai levegő magában hordja a civilizációnak legalább akkora fokát, hogy a szabadság országában a bizalomnak illetően megnyilvánítását nem illik rabszolgasággal visszafizetni. Annyit viszont az amerikai szabadság is megenged, hogy pl. az emberek a selymes, gondosan ápolt pázsiton letelepedhessenek. A parkok azonban nemcsak az üdülésnek,

a test fölfrissítésének otthonai, hanem a lelki fölemelkedéséi is. A parkokban muzeumok, képtárak, állatkertek stb. állanak a publikum rendelkezésére és pedig valamennyi ingyen, egy penny belépődíj nélkül. Egyszersmind a tudományok és művészetek központja is, a hol ilyen célokért több áldozatot hoznak, mint Amerika legtöbb városában.

Mikor azonban mindezeket mérlegre tesszük s Chicago pompás előnyeit figyelembe vesszük, semmiesetre sem szabad feledni azt, hogy Chicago határait alig 40 esztendő előtt mérték ki. Tehát nem ősrégi város falai közül bontakozott ki, a melynek lakói sziklakemény házakat építettek s az utcák irányának meghatározásánál aggódva figyeltek a művészi görbére, hogy az ellenség ágyuja az utca egyik végétől a másikig oda ne célozhasson. Ha Fehérvár utcáit most szabhatnánk ki, azt hiszem nekünk is volna érzékünk hozzá, hogy hol kell a szép parkoknak és tereknek helyet kihasítani. (Ha csak a főmérnök ur nem ízélne. Szedőgyerek.)

Végigróttuk a város területét egyik szélétől a másikig s valóban érdekes az az amerikai gondosság és előrelátás, a mellyel a város jövődjéről legalább 50, vagy 100 esztendőre gondoskodtak. Chicago többé-kevésbé beépített területe körülbelül akkora mint Esztergommegye. A hossza 37 kilométer, tehát körülbelül olyan hosszú, mint az ut Székesfehérvartól Tárnokig. Ez az óriási terület nincs még kiépítve, de az utai mérnöki pontossággal mindenütt ki vannak jelölve. A házak talán évek mulva fognak rajtuk megépülni, de az utak mellé a gondos gazda odaültette már a jövődő árnyékos fáit, hogy ha majd a sor eladásra kerül, az új gazda boldogan gondolhasson az árnyé-

kos pihenőre, illetőleg busásabban fizessen érte. Óriási területeken még szántóföldek vannak, vagy náddal és sással van a jövőendő fényes poltáinak színhelye benőve, de egyes területeken, különösen a hol gyárak ütötték föl a tanyájukat, már egész városok vannak, 20—30, sőt 50 ezer lakossal, a melyek csak egy-két évet várnak s házaik a belső város utcáival fognak érintkezni.

Egy azonban mindenütt megvan már: *a villamos vasut*. Ez mindenütt az első, hogy 5 centért a legszegényebb munkás se találja távolabb egy óránál Chicagó szívéét. A villamos után következik a gáz és vízvezeték, aztán építik a gyalogutakat és végül a kocsitutat. A villamos régen csilingel már, körülötte pedig csak egy-két faviskó szegyenkezik a nagy világváros nevével. Egy, két esztendő alatt azonban minden más lesz, a mikor a faviskók eltűnnek és a helyüket paloták foglalják el.

Mindebből eleget láttam a magam közvetlen tapasztalatai alapján.

Mikor Chicagóba értem, a levél eltévedése folytán a vasutnál nem várt senki. Egyedül álltam egy 3 milliós város kellő közepén, nem tudva, hogy a magyar plebánot észak felé, vagy dél felé keressem-e s angol nyelvből csak annyit tudva, hogy semmiesetre sem értenek meg, ha úgy mondom ki a szókat, a hogyan egy becsületes, egyenes lelkű magyar ember az irás betűit ajkára veszi. Ilyenkor a magyar ember nem tehet okosabbat, minthogy leírja a betűket, (legjobb persze, ha nyomtatásban is bemutathatja) s megmutatja a legközelebbi rendőrnek. Persze akadt egy becsületes ember (Amerikában nagyon kell félni a becsületes jóakaróktól), egy bérkocsis személyében, aki elvitt vagy 300 lépésre, a vasuti állomásig — 1 dollárért (5 kor.), kieszelte, hogy merre

kell mennem, aztán magamra hagyott. Az idő mult s szép lassan beesteledett. Felültem a vonatra s magyarul, németül és latinul — valami eszembe jutott az olaszból és franciából is — szájába rágtam az angliusnak, hogy hova akarok menni. Persze megértett. Egyik negyedóra mult a másik után, a villamosunk örülten vágatott, én integettem a kalauznak, de az állhatatosan rázta a fejét, hogy a boldogító igen még messze van. Velem szemben egy amerikai ábrázatu talián ült (annak néztem, mert határtalan gazemberség villogott ki a fekete szemeiből.) Én ránéztem, ő rámnézett s a szó szoros értelmében megigézett. Megálltunk már vagy 20 állomásnál, de a kötnivaló nem akart kiszállani. Az éj egészen leszállott már. No, gondoltam — ehhez még ma lesz szerencsém. Egy ember azonban csak egy ember — füztem tovább a gondolataimat — én pedig Magyarországból való vagyok s nem macskán neveltek, mint a taliánokat. Életemben először bántam, hogy bokszozni nem tanultam. De eszembe jutott a dzsiu-dzsicu, a bicskám, meg a jó Isten! Végre egy órai rohanás után megérkeztünk. Az első megkönnyebbülés az volt, hogy a talián — a gazember bizonyosan a „fekete kéz“ titkos társaság tagja lehetett — nem szállt ki. De a mint kiszálltam — előttem állott a sötét éjszaka.

Itt nem használ se a gimnáziumi, se az egyetemi tudomány, hanem nekiálltam és kerestem magamnak egy németet, a ki megmagyarázta, hogy ne jobbra, hanem balra menjek. Körülöttem nagy nádas és sásos terület volt s minden 1000 lépésre egy-egy villamos ivlámpa hirdette az amerikai fényességet. Baktattam tovább, míg hosszas keresés után egy másik németet találtam. Aztán egy böcsületes ábrázatra akadtam. Rögtön

megismertem, hogy magyar s megszólítottam. Erdélyből való kovácslegény volt s mivel ő maga is szokta látogatni a chicagói magyar templomot, szívesen elvezetett az egy-két háztól, de még mindig sok sástól és nádtól körülvelt kétemeletes faházhoz, a melynek az alsó kondignáicója iskola volna, a középső a pap lakása, a második emelet pedig a templom.

Persze a szívélyes magyaros fogadás mindent elfelejtetett, aztán pedig az a körülmény, hogy a Chicagoba jövő magyar papoknak rendesen ez a sorsuk. Így járt Farkas László, a jelenlegi plebános, a ki karácsony délutánján érkezett az enyémhez szakasztottan hasonló körülmények között farkasordító hideg lakásba. S még inkább így jött ide Grósz Ferenc barátom, a mostani pert-amboyi plebános 4 év előtt, a ki szintén este érkezett oda s mikor a villamosról leszállt, nem látott maga előtt se házat, se kunyhót, se egyebet, mint egy igen nagy nádaserdőt, a mely titokzatosan susogta, hogy jobb volna most otthon Magyarországon az akácfalombos kis faluban, mint itt a nádas közepén. Mert ámbár büszkén írhatja a címei közé, hogy ő Chicagonak, a világ egyik legnagyobb városának magyar plebánosa, de a plebániából nincs meg még semmi egyéb, mint néhány ezer magyar ember, akik azonban akkora területen vannak szétszórva, mint Esztergommegye. S az én atyámfia annyit tudott angolul mint én, de nem ijedt meg (meg ugyan én se ijednék, hanem inkább nem mennék Amerikába), vállalta az apostoli munkát. Sárban, hóban, jégben addig járt a magyarok nyakára, addig lágyította a sziveket, a míg összegyűjtötte őket. Megvették a telket, félesztendő alatt fölépítették az iskolát, plebániát és tetejébe az Istenházát s azóta Chicagóban is dicsé-

rik a magyarok nyilvánosan Istent. Közel van hozzája a kálvinista templom is — mert hát az a hely körülbelül a magyarság lakta területnek a középpontján fekszik s így most két templomból száll az ég felé az Isten dicsérete s a sóhaj, hogy Isten áldd meg a magyart.

Egy kissé talán a kelleténél is hosszabban időztem e tárgynál, de csak azért tettem, hogy a magyar ember helyzetét Amerikában jellemezzen. Hogy azt ne gondolja valahogyan valaki, hogy fenéig tejfől minden, a mit a magyar ember Amerikáról hall s a mit a keserőségeiket takargató magyarok hazafelé irnak az itthoniak vadítására. A mit én Chicagóban tapasztaltam, azt tapasztalja más is, jóformán minden magyar ember. Az angol nyelv nem ismerése, a töretlen utak, az idegen emberek, a kiknek jó része nemcsak kelletlenül, de kellemetlenkedve fogadja az embert, a csuszás-mászás, könyörgés az alacsony intelligenciáknál, sokszor koplalás, még többször a szégyenkezés, könnyek, keserves, zokogó vágy a honi föld után, aztán pedig a munka, a testet-lelket örölő fáradtság — mindez bőven kijut a magyar embernek Amerikában.

Az is igaz, a mit a városok külső képéről lefestettem. Az irány megvan, de a rendezettséget ugyancsak nem szabad keresni. Így van ez minden városnál, a mely haladását a közel jövőben reményli. New-Yorknál irtam, hogy szemétből építik a városok fundamentumát. A mint nem idegenkednek a szeméttől ott, ép úgy böki mindez a szemünket egyebütt. Végigjártam vagy 20 várost s a külvárosokban vagy mondjuk így: a magyaroklakta területeken így találtam ezt mindenütt. Rossz fazekak, a melyeket esztendőkkal ezelőtt dobtak ki, törött tányérok, melyeket Isten tudja mikor vág-

tak szeretettel egymás koponyájához, házi szemét, döglött macska, békés nyugalomban pihennek egymás mellett. A hatóság részéről nem háborgatja senki, az ottlakóknak pedig nem ment el a jó dolguk, hogy a város dolgát maguk végezzék.

S ha benn vagyok a külvárosok leírásában, elmondok egyetmást az amerikai házakról is.

Amerikában nem kőből, nem is téglából, még kevésbbé vályogból építik a házat, hanem végesvégig mindenütt az országban egészen fából. Kivételt csak a nagyobb urak házai s a középületek képeznek, szóval azok, a hol több a pénz s a tűzbiztonságra nagyobb súlyt fektetnek. Ezzel azonban ne tessék azt hinni, mintha a fából nem lehetne szép, nagyon szép, izléses, kedves lakásokat építeni. Sőt!

Ha valaki építeni akar, megbeszéli a dolgot az építőmesterrel a ki a tervek jóváhagyása után — persze a hatóság nem avatkozik a dologba — egy hét alatt fölépíti és kulcsra átadja a házat. Az anyaga egy csomó lécs és deszka, azután pedig egy zsák szög. Ez kell legtöbb. Az alapot rendszeren kőből építik, ezután gyorsan összehúzógelik a külső vázat, mindenütt vigyázva, hogy valahogyan fölösleges fapazarlást végbe ne vigyenek. A fal mindenütt kettős s a kettő közt csak egy kis arasznnyi rés van, amelyben az élükre állított lécek elférnek. A külső deszkafalak belső felére mindenütt még erős papirlapokat is ragasztanak, hogy a hideg beáramlását lehetőleg megakadályozzák. Abban a belső részben vannak még elhelyezve a különböző csövek, a melyek az egész házat keresztül-kasul járják: a gázcsövek a főzéshez, a melegítőcsövek a fűtéshez, a meleg víz, hideg víz csövei a főzéshez, mosáshoz, fürdéshez, itt vannak el-

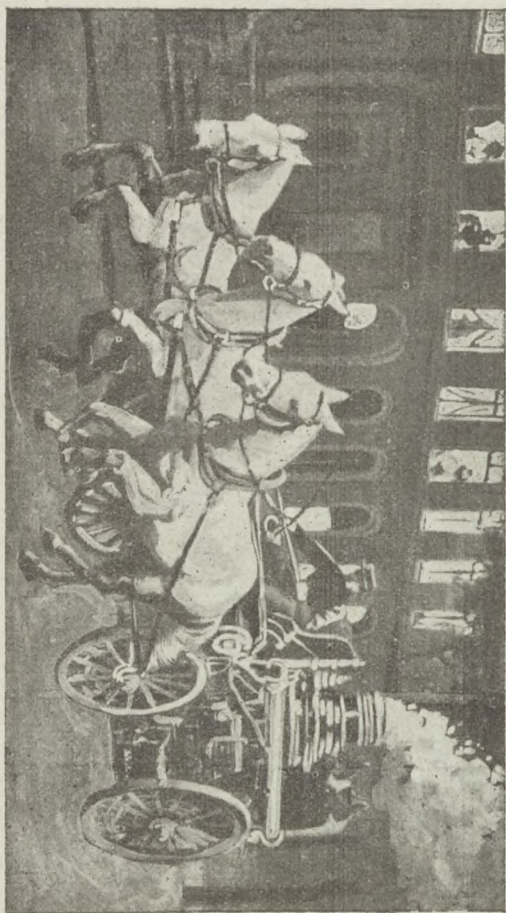
helyezve a villanyvilágítás huzaljai. Persze e mellett akad hely bőven a különféle házi férgeknek is, a melyek szintén szeretik a száraz, meleg és kényelmes otthont. A házak, különösen a már kissé kényelmesebb urí házak rendesen központi fűtéssel vannak ellátva, a melyet a pincéből kezelnek, a tél elején megrakják s a nyár beköszöntéig nem is engedik kialudni. Ez fűti az egész házat, az összes szobákat, folyosókat s mellékhelységeket. Az amerikaiak szerint a faház legalább is van olyan hidegálló, mint a kőház. Igaz, hogy ha az ember lép egyet, az egész házban hallják, mert egyszerűen ropog az egész ház, mint a rámás csizma. Ha azonban szélvihar, cyklon, talál kiütni, a melyhez hasonlókat nem egyszer olvasunk az amerikai hírek között, akkor a háznak nemcsak a tetejét hordja le, hanem ölbe kapja az egészet s viszi a másik határba. A szögek ugyanis úgy össze tartják az egész alkotmányt, hogy egyik rész a másiktól elválaszthatatlan. Viszont ennek a könnyűségnek megvan az az óriási előnye is, hogy az egész könnyen odább tolható — a hogy az amerikaiak mondan szokták: muffolható. Nem egyszer láttam, hogy egy ház alá gömbölyű gerendákat raktak s úgy tolták arrébb, mint a gyerekkocsit. Akárhány ház ébred arra a kellemes tapasztalatra, hogy ma a 92-dik utcában lakják s holnap a 120-dik utcában ébred fel.

A faházak építése másrészt Amerika örületesen gyors haladásának is eszköze. A mi 100 esztendős házainkra nehéz kimondani a halálos szentenciát s a gazda százszor megvakarja előbb a fületövét, minthogy a költséges építkezésbe belevágjon. Amerikában a házak életkora legfeljebb 50 esztendő. New-Yorkban ez a törvényben biztosított életkor, a mely után az öreg köteles helyet

adni a fiatalabbnak, amely bizonyára hatalmasabb s magasabb legény lesz az elaggott elődjénél. Az öreg házat a gazdája eladja s eltolják 50 utcával odébb; ahol a külváros lakásai közt talán még imponálni és hódítani is fog. Így születnek újra a városok s a haladáshoz mértén mindig szebb, mindig fejlődő város.

A lakások beosztása az angol szokást követi. Lenn a bejárat mellett van a szalon, ahol a ház ura a vendégeket fogadja, aztán az iroda, majd közelebb a konyhahelyiségekhez az ebédlő. Az emeleten vannak a család belső termei, a hálósobák, a gyermekszobák, fürdőszoba stb., amelyeket idegen ember tekintete nem érint, szóval angol szokás szerint: a családi szentély. Egy-egy középosztályu ember lakása 8—10—12 szobából áll. A szobák nem nagyok, nem magasak, de mindenesetre kényelmesek.

A faházaknak azonban megvan az az óriási hátrányuk, hogy könnyen lesznek a tűz martalécai. Ha a munkás elmegy hazulról, sohase tudja, hogy este, ha hazatér, nem-e egy marok hamura fog leülni, amely egykori vagyona, pénze, mindene helyett megmaradt. Itthon elég poetikusan írják le az ujságok a kormos falakat s az ég felé meredő kéményeket. Amerikában annyira gyakori a tűzvész, hogy szinte nem is szenzáció már. Magam, ha hirtelenében összeszámítom, legalább féltucat tüzet láttam. De viszont az is bizonyos, hogy a tűzoltás intézménye sehol a világon nincs oly tökéletes, mint épen Amerikában. Perth-Amboyban, ahol mint a a fehérvári tűzoltó testület nem tudom milyen tagja szerepeltem, bemutatták a kivonulást. Amikor a tűzjelző-állomásról tüzet jelentenek, egy villanyos csengő megszólal a lovak feje mellett. Ezt a jelet annyira ismerik már a lovak, hogy az első pillanatban előre futnak

Az amerikai tűzoltók kivonulása a tűzhöz.

a kocsinhoz a rud mellé. A szerszám föléjük van akasztva, azt csak meg kell mozditani, rájuk hull, egy csattal elől összekapcsolják s a jelzéstől számítva 15 másodperc alatt rohannak a paripák, mint a szélvihar a veszedelem színhelyére.

Az utca ismeri már a tűzoltó trombita harsogását, mindenki tisztelettel félreáll az az utból. Még indulás közben egy automatikus készülékkel meggyújtják a gőzszivattyút, hogy mire odaérnek, a legközelebbi vízvezetéki csőbe csak bele kell illeszteni s a gép teljes gőzzel nyomja a vizet a csővekbe. A kocsik kerekei gumival vannak borítva, hogy a gyors hajtás közben a kriminálisan kényelmetlen kövezeten még a tűzoltó kocsik erős kerekei se törjenek össze. Rendkívül szépek persze a tűzoltó lovak, a melyekért épen nem sajnálják darabonként a 800—1000 dollárt. Borzalmasan szép tüzet láttam New-Yorkban a kikötőben, ahova egyszerre 3—4 irányból vonult ki a tűzoltóság. Csuffá is tették egy rövid negyedóra alatt az egész tüzet úgy, hogy csak egy vékony sárgás füstszalag mutatta, hogy ott emberek vagyona és élete forgott veszedelemben. Azt is meg kell azonban vallani, hogy egy-egy tüzeset alkalmával nem a tűz okozza a nagyobb kárt, hanem a víz. A tűzoltók rombolnak mindent, amihez hozzáférnek. A kocsijuk fel van szerelve vasrudakkal, azokkal 3—4 oldalról bedöfik a ház oldalát s vízőzonnal árasztják el az egész épületet, mire elmennek, meg lehet indítani a kutatást arra nézve, hogy mi micsoda volt az eredeti mivoltában. A tűzoltók azonban nemcsak az égő házat nem kimélik, de magukat sem. Ezt annál inkább teszik, mert nehéz munkájukért jól fizetik őket, 800—1000 dollár évi fizetést kapnak, azonfelül szerencsétlenség esetére úgy ők, valamint családjuk

gazdag kárpótlásban részesülnek. A tüzoltó telepek száma rendkívül nagy, Jounstown 70 ezer lakosára pl. 13 tüzoltó állomás esik. A tüzeset helyéről könnyen tudomást szerezhetsz az egész város, mert minden város nagyszámu tüzkerületre van beosztva s a tüzoltó laktanya bűgő vészskürtje azonnal értesíti róla a város lakosságát.

Pardon!

Valahol Chicago egyik külvárosában maradtunk el a tüzoltás nagyszerű intézményének tanulmányozásánál. A város igazi érdekességei azonban nem a külvárosokban, hanem benn, a 30 éves Chicagóban vannak.

A Michigan partja csupa 10—30 emeletes palotát tár a szemünk elé. Itt nem követték el az esztetika arculesapására azt a botrányt, hogy a partot otromba lerakodó helyekkel rakták volna volna tele. Azokat elhelyezték távolabbra, ki a város központjából, közel a nagy gyárak és raktáraikhoz. A város szíve, legszebb pontja azonban érintetlenül áll úgy a gyárkémények, mint a nagy hajók üzleti forgalmától. A tó partját egy nagy, szép területen pompás park borítja, benne épült egy remek muzeum, arrébb a márványtól tündöklő közkönyvtár, amelyet mindenki szabadon látogat, senki se kérdi, ki fia, ki leánya, mit és miért olvas, csak kérni kell s ingyen, szívesen adják rendelkezésére akár tudományos célból, akár egyszerű szórakozásból vette is kezébe a könyvet vagy újságot.

Megnéztük az Auditorium című óriási hotelt, a mely öt utcára néz. Van remek színháza 5000 személy számára, pompás koncerttermei, remek éttermei, kávéházai, fürdői, képtára, kéпкиállítása, olvasótermei stb. stb. Benn a szállodában megtalál az ember mindent, a mire az utasnak hirtelenében szüksége lehet. Mikor az ember belép,

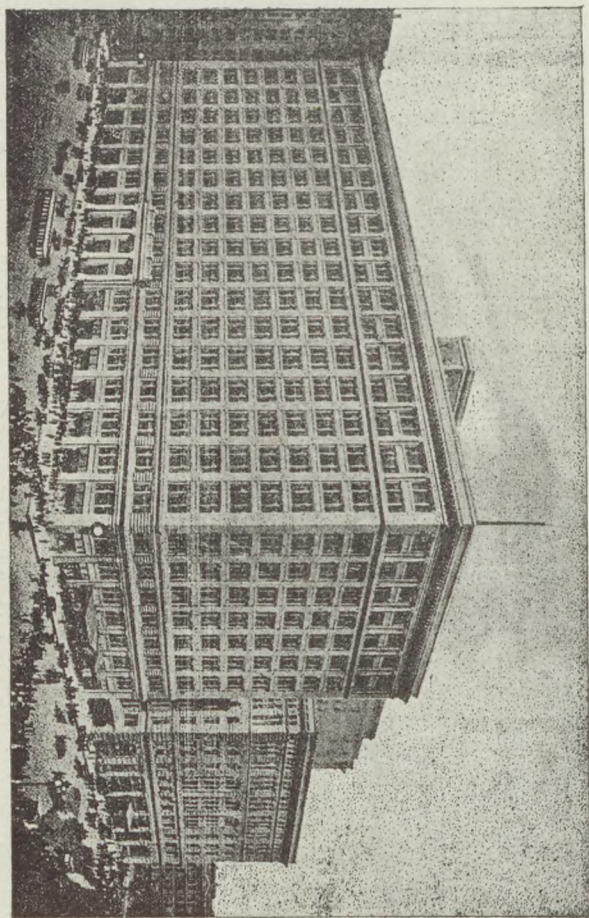

nem szállodában, hanem valami milliomos palotájában képzelet magát. Szinte ünneplés csend veszi körül. Száz meg száz embert lát, de az valamennyi csak suttogva beszél. A mi zaj volna, azt elnyelik a csillogó, misztikus félhomályba burkolt márványfalak s a süppedő vastag szőnyegek. Járhatunk összevissza, nem kérde senki, hogy mit akarunk s mikor alaposan kicsodálkoztuk magunkat, szinte meghatva lépünk ki s azon gondolkozunk, hogy azokból a fényes termekből, mily pompás istenházát lehetne csinálni. Van a szállodának azonfelül egy 82 méter magas tornya, a melyről pompás kilátás nyílik az egész város területére. Egyébiránt az egész épülettömb 3 millió 500 ezer dollárt emésztett fel.

Szóljak még a Marshall Field nagyszerű áruházáról, a mely általános vélemény szerint a világ legnagyobb áruháza? Hozzá a berlini Wertheimer féle áruház csak kalitka. A város közepén 35 holdnyi területen épült, 6 utcára néz, a 14 emeleten elhelyezett áruházak összejárása, illetőleg tüzetes megfigyelése legalább két napot igénybe venne. Lehet benne kapni mindent, a mire az embernek a bölcsőtől a sirig szüksége lehet. Megveheted a babaruhádat, kistaférozhatod magadat, megveheted az egész lakásodat, megebédelhatsz hidegen vagy melegen, jólakhatsz tudományokkal s vehetsz a rokonságodnak annyi értéket, hogy három hordár cipeli utánad. A ház 8000 alkalmazottja úgy kiszolgál, mint egy keleti herceget. Ők kibírják, csak a te erszényed bírja ki.

Sok mindenféléről lehetne Chicagóban írni. A postáról, a muzeumokról, gyárakról, parkokról stb. Félek azonban, hogy unalmasá válok. Hiszen az ilyen dolgokat pontosan vagy nem lehet leírni vagy ha leírni az ember, olvasóinak fele keresztülugraná

A Marshall Field áruház.

a kinnal összerótt sorokat. Azért legokosabb lesz, ha felülünk egy elevátorra, egy utca fölötti villamosra s kivágtatunk Chicago világhírű nevezetességére, a Stock-Yardra, a vágóhidra. A világ legelső ilyenmű intézménye, a mely nemcsak Amerikát látja el hussal, hanem kivitele az egész világra kiterjed. Az orosz-japán háboruban pl. a japánok sikerét részben annak tulajdonították, hogy katonáik naponta pontosan megkapták a maguk husporcióit a chicagói vágóhídról, míg az orosz szállítók ellopták a menázi árát s a derék hadfiaknak akárhányszor se kedvük, se erejük nem volt hozzá, hogy az atyuskáért vérüket és életüket feláldozzák.

Hogy magunknak a chicagói vágóhídról fogalmat alkossunk, egy kissé körül kell rajta tekintenünk. Magam mindig azt hittem, hogy valahol a város szélén fogom megtalálni s valóban meg voltam lepelve, hogy a város kellő közepén a 41-dik és 46-dik utca között találtam, holott kifelé körülbelül 100 utcája van még Chicagonak. A területe 200 hold, a korlátaik közt elfér 75 ezer drb marha, 300 ezer disznó, 500 ezer birka és 5000 drb. ló. Évenként levágnak 4 millió marhát, 8 millió birkát s eladnak 100 ezer lovat. Az értékük körülbelül 300 millió. A vágóhid 25 ezer embert foglalkoztat állandóan, ezek közül két nagy cégnek, az Armour és a Swift huselárusító cégnek 14 ezer alkalmazottja van.

Ugyebár még Amerikának is tiszteletreméltó számok ezek.

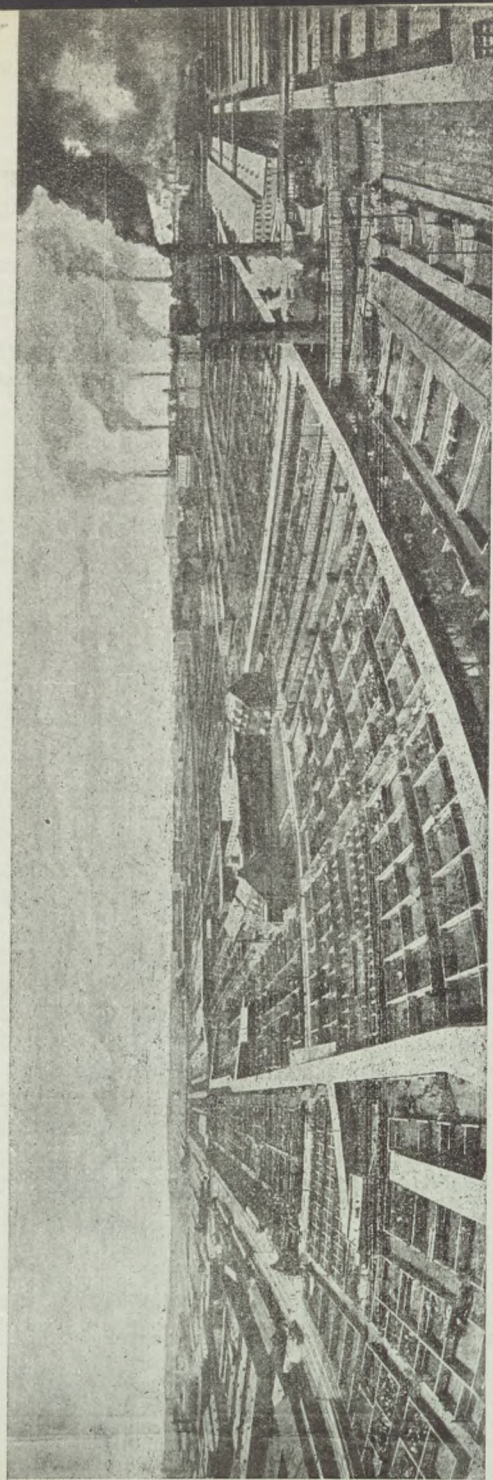
A bemenet szabad. Nem kérdezi senki, hogy ki fia, ki leánya vagy, vezetőt adnak, a ki körülvezet a legérdekesebb látnivalókon.

Mi a lóvásárnál kezdtük.

A szép lovat mindig nagyra becsültem, Amerikában kigyönyörködhettem magamat bennük. Nem a mi karesu, az arabs fajtól

leszármazott paripáink a divatosak. Ezek kevéssé felelnének meg az amerikai üzleti szellemének. Az amerikainak nagy ló, erős ló kell, de mégis olyan, a melyik a futást is jól bírja. Bevitték a nagy, erős mecklenburgi lovakat, megnövesztették őket még két marokkal magasabbra, aztán beleneveltek gyorsabb vért, hogy ha kell, hintó előtt is tudjon futni. Legfőképp azonban teherhordásra szánvák. — Gyönyörű állatokat láttam. Szelidek mint a bárány, a hátuk széles, mint egy cirkuszlóé, magasak, izmosak, gyönyörű a sörényük, szóval hizik az ember a míg nézi őket. Egy-egy teherhordásra szánt, egészen közepszerű ló ára 800—1000 dollár. A lóvásárokat egy óriási cirkusz forma helyiségben tartják, a mely legalább 2—3000 ember számára ülőhelyekkel van ellátva. Mert az amerikai gyönyörűséget tud benne találni, ha a szebbnél szebb lovak a puha porondon vágatva rohannak, kényesen mutogatva termetük minden előnyét.

A lovak után a birkák, disznók és marhák következnek. Udvarias bácsi vezetett bennünket körül, szorgalmasan pörgetve a nyelvét s megmagyarázva, hogy aznap mikor mi ott voltunk 13 ezer birkát, 24 ezer disznót, 2500 borjut és 5000 drb. marhát vágtak le. Ezeket szabadon, a városon keresztül a kawboyok, csikósok hajtják Amerika déli részéből, a prairiekről, főleg Texasból, a hol akkora területeken legelnek a marhák és lovak, mint fél Magyarország. A kawboy (kauboj) lovon ül, keményen akár egy magyar csikós, mintha hozzá volna a nyereghez növe, hosszú karikás van a kezében, ha valamelyik barom kilép a sorból, egyet lendít a karikáson s 20—25 lépésről úgy a nyakába keríti szegény párának, hogy elég belőle kitekerednie. A karikásnak ezt a járását jól ismervén, elég egyetlen füttyszó s

A Stock Yard.

az egész csorda bárányszeliden hajt a kawboy szavára. A kawboy egyszermind ideálja is az amerikai gyerekeknek. Ha valaki megbukik az iskolában s a szekundáktól terhelten nem óhajt az édesapája szemei elé jutni, vagy ha otthon elfenékeltetett — a mi ugyis nagy ritkaság Amerikában — s ezért az igazságtalanságért meg akarja büntetni a ticsert (tanító), vagy a drága szülőket, megszökik és kawboy akar lenni.

A marhavágást kezdettől végignéztük. Nem ijedtünk meg a kellemetlen vérszagtól, a mely az egész helyiséget elárasztja, hanem végignéztük mindazt, a mi látható. A teheneket a vasuti kocsin szállítják be a vágóterembe, egyszerre huszat-harmincat. A kocszi fölött sétál egy ügyes bácsi taglóval. Szegény állat csodálkozva tartja föl a fejét s kíváncsian nézelődik, hogy a zöld mező után miként kerülhetett ő olyan helyre, a hol a meleg állati vér gőze párolog. A taglós ember csak ezt várja. Szakértő ügyességgel odatalál, a hol fészkel az agy. Ritkán üt kettőt rá, a szegény állat összerogyik. Így megy tovább, míg csak az egész kocsisor tartalmával nem végzett. Akkor fölnyitják a kocszi oldalát s az elszédített állat legurul a nagy terembe. Ott jön egy másik ember, a kinek viszont nincs egyéb dolga egész nap, minthogy a késével egy-egy szurást vág az állat nyakába s átvágja a főütőeret. A forró, gőzölgő vér karvastagságban szökel ki az állat nyakából, még vergődik egy darabig, aztán végzett. Az emberek térdig gázolnak a meleg, párolgó, hömpölygő vértócsában, a mely az egész nagy helyiséget eltölti. Nem is veszik észre, megszokták, ez a mesterségük.

Az élet hétköznapi utjain járó embert persze nem érintheti kellemesen ez a procedura. De hát ha kíváncsi volt rá, végig-

nézi. Ha megdöbbszentő is, de természetes és érthető. De természetellenes, érthetetlen s a legnagyobb fokban inhumanus a sakterek eljárása. Ezt is végig kellett néznünk. A zsidókszámaravágandó marhát nem ütik előbb le. Egy gyönyörű állat került levágásra. A két hátulso lábát megkötötték s úgy lökték ki a vasuti kocsiból bele a frissen gözölgő vértócsába, úgy hogy nyomorult állat a két lábánál fogva lógott lefelé. Állati ösztöne megérezte a közeledő vég veszedelmét. Borzalmasan bögött, minden erejét megfeszítve szabadulni akart, hánytavetette magát jobbra-balra. Persze hasztalanul. Végre percek múlva megérkezett a sakter hosszú szakálával és hosszú késével. Egy ember egy harapófogóval lefogta a bögő, vergődő állat száját s a sakter egy vágással keresztülmetszette a nyomorult állat nyakát. Pár pillanat alatt aztán mindennek vége volt.

A megölt állatnak a lábaira rákapsolnak két láncot s az fölhuzza egy keréken mozgó szerkezetre. A lábaiszétfeszítve, fejjel lefelé függ a kivégzett állat, míg a vére mindig csöndesebben patakzik lefelé. A fölülről mozgó csigák kerekein lassan vonul odább. Jön az első emberhez, egy öles négerhez, vagy más egyéb nemzetségű bácsihoz, a ki végighasítja az állat hasát. Ez az egy vágás az összes dolga. Mikor megtette, a kis vasut oda vonatta már a másikat. A második a bőr lefejtésére szükséges vágásokat teszi meg. Alig telik bele két-három perc már teljesen lefejtve látjuk. Minden ember csak egy-két vágást tesz rajta, azt, a mi rája esik. Egyik kivágja a máját, a másikat a tüdejét, a harmadik a gégejét, a negyedik a nyelvét és így tovább. Ha kivágta, tovább adja, ott tudják már, hogy mi a dolguk vele, neki semmi köze többé hozzá. Ezzel a munkabeosztással érik el azt a csodálatos

gyorsaságot, hogy mire mi onnan felülről, a kíváncsiak számára fenntartott gyalogjáróról kicsodálkoztuk magunkat, már föl is aprózták az előbb kinlódó állatot s a sineken továbbítva már a hűtőbe szállítják.

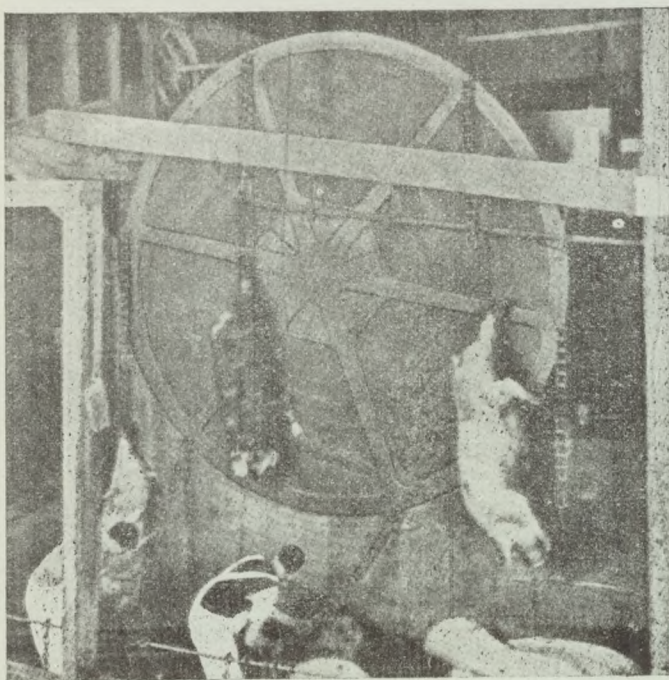
A disznókkal még egyszerűbb az eljárás. Szegény kigömbölyödött kis kocák mélyen meghatva bujnak össze a szállító kocsi-ban, mikor egy ügyes fogással elkapja valami kegyetlen bácsi a hátulsó lábukat. Nem törődika szívet szakgató sikoltozásukkal, hanem átadja egy másik bácsinak, aki egy nagy kerék egyik fokára akasztja. A kerék ünnepestyű lassúsággal mozog fölfelé, a kocák pedig visitanak, a hogy a torkukon kifér és mivel egyebet nem tehetnek, lógnak lefelé. Egy-egy ilyen nagy keréken hat koca lóg szép gänsemarschban s valamennyi visit, a hogyan a torkán kifér. Egy gyilkos tekintetű bácsi azonban, akinek a szíve bizonyosan köből van, ott várja már a kerék másik oldalán s csak azt lesi, mikor ér szegényke böktávolba, ha odaért, egyetlen szurással átvágja a torkát. Hogy nem hibáz, az bizonyos, mint a kétszerkettő. Értheti a mester-ségét, hiszen mást se tesz egész nap, mint hogy ezer és ezer ártatlan malacka életét oltja ki. Hogy a meleg vér végigfröccsenik a ruháján s ő egész nap vérpataokban fürdik — természetes. De megéri, mert 5 dollárt kap napjában a mesterségéért.

Mikor a megölt állatokat szétmetélték s megtisztogatták, a sinek továbbszállítják egyik részüket a hűtőbe, ahol a fagypont alatti levegőben jéggé fagynak, a másikat a füstölőbe. Mire a dolognak végére jutunk, azt vesszük észre, hogy a visitó malacka, a mely egy órával előbb még könnyekre indította azokat, a kiknek szíve épen olyan, mint az irós vaj, már hurka, kalbász, május és sonka alakjában kél utra, sőt gyorskezü

bácsik finom szép papirosba is takarják, megcimezik és röpitik szerteszét a világ minden malacéhes embereinek a fogai alá.

Természetes, hogy a vasuti kocsik, a melyek ezeket a szállitmányokat továbbítják, külön erre a célra készítvék, hogy a hus meg ne romolhasson. Persze egy rossz tulajdonsága mégis van az ilyen husnak, hogy t. i. soká, sokszor hónapokig állván a jégen (pl. a hajókon, a hol rendesen egy egész esztendőre való készletet szereznek be), a jég kiszvija a hus zamatját, jóra való ízét s az ember inkább spongyát rág, mint jóízű pecsenyét.

A vágóhid másik és nem kevésbbé ér-

A sertések lemészárlása.

dekes része a konzervgyár, a mely hasonlóképp a Stockyard területén van. Hogy hány ezer ember dolgozik az apró dobozkák elkészítésével, nem tudom, nagyon nehéz lett volna megolvasni, de aprólékosabb, több kézen keresztül menő munkát még soha nem láttam, a mint a konzervgyárban.

Aki Chicagot megnézi, természetesen nem mulaszthatja el, hogy meg ne nézze a nagyszerű Pullmann-gyárat, ahol a Pullmann-kocsik készülnek, a legszebb, a legművésziesebb és legkényelmesebb vasuti kocsik, a milyenek ez idő szerint az egész világon vannak. Ez már nem is gyártelep, hanem egy szépen szervezett város. Magában a gyárban 15 ezer ember kap évente alkalmazást. Ennek a 15 ezer embernek meg van itt mindene, hiszen a Pullmann-gyár Chicago egyik sarkán, a várostól legalább egy óra járásnyira fekszik. Sokan nem laknak a gyár közelében, de a kik ott laknak, azok el vannak látva mindennel. Van postájuk, vasuti állomásuk, bankjuk, vendéglők, üzleteik, ahol a kurtaszáru angol pipától kezdve a gyermek-kocsi összes szükségletéig minden kapható. A gyárban elkészítik a Pullmann-kocsi minden részletét, a legkisebb szögtől, a kárpitos és fényező munkájáig. Kovácsok, gépészek, lakatosok, bognárok, asztalosok, fényezők, kárpitosok s a jó Isten tudja hány ember dolgozik itt nagyon keserves és kevésbbé keserves munkában. Körülbelül 15 ezer különféle kocsit készítenek évenként. A gyár azonban folyton terjeszkedik s a mint hallottam, a jövő évre már 30 ezer kocsira van megrendelése.

Bizony óriási tömeg ember kap itt naponta kenyeret. De nem csekély azoknak a száma sem, a kik alkalmazást keresnek, de nem kapnak. Mikor a gyár igazgatóságánál bebocsáttatást kértünk, egész sereg ember

állott ott, akik sóvárgó szemekkel munkát, alkalmazást kértek. Isten tudja, talán napokon át nem ettek, talán éhező családjuk, gyermekeik várakoznak a betevő falatra. Ha a gyárban van rájuk szükség, alkalmazzák őket, ha nincs rájuk szükség, rideg szóval mondják ki a nemet. És ha ma eleget tettek a megrendelésnek, elbocsátanak egyszerre százat, ezret, ötezret, annyit, a mennyire nincs szükség. Hogy azok valamennyien hol kapnak kenyeret, senki se törődik vele. A gyárnak nincs szive, az kőből, meg vasból van. A gyáros pedig szintén kőnek és vasnak, egy gép alkatrészének tekinti az embereket, amelyet nem ken meg olajjal, ha szüksége nincs rá.

Ezért koplaltak a magyarok ezrei és tizezrei az elmúlt két évben, mikor az elnökválasztást megelőzőleg megakadt az üzleti forgalom. A gyárosok nem tudták, hogy kezdek-e nagyobb vállalkozásokba, vagy hogy a tőkéjüket tanácsosabb lesz pihentetni egy darabig. Egyik napról a másikra ezrek vesztették el a betevő falatjukat s mivel a magyar, épen úgy mint Amerika többi népe kevés kivétellel, nem szokta meg a takarékoskodást, hanem él egyik hétről a másikra, a munka megakadtával mit volt egyebet tenniök, mint adósságot csinálni, vagy koldulni, vagy pedig seregestől jöttek vissza államköltségen az elhagyott, sokszor kigúnyolt, sokszor visszasírt óhazába.

Valahol Norvégiában láttam Rodinnak, a kiváló szobrásznak egy-két modelljét a munkában összetört, a géppé devalválódott emberről. A kifejezéstelen, lélek nélküli, többé nem ésszel, hanem csak izommal dolgozó, buta izomból és csontból álló szervezetről, amit kiemelkedettebb állapotában embernek, lelkes lénynek szoktunk nevezni.

Sokszor eszembe jutott ez a kép s min-

dig kételkedtem az igazságában. Nem! Lehetetlen! Az ember nem sülyedhet ennyire. Hiszen így alantabb áll, mint az igába fogott állat.

Amerikában meggyőződtem, hogy ezek a képek a valóság fotográfiái. Aki azokat látta, tudós, művész, nagy megfigyelő volt.

Épen a déli pihenő táján járkáltunk a kovácsok műhelye körül. Egy ajtórés felén kiléptek a szabadba s ott a piszkos földre leültek pihenni. Nem ettek, nem dohányoztak, talán nem is pihentek, csak a dolgozó, feszülő izmaik álltak meg egy félórára. A kohóban lobogott, sistergett, pattogott a tűz. Rávetette a fényét azokra a nyomorult arcokra. Kormosak voltak mint egy kéménysopró, a verejték azonban sűrű, szakadó barázdákat vájt a meggyötört, ráncossá vált arcok gödreibe. A ruhájuknak lehetett valami sötét színe valamikor, de most olajjal, korommal, mocsokkal van fedve. Megálltam mellettük s hosszan, fájdalommal néztem. Nem vettek észre, csak néztek lefelé, érzéktelenül, mozdulatlanul, mint Rodin szobrai, nem is mint annak a valamikor élő mintái, de mint maguk azok a bronzból kiöntött élettelen szobrok.

Ezt teszi Amerika az emberekből.

Sokféle gyárat bejártam Amerikában. Voltam dohánygyárban, a Hammond-féle írógépgyárban, kalapgyárban stb. megnéztem a Kuntz Tivadar féle asztalos-gyárat Clevelandban. Irhatnék talán róluk, de olvasóim azt hiszem, szívesen fölmentenek alóla. Szakember nem lévén, könnyen tévedhetnék, ha pedig szakember volnék, az aprólékossággal unalmassá válnék.

Csak a legutóbbinál akarok még megállni, azért mert magyar emberről van szó, a ki ámbár Mecenzéfről Szepesmegyéből, a németek közül való, de magyar vol-

tát most se tagadja meg. Sok milliót szerzett s a magyarságnak nem egy esetben nagylelkű pártfogója volt. Mint egyszerű asztalos legény vándorolt ki Amerikába s ma igen sok magyar embernek is ad kenyeret s két hetenkint 40 ezer dollárt fizet ki munkabérre. Az egész nagy gyárban jóformán nem készítenek egyebet, mint varrógépasztalt. A jó Isten, meg Kunz Tivadar tudja, hogy hány darabot évenként. Bementünk a raktárába s jártunk emeletről emeletre s nem találtunk benne egyebet, mint a varrógépasztalok százezreit. A munkások százai gyártják ezt rövid, alig pár arasznyi asztalkát. Minden munkás itt is csak egy dolgot végez. Illetőleg végeztet, mert a fő mindehütt a gép. Ez a fűrész alá tartja, az gyalultat egyet rajta, a harmadik egy lyukat üt bele, ötödik, századik folytatja a munkát. Megállás nincs, csak ha a gyár megáll. De hajszálíg tökéletes munkát is végez valamennyi, hiszen éveken keresztül teszi ugyanazt, úgy, hogy akár álmában is azt teszi már. Ez a titka a gyári munkák óriási sikerének.

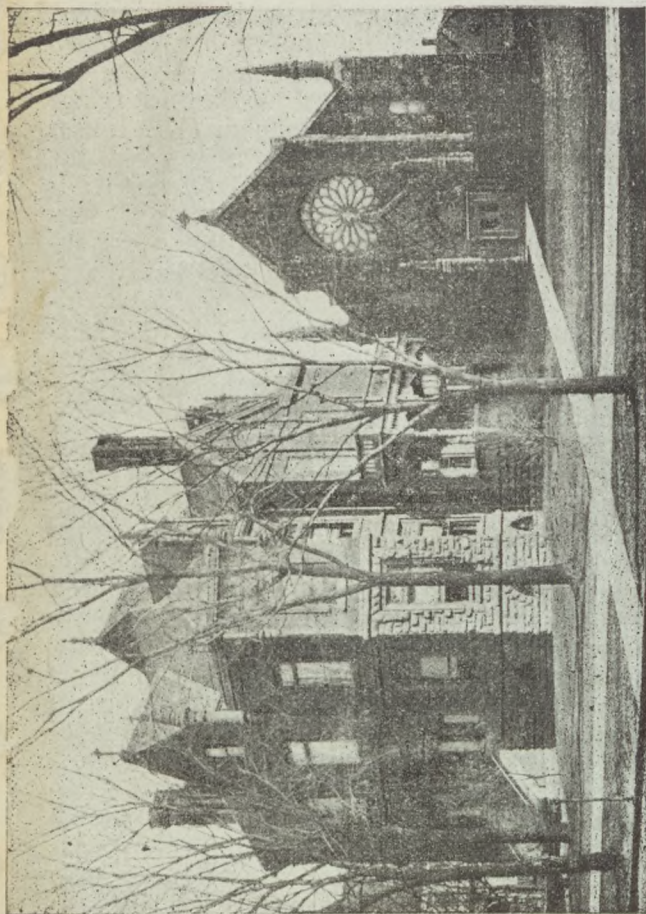
Kunz Tivadar sikere ezenfelül abban leli magyarázatát, hogy mindent első kézből kap. Kanadában, Dél-Amerikában, vagy Afrikában egész erdőket vesz. Kiküldi a mérnökeket, hogy az üzlet jó lesz-e? Azok kiszámitanak mindent az utolsó fillérig s ha az üzlet jónak látszik, áll az alku. Hogy mennyi erdeje, fája, telepe van, a könyvéből tudja, de a legtöbbet sohase látta. Azért, mikor a magyar árvaház számára kértek tőle területet, fölhatalmazta a kérelmezőket, hogy válogassanak a birtokaiból. Ő nem tudja, hogy melyik felel meg jobban a célnak, de a melyik jó lesz, ő kész a nemes cél érdekében tőle megválni.

A MI NAGYON SZÉP.

Sokat, nagyon sokat irtam már Amerika városairól, népeiről, de egyről nem irtam még, a mi pedig minden alkalommal teljes lelkesedésre ragadott: Amerika szép házairól.

Ne gondolja senki, hogy az amerikai mindig prózai. Sőt! pl. a házaiban és azok körül annyi kedvességet, poézist és igazi szépséget tud egyesíteni, hogy az idegen ember, ha másért nem, de ezért az egyért nagyon sokat el tud neki felejtetni. Ha egy új városba mentünk, egyik legkedvesebb szórakozásunk az volt, hogy elmentünk a kissé gazdagabb angolok által lakott városrészekbe. Itt aztán mintha kicseréltek volna mindent. Keresztül megy az ember 20—30 utcán, sokszor mint pl. South Bendben, a város három negyed részén s azt találja, hogy minden csupa poézis. Az utcák szélén 2—4 vagy 6 sorban gyönyörű fasor diszeleg. Sok helyen 50—60 esztendősfák s olyan ágakkal s akkora terebélyvel, hogy egész ház helyét elfoglalják. Amerikában egyébként is remekül diszlenek a fák. Sok eső van s félesztendeig erős meleg neveli a természetet. A tölgyeknek, hársaknak, szilfák-

Egy villa a sok közül. (A chicagói érsek lakása.)

nak, juharfáknak — különösen ezek diszle-
nek — legtöbb helyen szinte kétszer-háromszor
akkora a levelük mint minálunk s oly husos,
vastag, mintha a kövérségével dicsekedni
akarna. A kocsuton, gyaloguton a legtöbb
helyen teljesen árnyékban jár az ember.
Persze mindkét ut, különösen a gyalogjáró
kitűnő karban van. Rendesen cementlapok-
ból építik aszfalt helyett. A kocsut ritka
helyen van aszfaltozva, hanem élére rakott
kemény téglából épül.

Ezek között a fasorok között emelked-
nek aztán fel az amerikaiak igen szép, leg-
többször fából s csak a nagyobb városok-
ban kőből, vagy téglából épített házai. Ter-
mészetes, hogy a fák bőséges árnyékot nyuj-
tanak a házaknak is. A házak villarendszer-
ben épülnek. Egymás mellé épített házakat
csak a biznics városrészekben találunk, a
többi helyen, még a legnagyobb városokban
is, minden háznak megvan a maga virágos
kertje, a melyet sűrűn öntöznek (vizük a víz-
vezetékéből mindenütt bőven van.) A házak
földszintje, — a mint leírtam — a család
mellett az idegenek számára is nyitva van,
az emelet azonban az amerikaiak külön
családi szentélye. Az üzleti ügyeket másutt,
a város forgalmas helyén intézik el, ott
azonban nem lakik az amerikai. Reggel 8—9
órától este 5—6-ig, az üzlet bezárásáig ott
tartózkodik, ott eszi meg a rövid kis ebéd-
jét is, akkor zárnak, mindenki hazamegy, a
gazda is felül az automobiljára, vagy a leg-
közelebbi villamosra s néhány perc múlva
otthon szinte elfeledte a zakatoló élet roha-
nását, az ezernyi gondot, a melyben a feje
egésznapi fött, otthon csend veszi körül, a
melyet legfeljebb a gyermekei lármája ver
fel, nekiáll a virágágyainak, vagy a pom-
dás pázsitnak, babrái velük, öntözi őket. A
szomszédok zaja nem zavarja, hiszen annyira

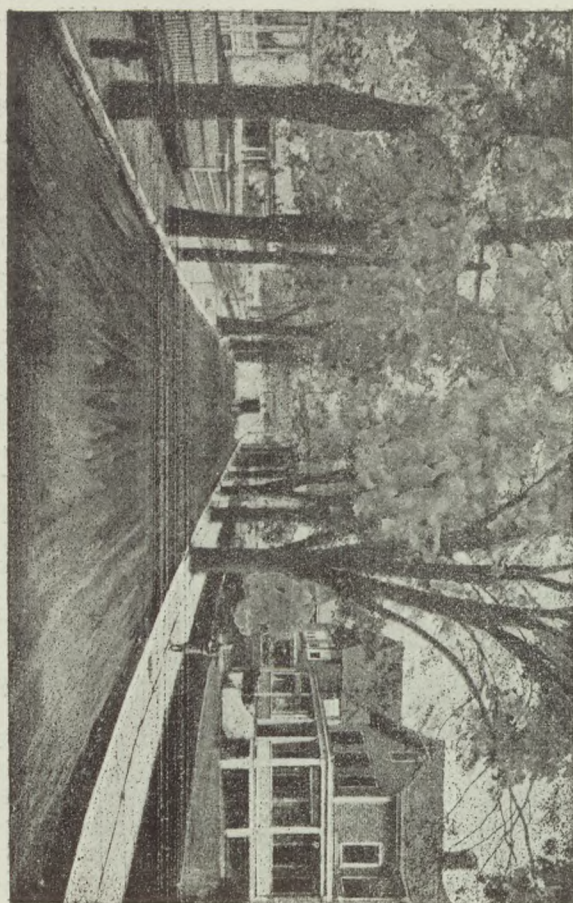
mésszé vannak egymástól, hogy csak a kiabálás hallatszanék át. Az utca, az hasonlóan nem zavarja, hiszen az üzleti világnak nincs feléje dolga. Itt ebben az idylli csendességben tölti az amerikai pihenési óráit, míg a legközelebbi nap vásári lármájába elvegyülnie nem kell.

Sok helyen láttam mindezt, de talán sehol se szébben, mint South Bendben, a mikor Bárándy dr. automobilján órák hosszát nyargalásztunk szebbnél szebb utcákon keresztül-kasul. Az egész városban jóformán 3 gyár van: a Studebaker-féle kocsigyár, az Oliver-féle ekegyár s a Singer-varrógépgyár. Ebből a három gyárból él jóformán az egész város, mintegy 50—60 ezer ember. S ezeknek a jó uraknak van annyi jó érzékük, hogy a milliókat nem csupán maguknak gyűjtik, hanem közjótékonytságot is gyakorolnak velük. A város szépsége, utai mind magukon viselik az ő jótékonytságuk nyomát. Az ekegyáros Oliver pl. fönttart egy, a nevéről elnevezett pompás hotelt, a mely bármely nagy városban büszkén parádézhatna a pompájával. Haszna nemesakhogy nincs belőle, sőt a múlt évben is ráfizetett vagy 15 ezer dollárt. De büszke lehet rá, hogy ha idegen száll a városba, az ő szállodája oly elegánsan fogadja, hogy mindenha megemlegeti.

South Bendhez közel pompás fürdő is van egy csinos tónál, a mely körül az egész környék uri népe villákat épített s teljes kényelemben élvezi a nyárnak ezt a legkedvesebb ajándékát. Mielőtt Amerikától elbucsuztam, ennek a kedves emlékét is magammal kellett hoznom, még pedig Bárándy dr. barátom igazán vendégszerető, kedves, nyaralójából.

Még egyet South Bendről. Itt van a Notre Dameról nevezett szerzetes atyák ne-

A szép, zöldes, fűvel borított
 útszéleken, ahol a fák és a virágok
 a levegőt megtöltik a friss, édes
 illattal, és a napfény a földet
 melegíti, és a szél a leveleket
 a levegőbe emeli, és a szél a
 leveleket a levegőbe emeli, és a
 szél a leveleket a levegőbe emeli,

Egy szép utcasor.

velő intézete, a hol Amerika legelőkelőbb családjainak gyermekeit nevelik. Hat éves koruktól az egyetemi tanulmányok elvégzéséig mindent megtalálnak. Gyönyörű vidék, csendes, nyugalmas hely a természet ölén. Az intézetet egy egyszerű szerzetes alapította, a kinek a házikója még ma is kegyeletos emlékből áll, ma azonban villaszerűleg egész paloták sorakoznak egymás mellé, minden pedagógiai eszközt oly tökéletességben alkalmazván, a milyenre a haladó kor szert tehetett. Templomuk, a mely az intézet mellett van, oly pazar fénnel van fölékesítve, hogy csodájára lehetne járni.

A fiu nevelő intézettől egy jó félóránnyira egy hasonló, apácáktól kezelt nőnevelő intézet van. Ha jól tudom, 600 apáca foglalkozik itt a nőnevelés szépséges tudományával. Épen az esti órákban értünk felénk, a mikor az esti sétájukat végezték. Bizony bevallom, hogy életemben soha ennyi apácát nem láttam még együtt.

South Bend után a Niagarához indultam. Bárándy barátunk automobilja reggel 4 órakor már ott pöfögött a lakásom előtt. Ő meg akarta becsülni bennem a fehérvári embert s kihajtatott velem a vasutra. Szinte nehezemre esett megválnom a nekem legcsinosabb amerikai várostól s a mit ígértem, meg is tartottam, mindenkit szívesen figyelmeztetek, hogy ha Amerikába megy, South Bend meglátogatását semmi esetre se mulassza el.

Most a Niagaráról kellene beszélnem, de előbb egy másik s talán olvasóim által is régóta várt fejezet várja a megíratását: a magyarokról, a mi honfitársainkról, a mi édes, kedves testvéreinkről.

A magyarok Amerikában.

Nincsenek rá statisztikai adataim, nem tudom, hogy hány magyar vándorolt már ki Amerikába, de hogy a számuk több száz-ezerre rug, az bizonyos. Sok százerre menő erős, acélos magyar kar végzi Amerikában a legnehezebb munkákat s keresi az amerikai számára a dollárokat, a melyből neki jut legkevesebb.

Öt akarom bemutatni magyar honfitársainkat, a hol legsűrűbben találtam őket, Pennsylvania és Ohio államok kellős közepében.

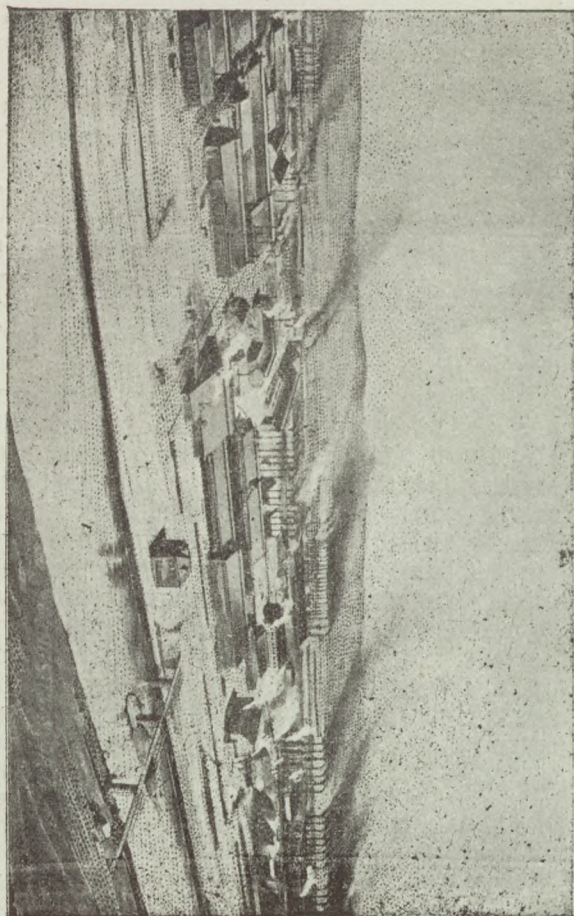
Mikor az ember 6—8 órát utazott New-Yorkból nyugat felé, eléri az Alleghany hegyek legmagasabb pontjait. Az amerikai ilyenkor mindig büszke elragadtatással beszél az ő vidékének szépségéről. Nem tagadom, hogy magam is gyönyörködtem a széles folyómedrekben, a melyek úgy nyár táján ugyszólva teljesen kiszáradtak, de ott vannak rajtuk a nyomok, a melyek a téli iszonyu rombolás képét mutatják, a mikor a megbőszült áradat vasuti hidakat tép szét s egész városokat dönt romhalmazzá, mint a hogyan pl. 20 évvel ezelőtt épen ezen a vidéken Johnstownnal tette, a mikor az egész várost 7 rövid perc alatt egyszerűen elsöpörte a föld színéről.

A vonat Altoonánál közel 500 méter magasságra megy föl s ott egy szép patkóalakot írva le, gyönyörű, vadregényes erdők közt ereszkedik lefelé.

Életemben először láttam és sohase fogom elfelejteni azt a jelenetet, a mely itt szemeim elé tárult. Este 8 óra táján járt az idő s az Egyesült-Államok az Egyenlítőhöz közelebb feküdvén, hamarosan egészen besötétedett. A mint a hegyről lefelé robogott a vonat, a völgyet pokoli világosság árasztotta el. Meglepődve néztem le, az első pillanatban erdőégésre gondoltam, hiszen, talaly a nagyon száraz esztendőben száz milliókat érő erdők lettek a tűszvész martalékaivá. A közelebbi látvány azonban mást tárt elém: a vasgyárak borzalmas képét.

Ha az ember nappal közeledik ezekhez a vidékekhez, jó darabig csak egy sötét ködfátyolt lát, nehéz füsttömeget, a mely lomha madárként terjeszti ki szárnyait a házakra, gyárkéményekre s mérföldek hosszában beburkolja az egész vidéket. Az ilyen városokban az ember soha sincs tisztában önmagával. A szobák tele vannak apró kormszemekkel, a ruhánk, különösen a fehér ruha, az arcunk, de különösen az orrunk és tüdönk egyre érzi, hogy itt egy erőszakos, maga fölött hatalmat ismerni nem akaró zsarnokkal állunk szemben, a kinek parancsolni hiába akarunk. Pedig az amerikai szén sokkal finomabb levén a mienknél, nem is terjeszt akkora feketeséget, mint az európai.

Nappal ez a nagyon kellemetlen közvetlenség ülte meg a lelkemet, késő este és az éjjel sötétében pedig borzalmas mulatságot találtam a szemléletében. Joungstowban ez képezte a főszórakozásomat. Kinéztem az ablakomon vagy kiálltam a hármashíd korlátjához s onnan alig pár száz méternyírről

A youngstown acélgyárak.

néztem a pokol tűzét. A vasgyárak messziről úgy látszanak, mintha a széles, lapos tejű gyárakból egy fekete fogpiszkáló erdő sorakoznék egymás mellé. Minden fogpiszkáló, illetőleg kémény egy-egy vasolvasztó kemence tüdeje, a mely a külvilággal közlekedik, alatta pedig ég, sustorog, szíporkázik az alvilág tüze s borzalmas fénnel vonja be a környéket, a míg a nehéz füst el nem veszi a fény erejét. Itthon ha ilyet megpillantanánk, rögtön ijedelem fogna el s a tűzoltókért kiabálnánk, hogy veszedelemben a város. Ott megszokott dolog, ámbár mindig láttam egy csomó embert, a ki nem tudott betelni a csodálásával.

Joungstowni tartózkodásom utolsó éj-jelén nemcsak távolról, hanem közvetlen közelségből is láttam ezt a borzalmas telepet, a magyarok fogyasztóját.

Ne gondolja senki, hogy könnyen juthat erre a szörnyű tanyára. A gyárak igazgatóságai, ámbár megszokták a majdnem mindennapi balesetet, nagy elővigyázatot tanusítanak különösen az idegenekkel szemben. Három napi kísérletezés után a negyedik este sikerült végre bejutnunk:

A gyár szélén kezdődik a vasuti sinek végtelen sorozata. Mert itt mindent gép végez, az ember csak igazgatja. Alig keveredtünk ki a sinek közül, szinte örülve, hogy nem kellett már hallanunk jólelkű magyar vezetőnk folytonos figyelmeztetését:

— Kérem, tessék előre-hátra, jobbra-balra nézni, hogy nem jön-e vonat, mert a sötétben a mozdonyvezető se láthat bennünket. Tegnap éjjel épen itt szakgatott szét a vonat egy szegény magyar munkást, a ki véletlenül az útjába került.

Mutatta is a helyet, a melyet azonban akkorra már fekete korom lepett be. Keresztet vetettünk, sóhajtottunk az eltávozott

lelke után, örök nyugalmat kívánva neki, aztán mentünk tovább.

Egy nagy gépházba értünk. Bemutatták azt a szörnyű óriást, amely levegőt fújtat a vaskohókba. Nem tudom, hány emeletes lehetett a nagy kerék átmérője, de azt tudom, hogy a dugattyuja, amely az ilyen gépeknél ki-bemozog, jóval vastagabb volt a derekamnál, pedig én is tuestem már azon a koron, mikor az ember még karcsúságról beszélhet. Nem zakatolt, hanem valóságos fülsiketítő dörgést hallatott, mikor mellette állottunk. Régente úgy hallottam a vasolvasztást, hogy egy magas toronyba fölhalmozzák a vasércet, alatta tüzet gyújtanak s a vas nehezebb levén a földnél, vagy kőnél, szép patakokban lecsörgedezik. Most másként tesznek. A vasat tartalmazó földet — Amerikában nem kőből olvasztják ki a vasat, mint azt Kirunában, Norvégiában láttam, hanem földből — ölfá alakú tömegekké sajtolják össze. Ezeket szénnel keverve egy nagy üstbe dobják. A tüzhöz ez az óriási gép fújtatja a levegőt. A gép azonban egy-szersmind kifujja a salakot is az üst tetejéről, úgy, hogy alatta a folyékony érc marad csupán.

Ennek a látványa egyszerűen felülhaladja a képzeletet.

Mikor a gépteremből kiléptünk, egyszerre elénk tárult egész borzalmasságában.

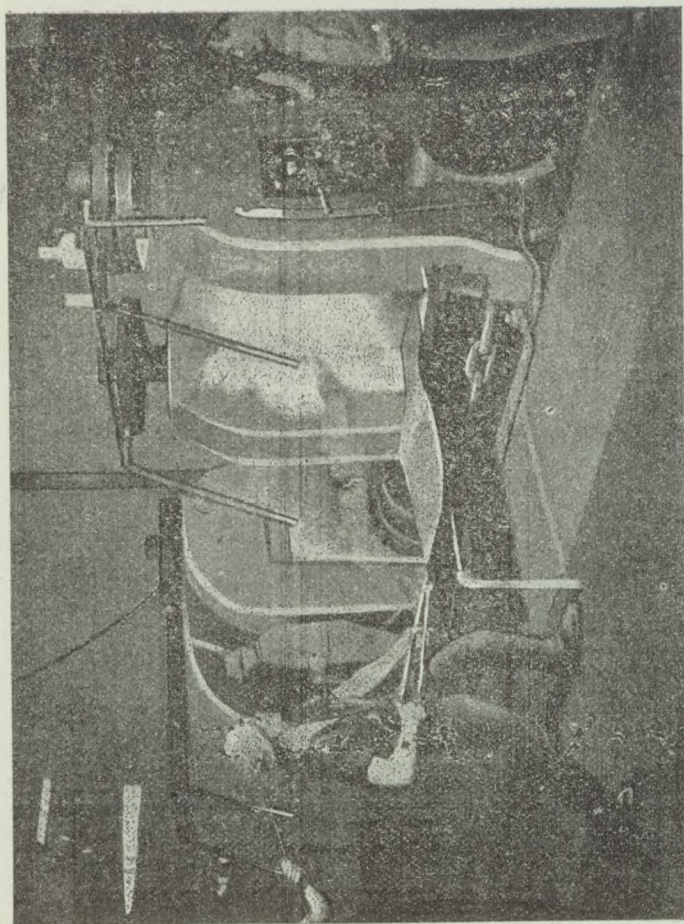
Az üst lehetett legalább 50 hektoliteres. Lábvastagságu láncokon ott függött a levegőben. Színig volt vasércce. A beléje rohanó levegő pedig szórta ki belőle a sziporkákat, az apró, ököl nagyságu égő kő és föld-darabkákat. Gyerekkoromban szerettem nézni a kovácműhely kohóját, mikor a kovács „hiccet“ csinált, mikor a tüzből 100 és 100 apró tüzecsillag ugrált szerteszét. Ez is olyanféle, de itt a tüzecsillagok száma ezer-

számra röpköd szerteszét, egy-egy akkora, mint a fejem s 40—50 méternyi területen hullik lefelé ragyogva, ropogva, sziporkázva, mint a záporosó. Szinte a lélekzetem is elakadt, mikor belebámultan. Fekete szemüvegen néztük, de a szemünk legfeljebb egy percig birta a Lucifer konyháját. Pedig de szép volt, de káprázatos volt. Szinte belépődíjat lehet volna szedni érte. Persze tisztas távolból néztük, hogy valahogyan egy ilyen tűzszikrával közelebbi érintkezésbe ne jussunk, mert ha egy ilyen tűzgolyó pl. az ember nyakához ér, nem áll meg a cipője orra előtt. Szép lassan, semmi akadályt nem tűrve utjában, gurul felülről lefelé, szép szabályosan kiégeti az utat maga előtt, persze nemcsak a ruhában, hanem a bőrünkben is s mire kifáradva leért, a cipő orrán kibujt, tapogathatjuk s legalább két hétig ápolgathatjuk azt a medret, a melyet folyó utjában a bőrünkön kivájt.

Aztán kerültünk egyet. Fölmentünk néhány emeletre s ott egy kényelmes erkélyről végignéztük az üstök kiürítését. Mikor a fújtatógép elvégezte a munkáját s a megolvadt vas szépen színig megtöltötte az üstöt, kezdődik a kiürítés. Nem nyul hozzá senki, hanem valamelyik bácsi biztos tűztávolból, de nem hőtávolból, megmozdítja az egész szerkezetet, s az üst nagy ívet csinál s átfordul vagy 10 méternyi távolságra. Ott már fekete arcu szegény ördögök várják, akik szintén egy gépszerkezettel fazekakat tartanak alá. A gömbölyű üst megfordul, fölbillen, akár egy kávé findzsa, aztán folyik ki belőle a folyékony vas. Akár a kávé, mikor az édesmama a csemetéi bögréibe öntögeti. Az alatt várakozó bögrék hasonlítanak a mi nagy tejes kannáinkhoz, a melyekben naponként a tejet szállítják Budapestre, csak hogy jóval nagyobbak azoknál.

A magasságuk lehet egy méter. Az edénynek természetesen nincs fenéke. Egy munkás nagy vaslapáttal a findzához megy és ki-merit belőle, leönti a földre, hogy jó-e? Ha még nem megfelelő, ha tisztátalan, akkor visszaöntik az üstbe és tovább forralják, míg tökéletes lesz. Két angol fiatalember ült mellettünk ingujjra vetkőzve és szorgalmasan jegyzeteket készítve az előállított munkáról. Ez persze könnyebb munka, mint a mit a szegény ördögök odalenn végeznek. De hát azoknak odalenn az való.

Mi lesz a kávésbögrék tartalmával? A mikor egy kis vonatra való van együtt, a külső formát egy emelőgép segítségével lehúzzák róluk. Élég könnyen megy, mert a vas már nem izzó, összébb huzódott s keményen áll. Nyole-tíz álldogál egymás mögött. Persze piros még valamennyi, mint a rózsa. Ezekkel aztán megindul a vonat a mángorlóhoz. Ott egy bácsi várja. A még puha anyagot szépen lefektetik egy hosszú lapátra. Fölül a bácsi megindítja a gépet s az izzó vastömeg kezd föl s alá sétálni, minden sétánál rája nehezedik egy vaskerék a mely mángorolni kezdi. A puha vastömeg mindig hosszabb, mindig laposabb lesz. Akkor ráesik egy nagy kés és szépen darabokra szeldeli, mint a palacsintát. Aztán újra a mángorló alá jön és az lapítja, formálja olyanra, a milyenre tetszik. Az egyikből vasuti sín lesz, a másikkból pléhlepeny, a harmadikból ujjnyi vastag vaspálca, vagy drót stb. stb. A kikészített vaspálcák aztán kezdenek utazni kifelé. A gépek mozgatják, tolják őket mindig messzebbre, messzebbre. Aki pedig az éj sötétében valahonnan a híd-ról nézi, úgy látszik, mintha a Steel Comp gyárából vékony piros tűzkigyók vándorol-nának kifelé a szabad levegőre. Nem kell

Munkások az acélgyárban.

félni, hogy valaki elloppja, mert órák múlva is hólyagot csipne az ember a tenyerén.

Hátra van azonban a gyár legborzalmasabb része: az etető. Ezt már egészen emberek végzik. A fekete fogpiszkálók, a gyár száz és száz vékony kéménye alatt egy-egy nagy üstöt táplálnak. Az üst fölött van az etető. Mikor oda fölértünk, szinte megdöb-bentem. Fekete csupa korommal fődött alakokat láttam. De innen is, onnan is magyar szó ütötte meg a fületem. Nem sok, mert itt az embereknek nincs kedvük beszélni. De mégis magyar szó. Szépen félreálltunk, legalább 20 méter távolságra, hogy a ránk csapódó füst, vagy fojtó melegség el ne szédítsen bennünket.

— Ne oda álljon tekintetes uram — szólalt meg az egyik munkás, hanem arrébb ott van kívülről egy kis levegőjárás.

— Hát maga is magyar, földi?

Biz a vónék kérem alásan, ha már az Isten így megvert! — szólott és fölemelt egy nagy talicskát. Tetézve volt bigával, vasat tartalmazó földanyaggal. Kidüledtek a szemei, megfeszültek az izmai az erőlködéstől, mint a kötél. Szinte tántorgott, míg a talicskát egyensúlyba hozta. Mikor a kémény alá, a kohó szájához ért, egyet fordított a talicskán s az egész tartalom belefordult a pokol torkába. Tompa zuhanás, aztán vastag sziporkazápor volt rá a felelet onnan alulról, a kohó méhéből. Utána egy szerezsen óriás jött — az arca azonban ennek is csak olyan fekete volt mint a másiké — ez szenes talicskát tolt a pokol szájába. Szegénynek meg kellett kerülnie az etető száját s a másik oldalról beleönteni. Ez a szabály. Jobbról tűz, balról tűz, az alulról fölcsapódó pokoli hőség s a levegőnyomása épen ráhajtja a forró füstöt. A lélegzetemet visszafojtva néztem, mi lesz a következő

pillanatban. Szegény, azt még látta, a hogyan a targoncájával az etető szájához ért, fordított is egyet rajta, akkor láttam, hogy egy pillantást vet előre, kiszámította, hogy milyen irányban kell előremennie, hogy a tűzförgetegből kijusson. Aztán behunyta a szemét, levágta a fejét s botorkálva kitántorgott a halál torkából. Aztán vett csak még lélegzetet. Ha egy lépést hibáz, ha a lélegzete előbb fogy ki, ha egy pillanatra megszédül, lezuhan s egy másodperc alatt bevégezte földi vándorlását. Akárhány ilyen eset fordul elő. Épen nem régiben is történt. Mire a gépet megállították, illetőleg az alant tátongó üstöt félrefordították, kiöntöttek valamit, a mi nem volt se folyó vas, se föld, hanem félig hamu már. Könnyű volt eltemetni, alig volt egy-két összemarékka. A pokolba talán nem került, hiszen megszenvedte már itt a földön.

Ezek a szegény emberek a pokoli hőségben szörnyen izzadnak. Italra van szükségük. Pénzüik van, jól fizetik őket. S ha viz helyett alkohol a hűsítőjük, bizony nagyon közel a bünhödésük is.

Akárhányan leszédülnek a vasmángorlónál. Egy fiatalember panaszkolta, hogy erős és roppant kitartó volt. Mindig többet bíztak rá. Állta is egy darabig. Egyszerre egy veszélyes helyen leszédült s épen az izzó vasrudakra esett. Mire kihúzták, a két lába össze volt égve.

Ilyen esetek százával történnek évente. A társaság megszokta s nem esik kétségbe. Valahogyan kimutatják, hogy nem a gyár az oka, hanem a munkás volt a hibás. Ez nem nagyon nehéz, mert a halott nem védi magát. Akkor a családja nem kap semmit. Ámbár a gyár minden munkását biztosítja. Ha azonban a biztosítási összeg megmarad számára, neki mindenesetre nagyobb ha-

szon, mint annak a szegény munkás árván maradt gyermekeinek és feleségének. Ilyen esetek alkalmával sokat tehetnek és tesznek is a papok, a kik jóformán egyedül intelligens emberek szegény népünk között. A hátramaradtak ügyét rendesen ők veszik kezükbe és sikerül is néhány száz, esetleg ezrekre menő kártérítést kieszközölni.

Ha visszagondolok a jounstowni vasgyárra, még most is érzí a lelkem azokat a borzasztó benyomásokat, a melyek közt akkor vergődött; a poklot nem kell többé elképzelnem, láttam, csak vissza kell ezekre a képekre gondolnom. És ha meggondolom, hogy ilyen és ehhez hasonló szörnyű munkákban hány százezer magyar ember keresi keservesen a kenyerét, mindig megkérdzem magamtól, hogy vajjon megéri-e a cserét az a pár dollár, amelyért a mi szegény magyar testvéreink szülőföldjüket, apáik, őseik tanyáját elhagyták? Vajjon nem sokkal szebb foglalkozás-e ennél művelni a fekete magyar földet, mely aranykalásszal fizet az arc verjékéért?

Szerettem volna a szénbányákat is megnézni, de Kovács Kálmán mcesporti plebános a világért nem jött volna velem, mert mint mondotta, ott megeszik a patkányok az emberek nadrágját.

Igaz, nem dolgozik minden magyar ilyen borzalmas munkában, -- azoknak nincs is akkora fizetésük -- de bátran merem mondani s minden amerikai magyar megerősíti a szavaimat, hogy a magyarok mindenütt a legnehezebb munkákat végzik.

Igaz az is, hogy a fizetésük nagyobb, mint itthon -- általában többet kapnak 1 dollárnál. Azt azonban ismét állítom, hogy a 90 százalék nem keres másfél dollárnál többet. De mikor ezt a pénzt mérlegre vetjük, nem a magyar értéket kell számítanunk,

hanem az amerikaiit. Igaz, hogy nekünk egy dollárért itthon 5 koronát fizet a bank, Amerikában azonban egy dollár nem ér többet, mint nálunk egy forint. Ugy veszik az élelmet, úgy veszik a ruhát, úgy fizetik a lakást. Ha valaki 40 dollárt keres egy hónapban, általában büszke a keresetére. De ebből a 40 dollárból 20 dollár elmegy lakásért s élelemért. Csak a legegyszerűbbet értem, a milyet a burdos házaknál kapnak. Tíz dollár elmegy ruhára, a többi — édes Istenem! — a többi? hiszen csak szórakozni is kell, egy itókára is megszomjuhozik a magyar mikor olyan nehezet dolgozik, ezt-azt meg kell nézni is s a mint a pénz jött, úgy el is megy. Ha valaki még ezenfelül takarít és félre tesz, vagy hazaküld, az szinte a szájától vonta már meg.

Nem én vagyok az első, a ki állítom, hogy a magyar ember élete Amerikában tíz esztendővel megrövidül. Megemésztí a fárasztó, testet lelket gyilkoló munka.

Aztán emésztí egyéb is. Nagy hányada a magyarságnak Amerikában az, a mely neki adja magát az ivásnak, különösen a whisky ivásnak, a melyhez képest a mi törkölypálinkánk valóságos limonádé. A ki pedig egyszer ezt az italt megszokta, annak az élete megvan már pecsételve.

Borzalmas seb az amerikai magyarság életében a burdosrendszer, a mely abból a körülményből származik, hogy nagyon sok a családtalan magyar ember. Mikor a hajón mentem, a kivándorlók, három negyed része férfi volt s ezek háromnegyed részének sohasem volt családja. Az ilyen magános ember Amerikában egy-egy családos embernél szokta felütni a tanyáját. Őt magát burdosnak, a házat pedig burdosháznak szokták nevezni. Egy-egy ilyen helyen 10—20 férfi is szokott lenni, a kikre a burdosház asz-

szonya szokott takarítani és főzni. Hogy ez a helyzet mily borzalmasan sok tragédiának a színhelye, legjobban mutatja az a körülmény, hogy hány a magyar embert Amerikában felakasztottak, vagy villamos széken kivégeztek, az mind a burdosrendszert átkozza a szomorú végéért.

Aztán még egy. A családi élet széttölése. A ki itt hagyja a hazát és benne feleségét, gyermekeit, nemcsak magát teszi ki a folytonos kísértésnek, hanem itthon maradt családját, gyermekeit és főleg feleségét. Magyarországon talán minden megyének megvan a maga szomorú krónikája ezekből a történetekből.

Épen az uton panaszkodta el a keserves sorsát egy jóképű magyar honfitársam.

— Nem volt mi köztünk uram — szólt szegény feje — soha egy árva rossz szó sem. Szerettük egymást. S mégis mire most hazaérek, üres lesz a tanyám. A gyerekeim a lelenházban, a feleségem Isten tudja hol van. Vagyis tudom, hogy hol van, de tudni sem akarok róla többé. Miért nem maradt meg olyannak, a hogyan ígérte?

— Mondjuk inkább így: ő épen olyan gyarlónak mutatkozott, mint maga, csakhogy ő nála borzalmasabbak lettek a következmények. Mikor otthagya őt — barátom — az ő hazában, nemcsak az ő ígéretét kellett volna kivennie, hanem az ördöggel is kontraktust kellett volna kötni, hogy ne közelítsen hozzá. Szóval: egy szomorú tanulsággal több, hogy ne menjen a magyar Amerikába.

Ha már benne vagyok a visszavándorlók panaszainak az elsorolásában, azt is elmondom, hogy minden hazaérő hajó hoz magával egy csomó bénát, rokkantat, vagy lelki szerencsétlent, akikre ránézni is fájdalom. Az Ultonia magával hozott egy derék

székely embert, akinek az egyik lábát temették el Amerikában. Erős, hatalmas, mint egy tölgy, hogy szinte kalapot emel neki az ember, mikor fölnéz rá. Most tanul mankón járni. Az erdőben rázuhant a fa s béra lett. Pár hétig türték a kórházban aztán azt mondták neki, hogy fizessen hetenkint 5 dollárt. A helyett inkább visszajött az ő hazába.

Egy szép fiatal menyecskének a karját vágták le. Velünk utazott egy szép fiatal székely leány, a ki félesztendő alatt odakünn az elméjében háborodott meg. Csöndes őrült lett. Amerika visszaküldötte, mert szerencsétlenekre nincs szüksége. Neki csak erős, izmos, dolgozni tudó magyarok kellenek, a kik végzik helyette a munka durva részeit, hogy a nagyobb hasznót ő vághassa zsebre. Aggokintézetét, szegényházakat, nyomorékok ispotályát ott nem szoktak építeni. Az legyen Európa dicsősége. Amerika leszedi a tejfölt, Európa meg örüljön, ha fiait visszakaphatja így.

Bizony mondhatom, hogy le sem merném írni azokat a keserű kifadásokat, a melyeket a visszavándorlók ajakáról Amerika rovására hallottam. Amerikai honfitársaim azt hinnék, hogy a túlzott hazaszeretet beszél belőlem. Valamennyi vallja, hogy Amerika kiszarolta őket s ha Magyarországon annyit dolgoztak volna mint Amerikában, legalább is elérték volna ugyanazt az eredményt.

Meglátogattam az amerikai magyar temetőket is. Sirt a lelkem, mikor azokat a szomorú fejákat láttam. Itthon is szomorú a temető, odaát százszorta siralmasabb. A nagyobbik részen apró fehér keresztek sorakoznak. A nagyobbak 20—50 év körüliekre vetik árnyékukat. Majdnem minden másodikkal egy-egy tragédiát beszéltek el: gyilkosság áldozata lett, vagy valamelyik gyárban

vagy vasutnál szerencsétlenség érte. Végelgyengülésben elpusztultat nem láttam egyetlenegy sem.

Végül még egyet: hogyan élnek a magyarok Amerikában?

Honfitársaim közül senki sem cáfolhat meg, hogy mikor a barátaim azt mondták: Gyere, most nézzük meg a magyarokat, akkor rendesen elvezettek a város szélére, ott találtuk a legszegényesebb faházakat, ahol egyik ház a másikat éri, udvaruk alig van, fa a ház előtt még ritkábban, hanem annál több gyerek viháncol a fekete, vassalakkal teltöltött utca porában. Itt laknak a magyarok. Tehát nem a szép, árnyékos fasorokkal szegélyezett utcákban, hanem az egyszerűség, a szegénység tanyáján.

A magyarok egymás között való életük-ről pedig talán legjobb, ha semmit nem beszélek. Csupa szomoru, nagyon szomoru részletről kellene beszámolnom. A mi itthon is megvan, az ősi gyűlölség, háborúság, pörösködés, mert senki a maga jussát nem hagyja — ugyanez megvan Amerikában is, csak hogy százszor rikitóbb formában. Az alapját is nagyon könnyen megtaláljuk, mikor esztünkbe jut, hogy mily különböző, sokszor a legsajnálatosabb egzisztenciák vándorolnak ki Amerika földjére. Folytonosan kivégzik egymást s annyira általános ez a kivégzési szysztéma, hogy az ujságok tekintélye jóformán el is veszett az olvasók előtt.

A NIAGARA FELÉ.

Chicagoból, illetőleg a szomszédságában levő South Bendből aug. 1-én indultam el a Niagara felé, egy kora reggeltől késő estig tartó vasuti utazásra. Gyönyörű vidék vett körül . . .

Azaz, pardon! mást akarok előbb elmondani. Egy familia telepedett föl a kocsinkba. Sokan voltak szegénykéek, a kocsi-ban pedip alig akadt hely. A mint említettem már, a hosszú 15—20 méteres kocsi-ban nincsenek szakaszok, hanem csak két-ülékes székek. Így jutott másodmagam mellé egy szőkefürtű, okos, kékszemű, édes, kedves baba. A kis magyar gyerekek is angyalok, de az a kis baba talán még az én tanítványaimeknél is angyalabb volt. Odaállt a kocsi-ablak mellé s eleinte félénken tekintgetett rám. Aztán vettem egy csomag Gala Petert s kínálgattam vele. Ő viszont, kapott a mamájától két banán kenyeret (önök is ismerik, de minálunk nem jó) s az egyiket nekem adta. Így aztán tartott a barátság, különösen míg a Gala Peterben is tartott. Diskuráltunk egymással. Persze ő kicsisége fürkészve nézett rám az égszin szemeivel és mód nélkül cso-

dálkozott, hogy milyen furcsa egy bácsi ez, aki bizonyára keresztüljárta már a nyolcadot az iskolában és még csak beszélni se tud vele, holott ő — ámbár még csak a Kindergarden tudományával készült el s máris tisztában van az összes tudományokkal. Persze ő kicsisége angolul is, meg pöszén is beszélt. Hogy értsem hát én a pöszét, mikor az angolt is csak pedzettem. Denikve a kis öreg addig magyarázot, míg belefáradt s mikor belefáradt, mi lett volna természetesebb, minthogy lehanyatlott a bodros feje és az én ölembe hanyatlott le. Ennél meg semmi egyéb nem természetesebb, mint hogy nekem órák hosszat nem volt szabad megmozdulnom. Dehogy bántam.

Elgondolkoztam. A szőke angyal két pofikája kipirult mint a hajnal. Milyen édes, milyen szép most — s milyen lesz a jövő: valamikor talán mint egyfogu anyós fogja rémiteni a jövendőt?! Mikor ezen a gondolaton kellőleg kiborzongtam magamat, a mult-ról elmélkedtem. Egymás után tűntek el a szemeim elől: először Illinois állam, azután Indiana, majd Ohio állam, érintettük Pennsylvania államot, végre hosszú időre New-York államba értünk. Gyönyörű, pompás táj váltakozott a szemem előtt. Majdnem olyan szép, mint Magyarország. Erdők, szántóföldek mezők, óriási szőlőkertek, őszibarack gyümölcsösök olyan területen, mint egy erdő. Szinte csettintettem a nyelvemmel, mikor a tekintetem nyelte őket. Elöttem csillogott a pompás Erie-tó 402 kilométer hosszúságú tükre, akkora mint a mi Dunántulunk, tele nagy gőzhajókkal, vitorlás csónakokkal.

De mi volt ez a terület valamikor, régesrégén, a mikor az én száguldó vonatom helyén végtelen mezőségek, praeriek, vagy pedig erdők terültek el s szabadon legelésztek a vadbivalyok, a bölények százezrei.

Övéké volt az egész birodalom, a selymes fű, a gyári füsttől meg nem fertőzött levegő. Igen az övéké volt, hiszen az egész vidék metropolisát, Buffalot (bivaly) is róluk nevezték el. Milyen lehetett ez a szűz terület valamikor régesrégen, a mikor a bátorszívű indián: a Feketekigyó, vagy a Súlyomszem keskeny csónakával lesiklott a Felső-tóról, a Michiganról az Eriere vadászni, halászni, nyíllal, lándzsával kicélozni a legerősebb bölényt s gyönyörködni benne, hogy miként rohan a fekete csorda a földet rengetve tova a szabad rónaság kebelére.

Ezen elmélkedtem, a mikor az utitársak állomásukhoz értek s a kis baba felébredt. Kinyitotta a szemét, nagyot ásitott — pardon! olyan gömbölyűre kinyitotta a pöttyszáját mint egy cseresznye — aztán idegenül nézett rám. A mamája kiemelte mellőlem, aztán mintha köszönetet akart volna mondani a szárazdajkaságért, olyan biccentés félét reszkirozott meg a fejével. Nekem ez a hideg, száraz köszönés úgy esett mintha azt mondta volna:

Elég bamba volt az úr, hogy ezt a szivességet megtette nekem. De hát a férfinak ez a rendeltetése, hogy nekünk keressen, meg dajkáljon. Mert mi amerikai asszonyok vágyunk.

Aztán hátat fordított és én elmélkedtem, hogy valóban csakugyan Amerikában vagyok.

Estére hajlott már az idő, mikor a 700 ezer lakossal bíró Buffaloba értem. Kértem a földalatti folyosók alól a szabad levegőre s már ott várt az én kedves, jóságos mentorom Böhm Károly buffaloi plebános, a magyar testvérek atyja, első lelkipásztoruk, misszionárusuk, most pedig mint a hálátlanság számküüzöttje.

Ő nem ismert meg civilruhámban, de

én az első pillanatra tisztában voltam vele. Egymás nyakába estünk és honfitársi, testvéri csókot váltottunk.

— Még van egy kis időnk — mondotta az öreg úr — hamar tegye le a táskáját és siessünk a legközelebbi utcasarkig. Ott fölültünk egy emeletes automobil legtehetőjére és kezdtünk száguldani Buffalo utcáin. A hol szép, különösebb látni való volt, ott lassan s áthatóan árasztottuk a benzint, hogy a publikum tudja, hogy itt urak, illetőleg idegenek járnak, mi pedig, hogy élvezzük a szebbnél szebb képeket. A kalauz egy pléhcsövet vett a kezébe és azzal orditozta a fülünkbe Buffalo bájait. Gyönyörű parkok, mesésen szép (köztük mutattak egy házat, a melyben Mc Kinley egy olasz anarkistától meggyilkolva meghalt) szinte végét érni nem tudó villasorok közt robogtunk, aztán kimentünk a Nigara Riverre (ez még nem a vízesés.) Szinte galoppban ketyeget a szívem, mikor ennek a világcsodának közvetlen közelségét éreztem. Méltóságos nyugodtsággal hömpölygött a folyó az innen 1 órányira levő vízesés felé. A tulsó part már angol terület, Canada. Ha nem tudtam volna, a vízparton épített erődből kikandikáló ágyusor is bizonyította, hogy az Egyesült Államok itt harcrakészen tekint a régi testvérrre s a birtokháborítást kemény ágyugolyóbisokkal honorálná.

Mielőtt azonban a nagy csoda leírásába kezdenék, a buffaloi magyar világról is meg kell emlékeznem. Pompás szép templomuk van. Mivel a jöve telem híret vették, jóformán valamennyien eljöttek. De a szép templom csakugy kongott az ürességtől. A két év előtti munkahiány kipusztította innen a magyarokat. A templomot fölépítették, az adósságot megcsinálták s most nincs, a ki kifizesse s szinte napról-napra az a veszedelem fenyegeti őket, hogy a hitelezők el-

licitálják s a magyarok örökébe valami tót hitközség ül bele. Szegény Bóhm bácsi akkora területen halász a hivei után, mint Budapest és környéke, könyörög, siránkozik, hallgatja a durva visszautasításokat a megfagyott lelkek kérgéről. Vele voltam a szomszédos Tonawanda városban s láttam, hogy mily szörnyű munkát végez az, a ki ebből a töretlen, gáztól felburjánzott talajból akarja kivenni a hitélet gyümölcsét. A szónoki hatás talán soha nem kapott úgy erőre a lelkemben, mint mikor ezeken az elhagyott helyeken hirdetem az Ur igéjét, de az elhagyatottság érzete, az idegenben való borzalmas gyengeség se érintett sehol úgy, mint itt.

Egy kedves emlékem azonban mégis van. Egy szelid, jólelkű pappal, egy fiatal lengyel pappal ismerkedtem meg, akivel két nap alatt szinte testvéri barátságot kötöttem. Az orosz Lengyelország száműzöttje, a ki otthagyta a zsarnokok hazáját, a hol nyelvében vagyonában, testében lelkében tönkre akarják tenni azt a népet, Kosciuszko utódait, a mely oly sok század éven vérével öntözte a lengyel hon határait. Kijött ide, ebbe a szabad országba, a hol a becsületes munkájáért a hiveinek rajongó szeretete övezi, aztán egy olyan szabadság, a melynek határait csak az Uristen szabja ki.

Nem akarok próféta lenni, de hiszem, hogy Europa minden szenvedő, zsarnokok által gyötört népe idevonul a szabadság országába. Az abszolutizmus hóbortjain dőzsölő császároknak pedig nem marad a kezükben egyéb, mint a bilincs, a járom, a melyből kihuzta a kezét, a fejét a megsanyargatott, a kiszípolozott adófizető alany, a melyet legszentebb eszményeiben gyaláztak meg.

Az Erie tavat az Ontario tóval a Niagara-folyam köti össze. A hossza csak 55

kilométer, de az Oceán mélységei felé rohanó folyam 100 métert esik ezen a rövid uton. Ennek a 100 méternek a fele a Niagara esik.

Buffaloban felültünk a villamosra s Tonawandán keresztül a gyorsvonalat őrvült sebességével vágattunk a másfél órai uton. Utunk mindvégig a Niagara közelében vitt. Buffaloban még elég csendes volt a víz folyása, de minél közelebb értünk a vizeséshez, annál izgatóbb érdekességgel száguldott lefelé a hömpölygő áradat. Talán önök is olvasták, hogy mikor én arra jártam, egy fürdőző társaság egyik tagja kissé vigyázatlan volt és belekeveredett a rohanó víz sodrába, az magával kapta és a szerencsétlen fiatal ember kilométereken keresztül hasztalanul igyekezett kijutni a borzalmas erő karjai közül, a gyilkos víz áldozata lett. Szinte félő tisztelettel néztem a Niagara rohanását, mikor mindezeket az agyamban forgattam.

Senki se gondolja, hogy a Niagara egy pusztaság közepén rohan keresztül. Épen nem. Az élelmes Amerika egy pompás, most már 30—40 ezer lakossal bíró várost épített melléje, Niagara Falls-t (Niagara-vizesés), a melynek 30—40 ezernyi lakosa jóformán a Niagarából él. Nem a vizesésből, hanem az évenként körülbelül egy millióra tehető látogatóból, a mely egy-egy kedves napot a vizesés körül tölt, étkezik, emlékeket vásárol és levelezőlapokat küld.

Mindez azonban csak egy futó pillantást ért. Ki törődne egy várossal, mikor világesodát láthat? Keresztülsiettünk rajta s egy parkozott, a nyártól megviselt terület után előttünk rohantak az örvény felé az Erie-tó hullámai.

Természetes, hogy az amerikiában van annyi élelmesség, hogy az idegent nem ve-

zeti rögtön az előadás ötödik felvonásához, a tragikum végkifejldéséhez. Dehogy! Lasan, vigyázva huzza fel a függönyt és fokozatosan tölti meg a lelkünket csodálkozással.

Először nézzük azonban végig a színteret.

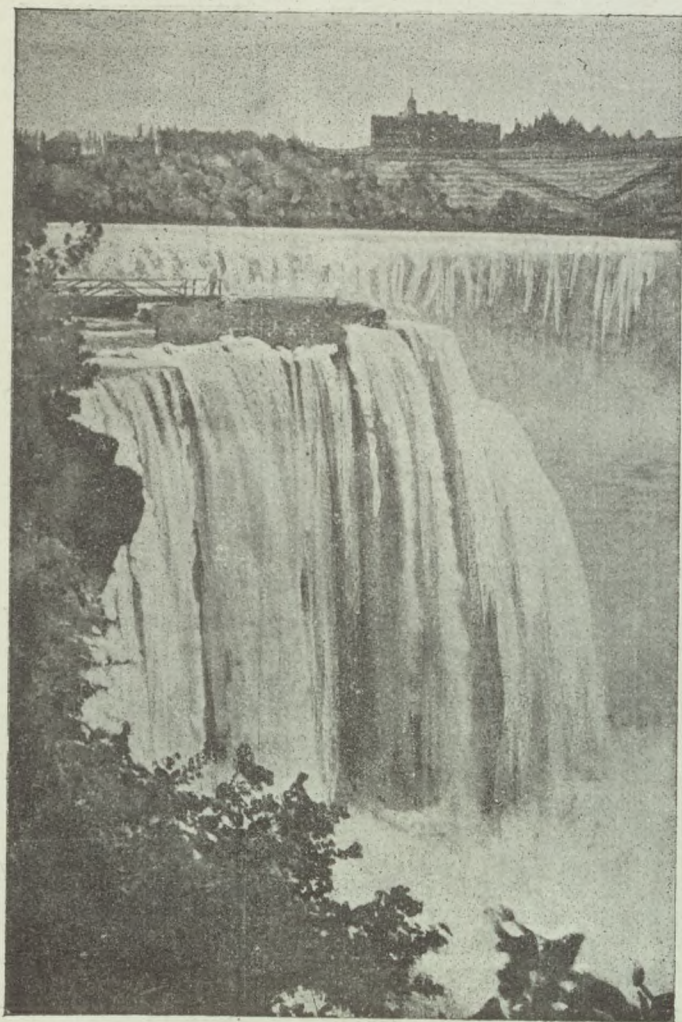
A Niagara Buffalonál nincs szélesebb félkilométernél. Minél jobban közeledik azonban a vizeséshez, annál inkább kiszélesedik — akár a turószsák, hogy aztán a vizesés után hirtelen alig pár száz méterre szűküljön össze.

Közvetlenül a vizesés felett egy 70 holdas sziget, a Kecskesziget (Goat Island) pompás, ősi, árnyékos fákkal beültetett parkja hívogat bennünket. Az amerikai vizesés, a Kecskesziget s a kanadai vizesés körülbelül 4 kilometer széles.

Ebből az amerikai vizesésre 330 méter, a canadaira pedig 915 méter jut, a többi a közepén fekvő sziget foglalja el. (Bocsánat! hogy összehasonlítást teszek, de a Duna Budapestnél mindössze 350 méter.) Innen zuhog le az óriási víztömeg, percenként 554 ezerköbméter, vagyis 1 millió 540 ezer hektoliter. A vizesés magassága az amerikai oldalon 50 méter, a kanadai parton pedig 48 méter, holott a mi templomtornyaink rendszerint alig érik el az 50 méter magasságot. Átsiettünk a vashidon s a Kecskesziget fájnak árnyékából egyenesen a parthoz mennünk. Ott tombolt fehér tajtékká morzsolódva a *dörgő víz*, vagy mondjuk inkább úgy, a hogyan Amerika őslakója, az indiánus oly igazi plasztikus igazsággal elnevezte: a *dörgő füst*. Mert hiszen csak addig van vízszinük a hullámoknak, a míg sziklákon keresztülbukdácsolva a meredek széléhez érnek, ott mintha a sápadt halál várná őket, egy pillanat alatt csipkés halotti szemfödellé tépi össze. Aztán hull-hull lefelé, míg a szikla

talajhoz, az ott kinlódó, vergődő, tomboló, vihart, égzengést tulharsogó hullámtársaihoz ér. Ebből azonban mi semmit nem látunk. Csak sűrű füstfelhőt a szemünk előtt, a mely lomhán, mintegy megrémülve száll-száll fölfelé s befogja szemeink elől az egész láthatárt. Ha azonban egy szellendülésnek úgy tetszik s felénk csapja a felhőtömeget, akkor egy perc alatt csuromvizek leszünk. Nekünk azonban szerencsénk volt, gyönyörű napfényes idő verte ki homlokunkon az izzadság cseppjeit s gyönyörködtünk a másik felleges látványban, a szivárvány minden percében másutt és másutt megújuló tarka hidjaiban. Mert a fölszálló sűrű felhőtömeg apró vizpárái a legszebb szivárványt varázsolják eléink oly közeli és oly széles, hatalmas ívekben, hogy akár a kezünkkel bekapaszkodhatunk s mivel helyünket változtatjuk, vagy a felhőtömeg pillanatról-pillanatról váltakozik, a kép is a legszebb kaleidoszkop színeiben pompázik a szemünk előtt.

Odaálltam az alacsony korlát mellé, közvetlen a vizesés szájába s gyönyörködtem. Nem tettem mást, csak gyönyörködtem. Szívtam a lelkembe azt a csodálatos látványt, hogy az impresszióimat soha, még a halálos ágyamon se feledjem el. Láttam a schafhauseni vizesést Schweizban. Ó, de megcsodáltam akkor. Hiszen majdnem 10 métert esett, 20—30 méter hosszúságban. Egész Europa jár a csodájára. Eléje, melléje, föléje — csaknem alája — hoteleket, villákat, palotákat építenek és úgy csodálják. Aztán láttam a trollhättani vizesést, a schafhauseninak a nagybátyját Norvégiában. Az még szebb volt. A könyvemben egész fejezetet írtam róla. Mikor aztán a Niagarát láttam, egy kicsit nagyon elszégyenlettem magamat. Hogy zakatoltam akkor. Itt meg hallgatok és nem tudok mást mondani, csak ezt: ó, de nagy-

A Niagara.

szerü, de óriás, ilyen csak a nagy Isten tud alkotni, aki azt mondja: ember, térdelj le a hangyatudományoddal, a hangyaszemeddel, a hangyaerőddel és ne akarj nagyot se mondani, se akarni, mert a fölséges én vagyok, meg az én műveim!

A jó Böhm bácsi mellettem állott s talán nem is a vizesést nézte, hanem engem, a bámuló, nyitva felejtett számat, a kerekre nyílt szemeimet.

— Ugy-e, látja! ez csak szép, ez aztán igazán szép! ilyen nem mutat Európa és én boldog vagyok, hogy a magyar vendégeknek én mutathatom be ezt a világsodát.

Mikor kigyönyörködtük magunkat, indultunk tovább a sziget csúcsa felé. Közbe ejtettük persze a másik vizesést, a canadait. Az előbbi pompás az ő szűkre szabott határaival, a canadai pedig mintha a két karját terjesztené felénk és azt mondaná: — Ide nézzetek az én bájamra, az én hófehér habjaimra, a dörgő füstömre, a tomboló hullámaimra, a melyek lábaimnál csak holt sziklák hevernek, de élő lény nincs, mert én itt ur vagyok, korlátlan, bilincseket nem ismerő ur. A képeket, melyek a vizesésről fogalmat nyújtanak, többé-kevésbé el tudtam képzelni, de azt a szinpompát, a melyet a vizesés visszatükröz, nem. Ezt csak látni lehet. A méreteiről se volt fogalmam, se a víz tömegéről, se a vizesés szélességéről, se annak magasságáról. Mindig kisebbet képzeltem, hiszen a rajzok erről nem képesek tájékoztatni bennünket. Egyébiránt ezt a részt az alakjáról patkó-vizesésnek is hívják. A közepe bemélyed, letépte a víziszonyu ereje ezer és ezer métermázsás sziklák alakjában. Ott középen gyönyörűsége zöld színben szakad le a víztömeg, jobbról balról a két kar pedig hófehér tajték színében pompázik.

És még egy rendkívüli érdekességet

említek meg. Mikor a vztömeg onnan felülről 50 méter magasságból lezuhant s lenn a sziklák élén fehér tajtékká, meg kinlódó, haragos, üvöltő hullámmá zuzta magát, az ember azt hiszi, hogy ez a rengeteg, ágaszkodó erő, a mely évezredes sziklákat rombol szét, tovább folytatja bős munkáját. Nem! s éppen ez a csodálatos. Az ordító oroszlánból bölcsejében alvó kis gyerek lesz. Egy-két ölnyre a vizzuhatagtól még hánykolódik, mintha a fájdalmában vonaglaná, de aztán hirtelen elcsitul, lepihen, szinte tükörsima lesz. A tetején ott uszik még a tejfehér hab, hosszú márványszínű foltokban gyűrűzik, de oly csöndes, mintha a pihegését is viszafojtaná. Ugy látszik, pihenni akar, kimerült a szörnyű erőfeszítésben. Az utasok kis propellereken egészen a vizesés elé mennek s onnan pár ölnyi távolságról gyönyörködnek a csodálatos látványban, a vizesés szörnyen szép pompájában, a színek változataiban, az erőnek és tehetetlenségnek végleteiben. Aztán gyönyörködnek a Niagara tündérében, a habléányban. Ilyen is van. Van ugyanis egy pontja a vizesésnek, a hol habbá törődött fehér hullám egy tökéletes női alakot ábrázol. Hófehér a teste, a két karját az ég felé tartja, mintha esdekelne. Még a két szárnya is megvan, a mely mintha hatyuprémből volna összetéve, folyton libeg. Ott áll, ott lebeg szinte változatlanul, mintha ígézet fűzné a mélység és magasság közé.

Némi kis helyreigazítást azonban meg kell kockáztatnom. Az utleirók, hogy a maguk csodálatát megfoghatóvá tegyék, azt szokták mondni, hogy a vizesés dörgése oly szörnyű erővel történik, hogy fél órányi távolságra nem hallja az ember a szavát. Hát én is mondhatnék ekkorát, sőt nagyobb is, de — mint minden leírásomban —

ugy itt is a lelkiismeret és igazság szavára halgatok és bevallom, hogy ez egyszerűen mese. Bizony mi Böhm bácsival, meg a főnndicsért tonawandai plebánossal olyan élvezetes diskurzust folytattunk a vizesés fölött, hogy jobb se kellett, sőt ha suttogtunk volna, azt is megértettük volna. Egy igaz, hogy kedvező szélirány félóránnyira is szárnyain hordja a vizesés dörgő robaját.

Fölmentünk a sziget felső csucsára, ott leültünk az óriási sziklákra, a melyeket — Isten tudja — miféle erő és hatalom mikor dobált a rohanó vizáradat útjába. Különös gondolatai támadnak itt az embernek. A hullámok száguldó futása mintha az ember sorsát ábrázolná, a vaskényszerűséget, a melyek a tomboló szenvedélyének nyomán következik. Ellenállhatlanul rohan tova lefelé a szörnyűségbe, a végbe, a pusztulásba, a hol szörnyű halál várakozik rája.

Ha most visszagondolok, most is megborzong a hátam arra a gondolatra, hogy mi minden történhetett volna velem ott a Niagara szikláin. Mert hát természetesen nem elégedtem meg azzal, hogy egy egészen biztos sziklára fölmásszam és onnan élvezzem a tájtékozva száguldó vizeket. Egyik szikla a másikat követi és csalogatja az embert: csak egy lépés, csak egy ugrás, — aki mer, az nyer, jőjj tovább, onnan beljebből még szebb a látvány s elmondhatod, hogy jártál a Niagara örvényei fölött is. És megpróbáltam. Egy csomó angol hölgy volt ott, azok merészeltek, miért ne mertem volna én, a ki magyarnak születtem. Pedig csak egy parányi megsikamlás kellett volna, ha lecsuszik a lábam, ha elkap az áradat, 100—200 méterrel odább a zuhatag szikláin törtek volna darabokra a csontjaim. Az ilyesmin azonban csak itthon, a messze távolból szokott az ember borzadozni.

Ehhez a helyhez egy rendkívül érdekes rege fűződik. Vagy talán nem is rege, hanem szomorú valóság.

Amerika ősi lakója, az indianus, szent félelemmel telett el a Niagara iránt. Gyönyörűséggel is, büszkeséggel is, de megborzalommal is nézte a dörgő füstöt, amely a sziklák közül az ég felé szállott. Tudta, talán sok szomorú tapasztalatból is, hogy akit az a vaskaru folyam magához ölelt, azt élve nem adta vissza többé soha. A csodák képeitől rajzó képzelete túlvilági szellemekkel népesítette be a berkeket, az erdők sötétjét, a csörgedező patakokat. Hogyan ne képzelte volna el a maga Nagy Szellemét a Niagara vizesése mögött feketéllő barlang üregében?! — Igen! ott a Nagy Szellem — mondotta — a kitől a vadászszerencse függ, aki a Niagarán sikló halászt a szerencsétlenségtől megóvjá. De ki kívánhatná tőle a kegyet ingyen? S mit adhatna az indián nagyobb, kedvesebbet a Nagy Szellemnek, mint a törzs legszebb leányát. A régi mondák szerint évről-évre megujították ezt az áldozatot. A legszebb leányt felültették egy virágokkal felékesített csónakra s elbocsátották a folyam sodrán. Menjen a dörgő füst Nagy Szelleméhez és engesztelje kegyelemre a törzs iránt. Ugy hitték, hogy a Nagy Szellem birtokába veszi a szép leányt s hogy szükségét ne szenvedjenek, megrakták a csónakot élelemmel, gyümölcssel, drágaságokkal: szóval menyasszonyi ajándékokkal. A szegény leány halálos szorongással eltelve várta a csónakban a szörnyű jövődőt. Nem kellett soká várnia. Az áradat mindig szilajabban sodorta magával, míg végre az örvény széléhez ért s lezuhant a sziklák közé. Egy új világba jutott, de nem a Niagara Szellemének világába. A holttestét persze nem látták, talán nem is keresték, hiszen

még voltak győződve, hogy a Nagy Szellem udvarának ékessége lett.

Az utolsó indián leány, a kit áldozatul szántak, különös módon szakította végét ennek a szörnyű balhítnek. A törzsfőnök leánya volt. Csupa báj, csupa élet! Mikor a könnyű csónakot utnak bocsátották, meg-lepte szegényt a halálfélelem. Szerencséjére a víz sodra a Kecskesziget felé hajtotta a csónakot. Ott egy öreg szerzetes, egy hittérítő járt, csodálva az Isten gyönyörű alkotását, a dörgő vizesést. Mikor a leányt lefelé siklani látta, megésett rajta a szive, rákiáltott, aztán kiáltozott a legszélső sziklára és a leány felé nyújtotta a kezét. Könnyedén kiemelte a csónakból s a szigetre vitte. Az indiánokat, a kik a partról nézték a törzs legszebb virágának sorsát, mód nélkül meglepte a csodálatos esemény. De csakhamar megnyugodtak, sőt a maguk javára fordították az új helyzetet.

Hatalmas a nagy szellem — mondták, a ki a vizek mélyén lakik, de van nála hatalmasabb is, a fehér atya, a ki a leányt a szigetre vitte. A nagyobb tisztelet neki adassék.

A megmentett leány buzgó kereszténnyé lett, aztán valóságos apostolává lett az őt megszabadító keresztény vallásnak. Megtért az egész törzs is és kovásza lett az indiánusok közt Krisztus követőinek.

De a barlang a hol az indiánok hite szerint a Nagy Szellem lakott, fölötte érdekes. Minthogy oda le is lehet jutni, hát természetes, hogy ismét nem én volnék én, ha ezt is meg nem tapasztaltam volna. Bármiként csodálkozzék is az olvasó, bizony lementem a vizesés elé, aztán mögéje kerültem s az egészet megszemlélve, egy borzalmas emlékekkel gazdagabb lettem.

A dolog megértése egészen egyszerű.

A zúgó Niagara medrének felső része körülbelül 20 méternyi vastagságban gránit-szikla. Lejebb a puhább, omlósabb palarétegből áll körülbelül 30 méternyi mélységben. A granitsziklával nehezebben boldogul a víz. Abból évenként átlag csak 85 centimétert váj le — persze nem számítva az óriási, százezer métermázsás sziklákat, amelyek időközönként egyszerre szakadnak alá a mélységbe. A palarétegen azonban könnyű a munkája. Ott a visszafelé fröccsenő víz egy templomnagyságu barlangot vájt már ki. Ebbe kellett bemennünk.

Persze a dolog elég körülményesen ment. Fizettünk személyenként egy dollárt, aztán egészen átöltöztünk. Durva és kifogástalan csukaszürke szőrruhát s egy gummiköpenyt is adtak. A lábunkra durva vastag szőreipőt huztak, a melyet aztán madzaggal erősen odakötöztek. A fejünkre szintén gumisipka került. Ugy néztünk ki, mint a jólelkű lapp rokanaink, mikor öt évvel ezelőtt viziteltém náluk. A társaságunk vagy 20 tagból állott: nők, férfiak vegyest. Először egy gömbölyű fatoronyba vezettek bennünket, a mely olyan mély volt, mint maga a vizesés: 50 méter. Ezen lekanyarogtunk aztán kiléptünk a vizesés elé. Gyönyörűség, feledhetlen látvány! Toronymagasságból zuhogott a lábaink elé a Niagara rengeteg víztömege, dörögve, zugva, mintha ezer, meg ezer ágyu torka bömbölne ránk. Itt már csakugyan nem hallottuk egymás hangját. Csak mentünk előre, a mint a vezetők mutatták. A lezuhant sziklákra keskeny, egy embernek való hidakat építettek, jobbról-balról erős korlátokkal, úgy hogy a ránk zuhanó víz ki ne sodorhasson bennünz alattunk tátongó örvényekbe vagy a halomra hullott sziklák közé.

A míg a víz barátságos volt s a leve-

gőjárás elhajtotta tőlünk a nagyobb zuhatagot, egészen beleéltük magunkat a helyzet ünnepi magasztosságába. Hogyne! mikor büszkén elmondhatjuk, hogy: álltam a Niagara zuhataga alatt s szemébe néztem a toronymagasságból a sziklák örvényei közé szakadó világcsodának! De mikor a Nagy Szellem onnan a barlang felől egy-egy nagyobb lélekzetet bocsátott ki, a fölülről lezúduló víz a nyakunkba ömlött s olyan súlyos erővel vert a testünkre, mintha korbáccsá változott volna. Akkor leütöttük a fejünket és sietve menekültünk szabadabb terület felé, a hol a tüdők lélekzethez is juthat. Aztán szép lassan bejártuk a vizesés előtti részt, kigyönyörködtük magunkat és indultunk befelé, a Nagy Szellem palotájába. Most már bevallom, hogy talán sohase voltam olyan közel a halálhoz, mint abban a pár percben. Egy ideig, míg a szélroham egy-egy pillanatra irgalmasabb volt s lélekzeni tudtam, egészen jól éreztem magamat s bár remegtem az izgalomtól, borzongó kíváncsisággal mentem befelé a mindig sötétebb mélység gyomra irányában. Egyszerre azonban megváltozott a helyzet. Fölülről oly irtózatosságot éreztem, hogy szemünk-szánk tele lett vízzel. Nem láttam. De ez a kisebbik baj volt. A nagyobbik az a szörnyű, Isten tudja hány méter-mázsás légnyomás volt, a mely a mellemre nehezedett s szinte fojtogatott. A gumisipkát a félarcomra huztam, a kezemmel ernyőt csináltam a szememnek-számnak, hogy valahogyan teljesen ki ne fogyjak a lélekzetből. Nem tudom miként történt, de utolsónak maradtam a társaságban. Ez még inkább izgatta a képzeletemet. Egy-egy fél pillanatra láttam a magam előtt menő társaimat, azt is észrevettem, hogy a lépcsőn előbb lefelé aztán egyenesen, végül fölfelé mentünk. A fejem

zúgott, a szívem borzasztó erővel működött. Valami vad, eddig ismeretlen erő szállott meg. Balkezemmel görcsösen kapaszkodtam a korlátba, jobb kezemmel a lélekzetem útját egyengettem — aztán éreztem, mit? . . . édes Istenem! mit éreztem? azt, hogy közel vagyok a halálhoz. Egy pillanat alatt végigsiklott előttem az életem, a halál borzalma, az Isten irgalma, a melyben lelkiileg mind a tíz körmömmel belekapaszkodtam. Ha még egy percig tart ez a szörnyű munka, éreztem: lerogyok. De hát meddig tart? Ez volt a szörnyű gondolat! Hiszen semmit nem láttam, csak az 50 méter magasságból lezuhogó zöldes fehér vizet, a mely korbácsként verte a fejemet. Ha visszaesem, menthetlenül ott veszek, mert senki nincs mögöttem s a kik előttem vannak, mind a saját lélekzete után kapkod. Minden másodperc hosszú perceknek tűnt föl. Görcsös erővel megfeszítettem minden izmomat, törtettem előre, szinte tolvam magam előtt az egész társaságot — mikor végre kijutottunk. Éreztem, hogy a lélekzetem szabadabb lesz. Aztán valahogyan kiszabadítottam a szememet a lecsurgó vízből, ünnepélyesen kiszuszogtam magamat és azt mondtam: Hála a magyarok Istenének . . . de nagy bolond volt, a ki ezt a sétát kitalálta.

Aztán latra vetettem a helyzetet. Csakugyan igazuk van azoknak, a kik azt mondják, hogy a kinek a szive gyöngye, mint az írósvaj, az ne menjen a vizesés alá. Az óriási légnyomásban szívszélhűdést kap s a vizáradat lesodorja a sziklák közé. Onnan pedig nincsen többé visszatérés. De hogy érdekes volt, az bizonyos és hogy nem bocsátanám meg magamnak, ha meg nem próbáltam volna, az is bizonyos.

Csak egyet sajnálok, azt, hogy a társaság azon vizesen, abban a különös kosz-

tűmben le nem fényképeztette magát. Sikerültebb borjufókákat a new-yorki állatkert se produkál a mi társaságunknál.

Délután a canadai vízeséshez mentünk át. Fél dollárt fizettünk a villamosnak s ezért módunkban volt a Niagara egész hosszában sétakocsizást tenni. Persze ilyenkor érdemes egy kissé yankeenak lenni, azaz hogy ne kimélje az ember a könyökét, hanem a lehető formák közt erőszakolja ki magának a legjobb helyet a szélső ülésen, a honnan mindent legjobban lehet látni. Mondhatom, hogy kigyönyörködtem magam a vízesésszépségében, a melynek a távolabbról s közelebről élvezett látványát spongyaként szíttá a lelkem. Csak egyet sajnáltam, hogy előfizetőimet, különösen becses könyvem megrendelőit legalább egy félórára nem ültethettem a helyemre, hogy ők is gyönyörködhetek volna abban a látványban, a melyhez hasonlót Fehérvárott nehéz volna találni.

De hogy az irántuk való barátságomat lerőjjam, mindenekelőtt egy nagy súlyt kellett a lelkemről leemelni. 150 darab anzike kártyát szorongattam a markomban. Hirtelesen összekapkodtam az ismerőseim és barátaim nevei közül ennyit s egy-egy röpkivánság kíséretében utnak bocsátottam. Tudom, éreztem akkor is, hogy a legjobb akaratom mellett is kihagytam olyanokat, a kiket föltétlenül meg akartam tisztelni ezzel a csekélységgel, azoktól itt újra bocsánatot kérek — de hát ez velejár az anzike küldéssel, az is bizonyos.

A canadai postán általános derültséget keltett az én paksamétám, de angol létükre voltak annyira udvariasak, hogy az egész személyzet velem együtt stemplit nyalt. Mikor az általános nyalakodásnak végeszakadt s én a terhemtől megszabadultam, indultunk az újabb expedícióra. Délelőtt a halál tor-

kában evickéltem, de világért el nem mulasztottam volna, hogy a canadai vizesést is közvetlen közelségből, illetve alulról meg ne tapasztaljam. Szerencsére nem volt olyan goromba, mint az előbbi. Persze itt is tetőtől-talpig gumiruhába öltöztünk, aztán hosszú, gránitsziklákba vésett földalatti folyosókon keresztül a vizesés alá mentünk. Itt azonban kiki csak annyira vett rész a mulatságban, a mennyire jól esett neki. Vagyis a barlangból többé-kevésbbé dugta ki az orrát. Ha fetszett neki, az egész zuhatag erejét ki tapasztalhatta, de ha félt tőle, a barlang sziklafala alól víz és mosatás nélkül is gyönyörködhetett a nem mindennapi látványban.

Ezután következett az élvezet könnyebb, illetőleg veszélytelen része. Végigmenni a Niagara partján először lefelé vagy 8—10 kilométernyire, aztán a másik parton vissza, Niagara-Fallshoz. A víz nagy eséssel rohan lefelé, az Ontario tóba, a melynek a tükre 10—20 kilométernyi távolságban ott csillogott a szemeink előtt. Egészen kényelmesen láthattuk a magas partról, a melyen a villamos tovasiklott. Körülöttünk a Niagara partján gyönyörű vidék, remek parkok, erdőségek, gyümölcsösök terültek el. Fenn a magaslatokat pedig egész sereg villával, nevelőintézetekkel, kolostorokkal építették tele. Az utóbbiaknak persze külön jogcímük is van hozzá, a mennyiben az első európai ember, a ki a Niagarát bejárta s Európa figyelmét is felhívta rá, egy szerzetes volt. Azonfelül egy érdekes emléket is találtunk, a mely egy gyászos eseményt örökít meg, amikor 500 indián lesből megtámadott egy élelemszállító angol csapatot és az utolsó emberig lemészárolta őket.

Ezek a gondolatok azonban csakugy mellékesen kapták meg a lelkünket. A fő érdekesség a rohanó Niagara volt. Itt láttuk

csak igazán, hogy mily szörnyű hatalom ez a víz, a mely itt kanyarog, tombol, zúg a lábunk alatt. A folyam ágyát úgy vájta bele a sziklákba, mintha fejszével hasogatták volna merőlegesen. A vizesésnél tízszer olyan széles, mint a mi Dunánk Pestnél, itt pedig akárhány helyen olyan keskeny, hogy egy gyerek könyvedén keresztül dobhat rajta. De hogy ott lenn, abban a szörnyen keskeny szorosban mi történik, azt valóban felsőbb lelki gyönyörűség végignézni.

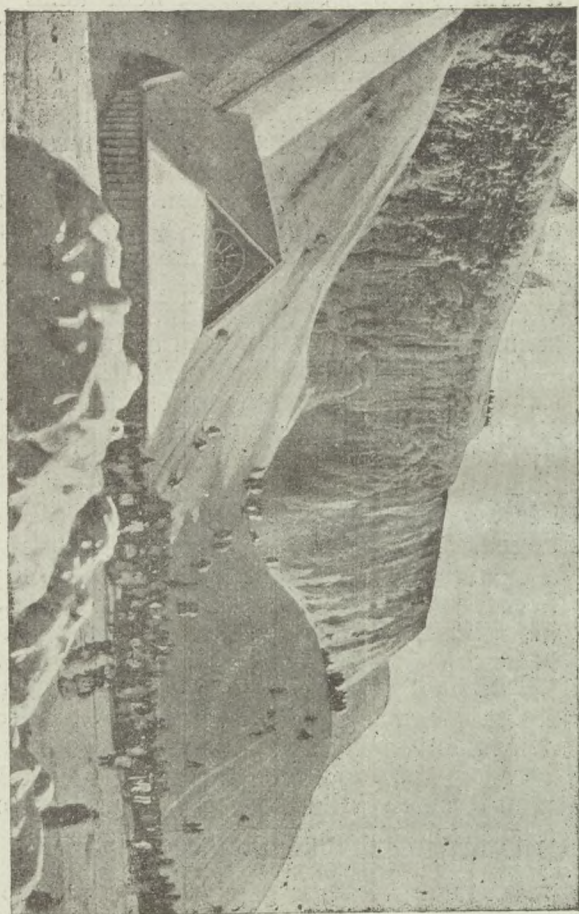
A folyam alja csupa szikla, a melyek a szakadékokból aláhullottak. Ezek között roham lefelé, az Ontario gyomrába a Niagara. Néhol egészen sima a fölülete, több helyen azonban, különösen az ugynevezett Wirlpool-nál valóságos orgiákat űl a tomboló ereje. A szűk helyet nem birva, nekifeszül a szikláknak s ordítva, tajtékozva igyekszik őket a helyükből kifeszíteni. Nem sikerül, akkor felborzalja sörényét s tehetetlen dühében ordítva, eredmény nélkül vágtat tovább. Szinte hihetetlen, hogy a sziklák közt némely helyen 2—3 méternyire földuzzad a folyam közepén a hullám, míg mellette az örvény polypkarjai tátonganak, éhesen várva az áldozatot, a kít szerencsétlen sorsa a halmukba kerget.

Ilyen változatokban gyönyörködve kanyargott villamosunk előbb lefelé, aztán a drótkötelekre akasztott hidakon keresztül menve a folyam másik partján vissza Niagara-Fallshoz. Itt aztán a próza riasztgatott. Az éhes üzleti szellemnek legkellemesebben az ésnék, ha az egész Niagarát igába foghatná s a folyam vizét leeresztené széles csöveken és gőz helyett vele hajtatná a villamos motorjait. A kapzsiságuk el is lopott már vagy 75 ezer lóerőt a vizesésből. Ez az erő világítja Niagara-Falls-t, ez hajtja a városnak minden gyárát. Ha azonban az amerikai és

canadai kormány szabadjukra engedné őket, az egész vizesést befognák a gépjeik elé s Amerika a Niagara vizével fütene, hajtatná gépeit, világítaná az egész országot. Mit neki a természeti szépség! Abból nem lehet jólakni, de a dollárokból földi paradicsomot készítene a maga számára s a mi fő: konkurenciában fölötte állana a világ minden országának. Mindennek úgy állta útját Amerika, hogy a két partot egész hosszában állami tulajdonnak nyilvánította.

Hadd fordítom azonban meg ennek a szürke, füstszagu prózának a túllapját, azt a képet, a melyet a Niagara télen fest. A vizesés persze télen is akadályozatlan erővel zuhog lefelé. A fölött nincs a télapónak semmi hatalma. De — a mint említettem már — Canadából s a Behring szoros környékéről szabadon száguld lefelé az északi szélvész. Megfagyaszt az útjában mindent, a mi megfagyasztható. A vizeséssel nem bír, de annál könnyebb a dolga a lábainál csöndes pihenésre vonuló vitztükörrel. A vizesés nem enged. Egyre zúditja lefelé hullámain, amelyek a csöndesebb területen gyönyörű jéghegyeket formálnak. A fölszálló vizecseppekék befogják a fák ágait s a világ leggyönyörűségesebb karácsonyfáit rögtönzik. Az emberek pedig szabadon járnak az örvények fölött. Megmásszák a jéghegyeket, a melyek a lezuhant sziklák hátán épültek, koresolyaversenyeket, szánka-parthieket rendeznek s mint Darius a kincseiben, úgy duskálkodnak a világ legcsodásabb téli gyönyörűségeiben.

Ez persze a dolog szebbik része. De van aztán jajgatás, ha a Niagara fölborzalja a sörényét és boszut esküszik. Mintha azt mondaná: — mit? ti azt hiszitek, hogy én Gulliver apó vagyok, a kivel ti, apró törpék játékot üzhettek, a hátamon mászkálhattok, a hajamat, a szakáلامat cibálhattok,

A Niagara télen.

a nyakamat csiklandozhatjátok. Várjatok csak! már melegszen. Ledobom a téli gúnyámat s akkor jaj nektek!

Bizony, a mult esztendőben egész Amerika visszhangzott a jajgatástól, mikor nesztét vették, hogy a Niagara haragszik. A gyerekdobásnyíra szűk, meredek partok közt olvadáskor összetorlódott a jég. Toronymagasnyíra ágaskodott már. Elülről, hátulról, jobbról, balról összefagyott s oly szilárdan vetette meg a lábát, mint a legszilárdabb sziklafal. A Niagara pedig a régi szorgalommal öntötte feléje a vizet. Egy két nap alatt a vizesés 50 méternyi magassága megszűnt s jóformán színig lett a folyam teknője a piszkos, jeges hullámokkal s aztán zúgva, morogva a jégtáblákat ropogtatva, csikorgatva készülődött vissza a város felé. Lett ijedelem a törpék közt. — Ha még egy napot késik, vége a városnak, a környéknek, de még Buffalonak is. Röpkültek a táviratok minden irányban, a kormány pedig külön vonatokon szállította a sok dinamitot a jéghegyek robbantására. Hasztalan erőlködtek, hasztalan ágyuzták, bombázták, nem használt semmi. Végre aztán mégis meggondolta a dolgot, engedett a nap engesztelő sugarainak, valahol rést szakított magának, ott aztán zúgva, dörögve rohant a nagy Óceán karjai közé. De megmutatta, hogy ő nemcsak csodaszép, nemcsak csodabájos tud lenni, hanem haragos furia, is a mely összetép, összerombol és bemocskol mindent, a mi az útjába kerül.

Szóval nagy ur a Niagara, nagyobb, hatalmasabb, de szebb is, mint a melyet valaha láttam és látni fogok s valóban szerencsésnek mondom magamat, hogy világiártamban a természeti szépségek egyik legcsodásabbját is láthattam.

HAZA FELÉ.

A Niagara látása volt az én amerikai utazásom koronája. De valóban ugyis voltam vele, mint a koronázáskor szokott történni. Megvolt a nagy parádé, most hamar pakkoljunk és menjünk hazafelé. Érzékeny, kedves bucsut vettem Böhm bácsitól, este beleültem, jobban mondva lefeküdtem egy kényelmes Pullman-kocsiban s másnap reggel más Philadelfiában voltam. Onnan gyorsvonaton New-Yorkban mentem, ott rendbe hoztam a hajómmal a dolgomat, láttam egy nagy tüzet s délután már Pert-Amboyba, az első tanyára érkeztem, Grosz barátomhoz.

Az eső megeredt, azt én úgy magyaráztam, hogy az ég is sir, mikor távozom. Készülődtem hazafelé. Ezt az érzést se felejttem el soha. Azt mondják a kívándorlók, hogy minden magyar lelkében egy-két hét vagy hónap múlva elkövetkezik valami kimondhatatlan erős vágyakozás az óhaza után, a mely devalválja bennük a férfit s gyerekké teszi őket. Akkor az ember keresi a magányt, folyton sóhajtozik, jajgat, sir, lesóványkodik szóval betegje lesz a honvágnak.

Éreztem ezt én is. Talán kétszeresen is éreztem. De nem ebben a formában. Láttam vagy 20 várost, benyargaltam a rónákat, hegyeket, láttam embereket, csunyt, szépet,

jót, rosszat, keresztülestem az idegen ember gyermekbetegségein, láttam a Niagarát s mikor mindezen tulvoltam, kinyilott előttem a menyország minden gyönyörűségével. Magyarország felől csillogott felém a fényes napsugár, éreztem, hogy onnan a nagy messzeségből izennek nekem, várnak engem, azok, a kik szeretnek, azok a kik csak egy rövid időre akartak tőlem elszakadni. Vár a mező, várnak a virágjai, vár a madár dala, az erdő lombja, a hegy vadregényes sziklatömege. Várnak az emberek, akik engem megértenek, akiket én megértek, a kik barátságosan köszöntenek, melegen rázzák a kezemet, vár az édesanyám, a testvéreim, a rokonaim, mindenki. Még a temető is engem vár, a hol egyszer majd a kereszt árnyékában megpihenni kívánok. Mit nekem Amerika minden kincsével, minden humbugjával, szabadságával, külön világával?! Azt a szeretetet, azt a melegséget, amely engem otthon üdvözöl, ő, azt nem pótolja ki senki, nem pótolja ki semmi. Pénzt adhattok, hatalmat, szabadságot is adhattok, de szívet nem! Az csak Magyarorszáiban van, az én édes, kedves, drága, koldus magyar hazámban. Mondhatjátok, hogy szegény, elhiszem, mondhatjátok, hogy idegen erőszak üli rajta orgiáit, azt is elhiszem, de ha megsíratom, ha zokogva ölelgetem is a hideg hantját, akkor is szeretem. Minden szavamnak megtalálhatjátok a visszáját, cinikus ésszel, irigy gondolattal kiokoskodhattok száz feleletet, kinevethettek, kikacaghattok, de hogy a szívem mért vágyódik ehhez a földhöz, azt összeadással meg kivonással megmagyarázni nem fogjátok soha. Lekicsinyelhetitek a bölcsőnket, az egyszerű gyermekjátékunkat, a bogárhátú kis házainkat, a virágos akácafáinkat; elhiszem, hogy tinálatok minden nagyobb, a csodálata is

elfér a lelkemben, de egyetnem értek meg, hogy azt az idegent jobban szeresse a szívem, mint ezt, ami az enyém.

Egész nap énekeltem s aztán oly kifogástalan tánclépésekben sétáltam Grósz barátom faházában, hogy Terpsichore bizonyosan élsárgult irigységében. Közben-közben ki is törtem:

— Gyerekek: megyek haza! gyertek velem, meglátjátok milyen jó lesz otthon, Magyarországon.

A barátaim elkísértek és én augusztus 5-én elhelyezkedve az Ultonián, kendőlobogtatással, de nem a fájdalom könyeivel szememben, boldogan indultam vissza szép magyar hazámba. Egy darabig néztem még New-York képét, aztán Brooklynt, végül a Long Island hosszan benyúló nyelvét. Aztán lassan levonultam és rendezkedni kezdtem. Kedves, kellemes társaság persze megint akadt, legfőképp a magyar doktor, egy igazán ritka művelt, gyengéd, finom kedélyű uri ember, a kivel soha el nem feledhető kedves órákat töltöttünk együtt.

Volt aztán egy másik társaságom: egy fiatal osztrák mérnök, a ki éveken át passzióból, meg tanulmányozás céljából keresztül-kasul barangolta az Egyesült Államok területét. Ha egy helyen megállapodott keresett annyit, a mennyi egy-két hónapi utazásra elég volt s ha a vidékkel tisztába jött, vette a sátorfáját és ment tovább. Még érdekesebb volt a másik, egy öreg anglikán missionárius a ki az egész világot bejárta már. Mikor először összetalálkoztunk, horvát kath. papnak néztem a Strossmayer-típusáról, meg az öltözetéről. Közlékeny természetű levén, barátságosan megszólítottam. Ő azonban úgy rám mordult, hogy szinte formálisan összeharagudtunk. Egy hét alatt azonban fölötte szimpatikusnak tetsz-

hettem előtte, mert kiengesztelt. Attól az időtől hárman végtelenül kellemes órákat töltöttünk együtt. Utazás, világismeret, vallástudomány, politika, minden szényegre került és semmi se zavarta a harmóniánkat. Színtekönyeztünk, mikor Nápolynál elváltunk.

Aztán ott voltak az én magyar testvéreim. A szegény hazavándorló magyarok, a sánták, a bénák, a nyomorultak, a kiket Amerika előbb kizsarolt, aztán mint fölösleges homokzsákokat kidobott a hajójából. Neked Magyarország jó lesz ez is, örülj, ha így visszakaphatod őket. Voltak vagy 200-an. Vasárnaponként összegyűjtöttem őket s magyar énekekkel, meg egy-egy meleghangu beszéddel lelkükbe igyekeztem csepegtetni a magyar haza szeretetét s a bizalmat az Isten iránt, a mely irgalommal veszi majd őket oltalmába. A helyzetem fölötté könnyű volt, a kapitány Mr. Müller egy végtelenül finom, udvarias, előzékeny ember mindent megtett a kérésemre. Vasárnaponként ő maga is egybegyűjtötte a protestáns hiveket és énekekkel, a biblia felolvasásával Isten félelmét ojtogatta a lelkükbe. Bizony megható volt ennek a világi apostolnak a működése, a ki seregével az Océánon, az Isten kezében legfőképp az Isten kezéből várta a biztos iránytűt utjaikra.

Aztán volt még egy gyönyörűségem: a magány. Mikor a nap eltűnt az Océán hullámaiban, fölmentem a fedélzet legeslegmagasabb részére. Ott volt egy sarok, azt lefoglaltam magamnak s ott maradtam órák hosszat. Gyönyörködtem és pihentem. Ott végeztem el az esti imádságomat s megvallom, hogy Dávid zsoltárait soha oly szépnek nem találtam, mint akkor. Ó mily kedves volt ott állani a sós, tiszta, mocsoktalan levegő áramában, gyönyörködni a hullámok játékában, a hullámok fodrain tündöklő apró

villámos halacszkákban. S mind e mellett nem tenni egyebet semmit, csak pihenni, csak pihenni, nyugodni, gyűjteni az erőt, a nyugalmat a civilizát élet vásári robotolására.

És ezek után a nagy pihenések után kellemes üdülés volt a munka, az írás. Utí rajzaimnak kilenczted részét ott a hajón készítettem el. Naponta 4—5 órát dolgoztam s egyszerre azon vettem magamat vettem észre, hogy a századik, százötvenedik iv is garma-dára gyült.

Igy morzsolódott le egyik nap a másik után. Tengeri vihar nem háborgatott bennünket. Legfeljebb az égháboru csodás szépségeiben, villámok cikázásában, eget vizet rázó mennydörgésben gyönyörködtünk. Tizenegy napi szakadatlan rohanás után késő éjjel elértük a gibraltari hegyfokot. Egy villanás, aztán egy messze dörgő ágyulövés üdvözölt bennünket. Egyetlen stációt tartottunk Nápolyban, hogy megszabaduljunk egy sereg igazán nagyon kellemetlen talián kompániától, melynek neveletlensége sokszor megháborította az én csendes pihenésemet.

Mint érdekes momentumot följegyzek két temetést, a mely a hajón folyt le. Két apró csemete, az egyik talián, a másik horvát, megkivánta angyalok társaságát és itt hagyta ezt a siralomvölgyet. Nekem jutott a szomorú tisztség, az eltemetéstisztsége. Ünnepi pompával történt. A kis holttesteket belezárták egy kis fekete koporsóba. A holttest mellé nehéz vasdarabokat tettek, hogy gyorsan az Oceán mélyére szálljon. Megjelent a kapitány, az egész tisztikar, a hajó legénysége s diszsortafalat állottak, én pedig a szó szoros értelmében mély meghatottsággal elénekeltem a Laudate pueri-t (dicsérjétek gyermekek az Urat!) aztán egy imádságokat mon-

dottunk, végül pedig hozzáfűztem az egyház magasztos szép énekét, a mellyel az angyalok társaságát adja az égbeszálló lélek kíséretéül:

*In paradisum deducant te angeli
Et cum Lazaro quondam paupere
Vitam habeas sempiternam.*

A sirató szellő beleénekelt a bucsúztatóba, egy-két fehérszárnyu sirály ott vijjogott a hajó körül, de nem tudták tulkiáltani annak a szegény édesanyának a sikoltó fájdalmát, a ki soha nem látja többé viszont az ő szive révén táplált édes magzatát, nem hozhat egy szál virágot a sirhalmára s nem hullathatja forró könyeit a fejfájára. A kis koporsó egy tompa csobbanással leszállt az Oceán mélységébe, a hullámok egy pillanat alatt össze csaptak, aztán elsimultak fölötte és senki se tudta, hogy mit rejt magában a mélység, kinek a fájdalmát, kinek az édes reménységét? A hajó kürtje mélyen, hosszan búgott bucsúztatónak, a gép pedig egyforma zuhogással dolgozott tovább és hasította a fehéraraju hullámokat.

Bizony borzalmasan megható jelenet a temetés a tengeren.

Ismét elhaladtunk Messina romjai mellett, majd fölkanarodtunk az Adria hullámaira s augusztus 23-án egy gyönyörű égiháboru után Triesztnél állapodtunk meg.

Mikor a partra léptem, valami édes hálaérzetet éreztem a jó Isten iránt, a ki tiz héten át irgalmával mellettem állott és megmentett minden veszedelemtől. Ha osztrák területen nem vagyok, talán a földet is meg csókoltam volna. 8 órakor már vonaton ültem s hánytam-vetettem magamban a különbséget, hogy milyen óriásit is eszem: az amerikai kényelmes vonatok, pláne

a simán sikló hajó után a mi dőcögős, roszsinü járműveinken zötyögtem hazáig.

A viszontlátás örömeiről nem szólok, de azt záradékul mégis megemlítem, hogy örökké összehasonlításokon töröm a fejemet, a nemzetgazdaságban, a társadalmi fel fogásban, vallásban, munkában, főleg pedig a politikában.

Hiába! ezt magával hozza az ember s ismétlem ezért újra, hogy nagyon hasznosnak tartanám, ha honfitársaim közül minél több intelligens ember menne Amerikába tanulmányutra. Egy kis amerikai fejelés bizony ráférne a mi európai és magyar viszonyainkra.

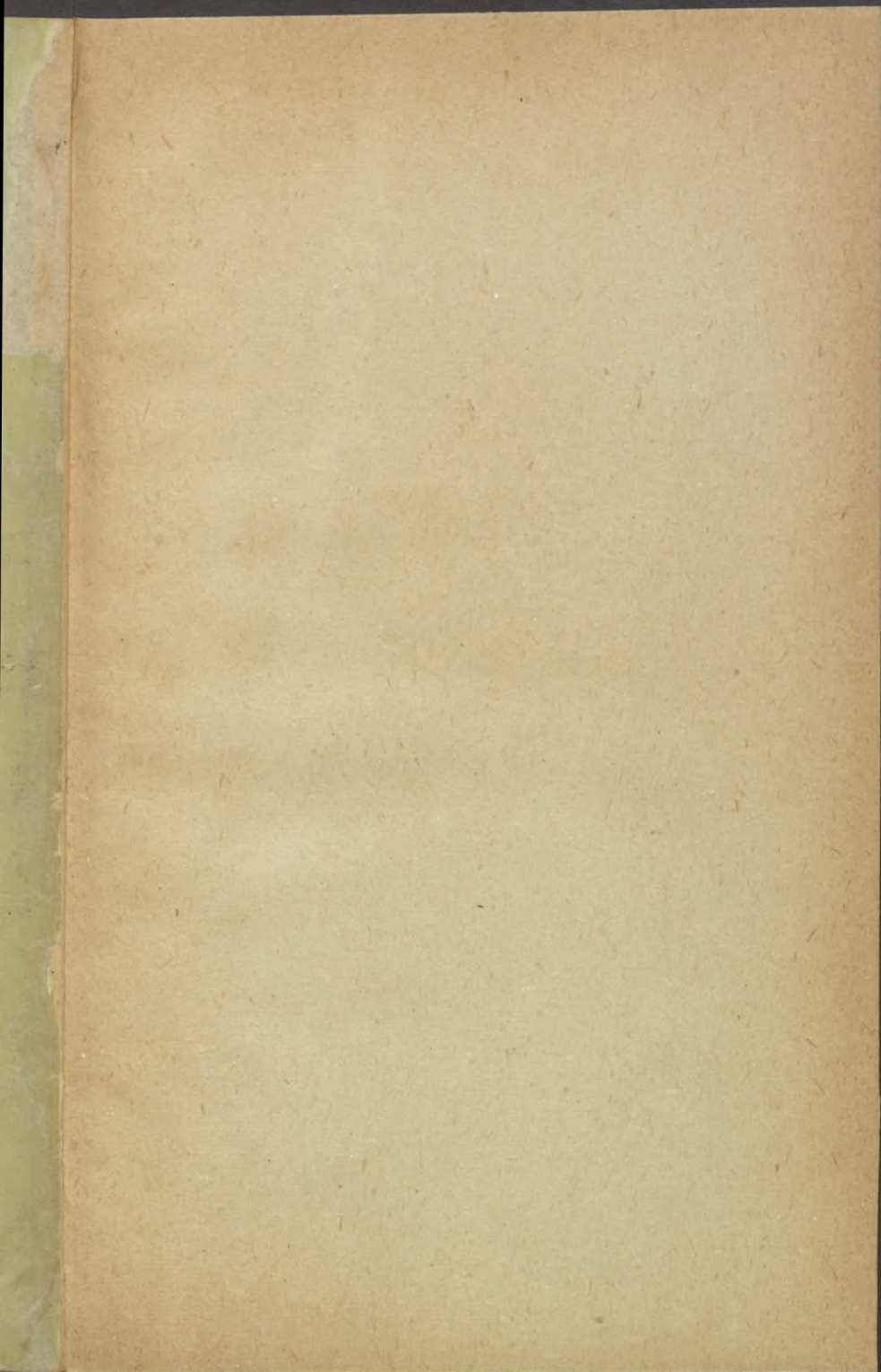
Leh. —
H. M. 60

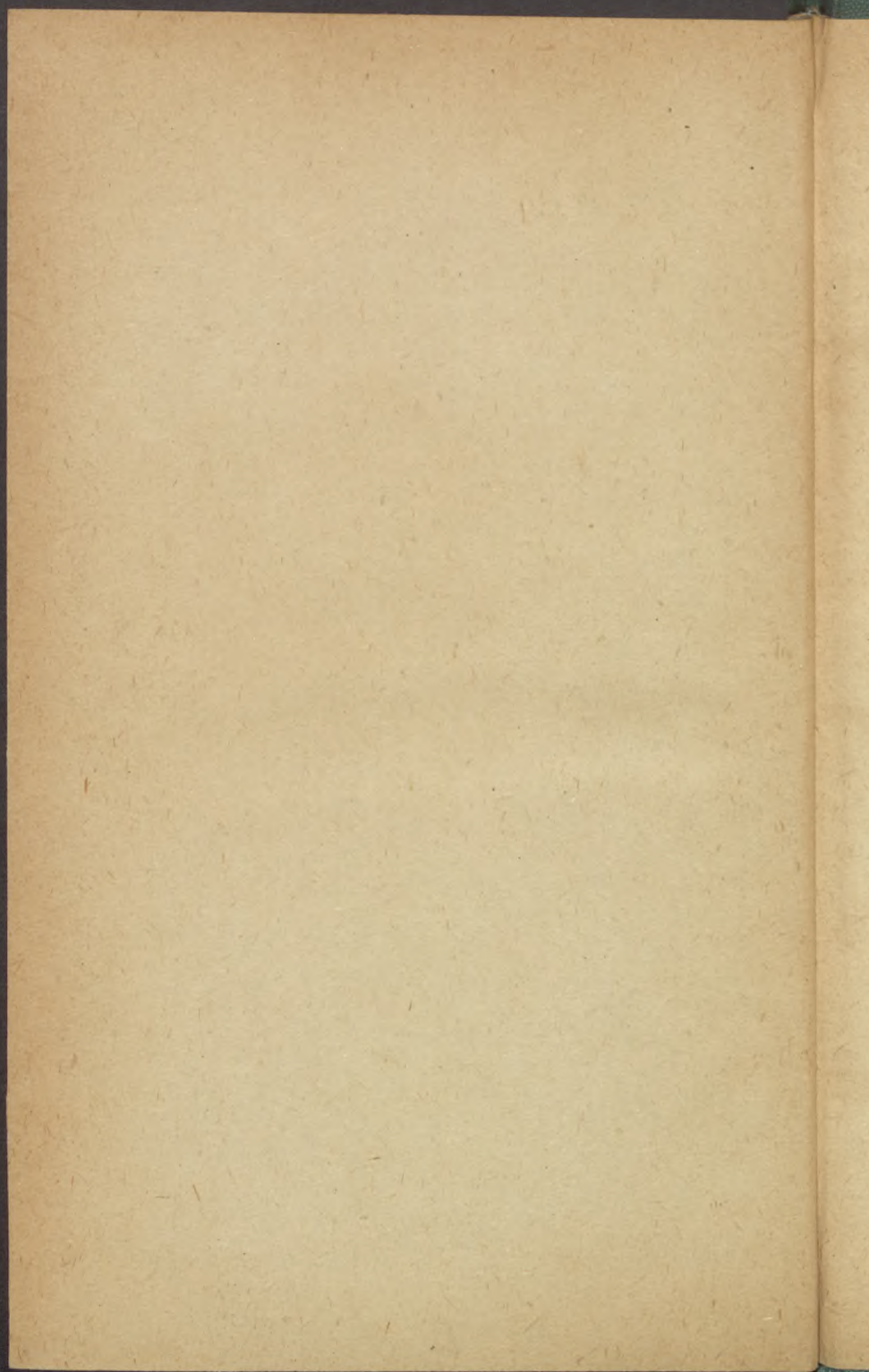
**A szerző egyéb műveiből kap-
hatók még a következők:**

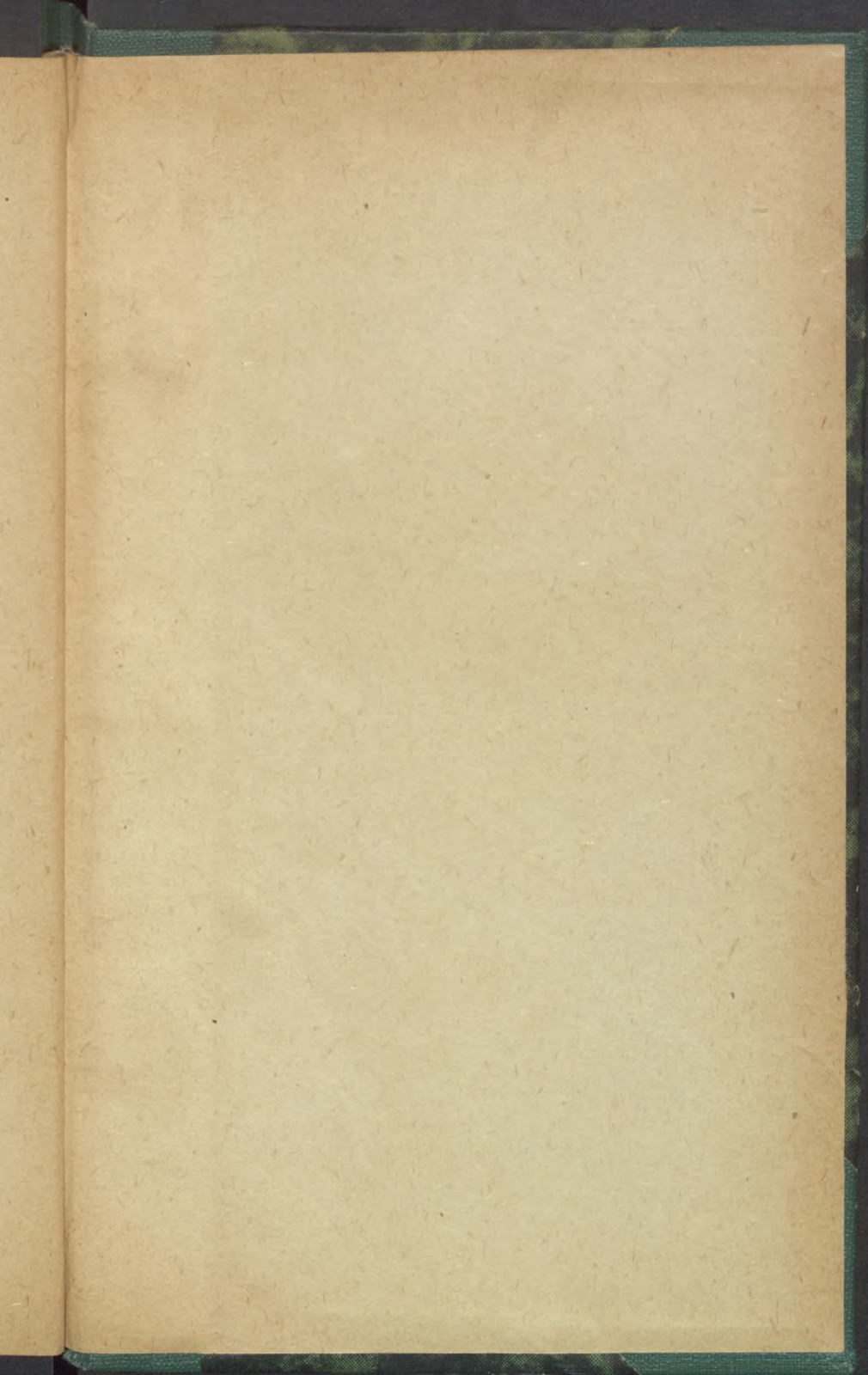
Hét országon keresztül (Utazás Francia-
országban, Monacóban, Schweizban.) —
1904, 10 iv. Ára 1 k. 50 f. Amerikában
40 cent.

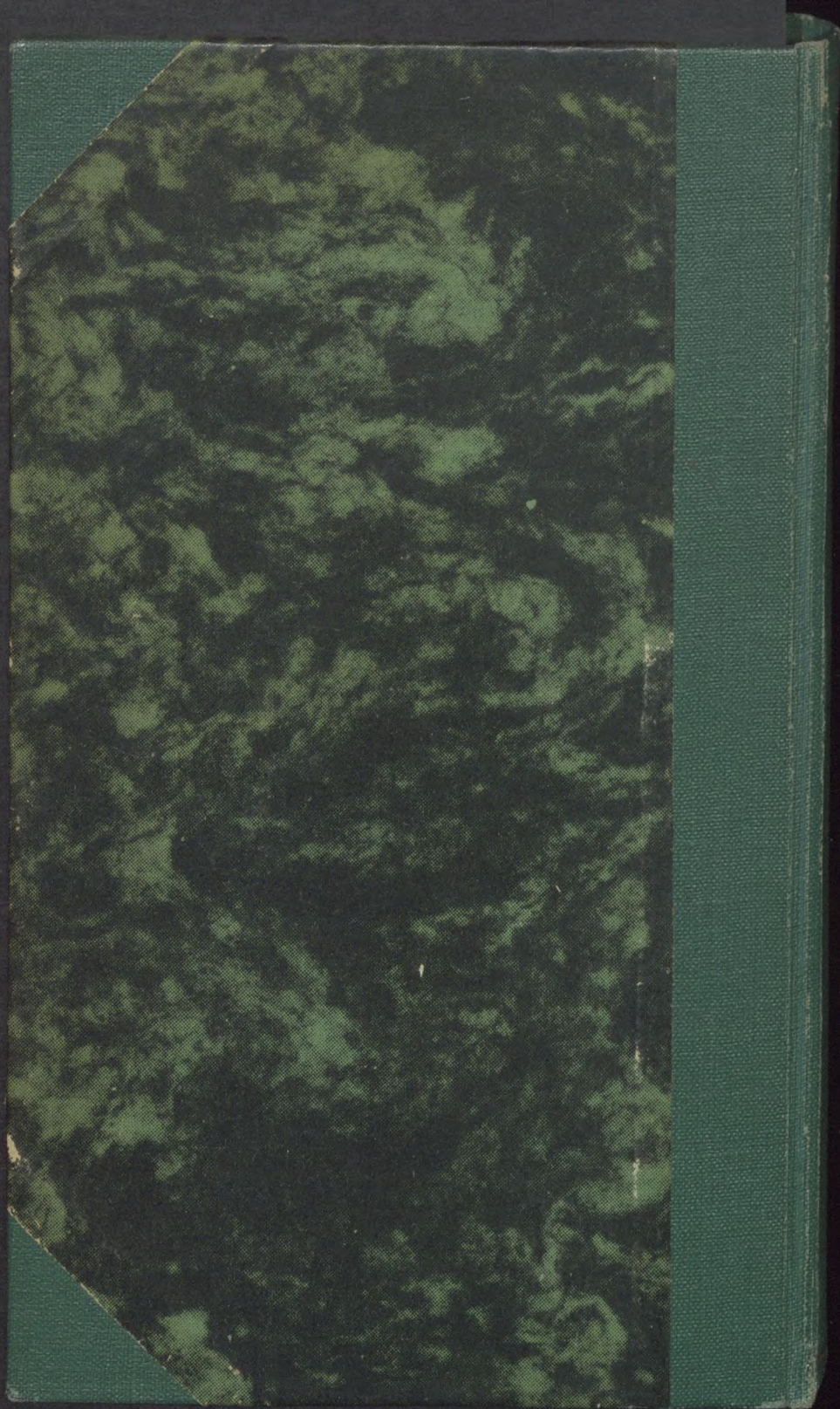
Utazás az Éjjeli nap országában (Német-
országban, Svédországban, Norvégiában,
Dániában). 1905, 11 iv. Ára 1 kor. 50 f.
Amerikában 40 cent.

Vidám órák (12 humoros rajz és elbe-
szélés). 1907, 8 iv. Ára 1 kor. Ameriká-
ban 30 cent.

268379

BILKEI
TUL
AZ
OCEÁNOM